

**TÜRKİYE VE BRICS ÜLKELERİNİN İHRACAT YOĞUNLAŞMALARI:
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ**

Zekai Fatih SUNAY

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Birol ERKAN

Uşak

Eylül, 2017

**TÜRKİYE VE BRICS ÜLKELERİNİN İHRACAT YOĞUNLAŞMALARI:
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ**

ZEKAI FATİH SUNAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı İktisat Bölümü

Danışman: Doç. Dr. Birol ERKAN

UŞAK

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül, 2017

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İktisat Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Zekai Fatih Sunay'ın "Türkiye ve BRICS Ülkelerinin İhracat Yoğunlaşması: Karşılaştırmalı Analiz" başlıklı tezi 21/09/2017 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Doç. Dr. Birol Erkan

Üye : Prof. Dr. Cemil Ertuğrul

Üye : Doç. Dr. Mehmet Hilmi Özkaya

Üye : Yrd. Doç. Dr. Özer Özçelik

Üye : Yrd. Doç. Dr. Barış Kaki

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Mehmet Karayaman

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

TÜRKİYE VE BRICS ÜLKELERİNİN İHRACAT YOĞUNLAŞMALARI: KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

ZEKÂİ FATİH SUNAY

İktisat Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2017

Danışman: Doç. Dr. Birol ERKAN

ÖZET

Küreselleşen dünyanın toplumları ve iktisadi davranışları değiştirdiği günümüz ekonomik konjonktüründe uluslararası rekabet, ülkelerin ihracat yapılarını çeşitlendirmelerini zorunlu kılmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) pazarlarının geniş yer tutması, bu ülkelerde yaşanan olumsuzluklardan etkilenmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Bu bağlamda ihracatın iktisadi büyüklüğü kadar çeşitliliği de önem arz etmektedir.

Türkiye ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkelerinin 2000-2016 yılları arasında pazar ve ürün bazlı ihracat yoğunlaşmalarının karşılaştırmalı olarak analiz edildiği bu çalışmada, Gini-Hirschman İndeksi (GHI), Ticaret Yoğunlaşma Oranı (CR_i) ve Sapma İndeksi temel ölçüm araçları olarak kullanılmıştır. Ayrıca, söz konusu ülkelerin dış ticaret çeşitlendirmeleri yalnızca ihracat boyutu ile ele alınmış olup, ithalat konusu kapsam dışında tutulmuştur.

Elde edilen analiz sonuçlarına göre, ABD ve AB eksenli küresel gücün yerini almaya aday BRICS ülkeleri ve uluslararası ticaret hacmi hızla gelişen Türkiye'nin ülke

bazlı yoğunlaşmalarının genel itibariyle azaldığı, buna karşılık ürün bazındaki değerlendirmede Türkiye'nin BRICS ülkelerinin ekonomilerine kıyasla yüksek performans sergilediği görülmektedir.

Sapma İndeksi analiz sonuçlarına göre ise Türkiye ve BRICS ülkelerinin ABD ve AB'ye olan bağımlılıklarının yıllar itibariyle azaldığı gözlemlenmiştir.

Gerek Türkiye gerekse BRICS ülkeleri ekonomilerinin küresel rekabet güçlerini arttırabilmeleri için ihracat pazarlarını ve ürün gruplarını çeşitlendirmeleri kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bununla birlikte çeşitlendirmenin yüksek teknoloji içeren ve katma değeri yüksek ürünler üzerine odaklanması bir ön koşuldur.

Anahtar Kelimeler: *İhracat, İhracat Yoğunlaşması, İhracat Çeşitlendirmesi, Gini-Hirschman İndeksi, Ticaret Yoğunlaşma Oranı, Sapma İndeksi, Dışa Açıklık İndeksi, BRICS, Türkiye.*

ABSTRACT**EXPORT CONCENTRATION of TURKEY AND BRICS COUNTRIES:
COMPARATIVE ANALYSIS****ZEKAI FATİH SUNAY**

Department of Economics

Institute of Social Sciences, Uşak University, September 2017

Advisor: Associate Professor Dr. Birol ERKAN

In today's economic conjuncture, where the globalizing world has changed societies and economic behaviour with it, international competition has made it necessary for countries to diversify their export structures. Especially in the developing countries' foreign trade, the widespread US and EU markets make it inevitable to be affected by the negativities experienced in these countries. In this context, the diversity of exports is important as much as the economic magnitude of them.

The Gini-Hirshman Index, Trade Concentration Ratio and Deviation Index has been used as the main measurement tools in this study where Turkey and BRICS (Brasil, Russia, India, China, South Africa) countries has been analyzed in terms of market and product-based export intensities between 2000-2016. Moreover, the foreign trade diversification of the countries in question has been only dealt with the export dimension, and the import issue has been excluded.

According to the results of analysis have been seen that BRICS countries and international trade volume of Turkey which are candidates to take the place of USA and EU oriented global power, have been decreased in their country-based intensities in general, whereas Turkey has been shown high performance compared to BRICS economies.

According to the results of the Deviation Index Analysis, Turkey and BRICS countries' dependency on the USA and EU have been declined over the years.

It is an inevitable necessity to diversify export markets and product groups so that both Turkey and BRICS countries' economies can increase their global competitiveness. Nevertheless, it is a precondition for diversification to focus on hig-tech, high value added products.

Key Words: *Export, Export Concentration, Export Diversification, Gini-Hirschman Index, Trade Concentration Ratio, Deviation Index, Openness Index, BRICS, Turkey.*

ÖNSÖZ

Akademik vizyonumda bana derinlik kazandıran ve özellikle bu tez sürecinde en başından en sonuna kadar gece gündüz bana desteğini eksik etmeyen kıymetli hocam Doçent Doktor Birol Erkan'a,

Tez yazım sürecinde çekmiş olduğum sıkıntılarda her daim bana destek olan ve bu tezde katkısı olan eşim, can yoldaşım Araştırma Görevlisi Ezgi Babayiğit Sunay'a,

Bana bu meşakkatli süreçte hep destek olan ve her daim moral motivasyon desteği sağlayan ve bu çalışmada emeği olan dostum Araştırma Görevlisi Koray Yapa'ya,

Özellikle veri dönüşümünde ve ofis programlarını özelliklerini bana öğreten dostum Araştırma Görevlisi Ersen Balcıoğlu'na,

Tezin sonuçlanmasında büyük emeği ve de katkısı olan dostum Araştırma Görevlisi Utku Aybudak'a,

Yaşamış olduğum bu zorlu süreçte bana psikolojik destek sağlayan Psikolog Zeynep Yeşilkaya'ya,

çok teşekkür ederim. Dostlarım iyi ki varsınız bu meşakkatli süreçte bana hep destek oldunuz.

Zekai Fatih SUNAY

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Zekai Fatih Sunay
Doğum Yeri ve Tarihi : Adana, 1981
Lisans Öğretimi : Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat
Bölümü, 28.02.2012
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

1. Erkan Birol, Sunay Zekai Fatih (2016). Türkiye'nin İhracatının Yoğunlaşma Perspektifinde Analizi. Gelecek İçin Bilimsel İşbirliği Uluslararası Kongresi, 22-23 Eylül (Tam Metin Bildiri/) (Yayın No:3029988)

2. Makroekonomi Prensipler Uygulamalar ve Araçlar, Bölüm adı: (Ülkenin Üretimini ve Gelirinin Ölçülmesi) (2015), Erkan Birol, Sunay Zekai Fatih, Nobel Yayınları, Editör: Kerem Karabulut, Basım sayısı:1, Türkçe (Ders Kitabı), (Yayın No: 3029651)

3. Erkan Birol, Sunay Zekai Fatih (2016). Türkiye'nin İhracatının Yoğunlaşma Perspektifinde Analizi. Dergipark İnsan ve Toplumbilimleri Araştırma Dergisi, 5(7), 1823-1842. (Kontrol No: 3033375)

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Uşak Üniversitesi İ.İ.B.F. Araştırma Görevlisi (2013 Ocak -)

İletişim

Elektronik posta adresi : fatih.sunay@usak.edu.tr

İş telefonu : 02762212121/2369

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AB-28: Avrupa Birliğine Üye 28 Ülke

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AR-GE: Araştırma Geliştirme

AREAS, NES: Başka Yerde Belirtilmemiş Ülke

BM: Birleşmiş Milletler

BRICS: Brezilya (Brazil), Rusya (Russia), Hindistan (India), Çin (China), Güney Afrika (South Africa)

CR: Ticaret Yoğunlaşma Oranı (Concentration Ratio)

CRA: Acil Durum Rezervi Düzenlemesi

DB: Dünya Bankası

DI: Sapma İndeksi (Deviation Index)

E: Entropi İndeksi

EURO: AVRO (Avrupa Birliği Ortak Para Birimi)

GHI: Gini-Hirschman Index

GHİ: Gini-Hirschman İndeksi

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IMF: Uluslararası Para Fonu (International Money Foundation)

İGİ: İnsan Gelişmişlik İndeksi

KBDGSYH: Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

KRGİ: Küresel Rekabet Gücü İndeksi

NDB: Yeni Kalkınma Bankası (New Development Bank)

PI: Nüfuz İndeksi (Penetration Index)

SITC: Uluslararası Standart Ticaret Kodlar (Standart International Trade Classification)

UN: Birleşmiş Devletler (United Nations)

UNCTADSTAT: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı İstatistikleri (United Nations Conference On Trade And Development)

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	i
YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ.....	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
KISALTMALAR	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GRAFİK LİSTESİ	xii
TABLO LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu.....	2
Araştırmanın Önemi	3
Araştırmanın Amacı	3
Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları	4
Araştırmanın Yöntemi	4
1 İHRACAT YOĞUNLAŞMASI.....	5
1.1 Yoğunlaşma Kavramı	6
1.2 İhracatta Yoğunlaşmayı ve İhracat Çeşitlendirmesini Etkileyen Faktörler	7
1.3 Ülkelerin İhracat Yoğunlaşmalarının Ölçülmesi	8
1.3.1 Gini-Hirschman İndeksi	8
1.3.2 Ticaret Yoğunlaşma Oranı (CR)	9
1.3.3 Entropi İndeksi	10
1.3.4 Sapma İndeksi	11
1.3.5 Nüfuz İndeksi	11
1.4 Literatür Taraması.....	12

2	BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE.....	18
2.1	BRICS'in Ortaya Çıkışı.....	18
2.2	Makroekonomik Göstergeler.....	19
2.3	Sosyokültürel Göstergeler.....	31
3	BRICS EKONOMİLERİ VE TÜRKİYE'NİN İHRACAT YOGUNLAŞMALARININ ANALİZİ.....	51
3.1	BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ... 51	
3.1.1	İhracat.....	51
3.1.2	İthalat.....	55
3.1.3	Dış Açıklık İndeksi.....	57
3.2	BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN İHRACAT YOGUNLAŞMALARININ GİNİ-HIRSCHMAN İNDEKSİ YARDIMIYLA ÖLÇÜMÜ.....	58
3.2.1	Türkiye Analizi.....	58
3.2.2	Brezilya Analizi.....	60
3.2.3	Rusya Analizi.....	62
3.2.4	Hindistan Analizi.....	64
3.2.5	Çin Analizi.....	66
3.2.6	Güney Afrika Analizi.....	68
3.2.7	Gini-Hirschman İndeks Analizine İlişkin Genel Değerlendirme.....	70
3.3	BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN İHRACATININ TİCARET YOGUNLAŞMA ORANI YARDIMIYLA ÖLÇÜMÜ.....	73
3.3.1	Türkiye Analizi.....	74
3.3.2	Brezilya Analizi.....	79
3.3.3	Rusya Analizi.....	84
3.3.4	Hindistan Analizi.....	89
3.3.5	Çin Analizi.....	94

3.3.6	Güney Afrika Analizi	99
3.3.7	Ticaret Yoğunlaşma Oranına İlişkin Genel Değerlendirme	103
3.4	SAPMA İNDEKSİ ANALİZİ	120
3.4.1	Avrupa Birliği'nden Sapma Analizi	120
3.4.2	Amerika Birleşik Devletleri'nden Sapma Analizi.....	133
3.4.3	Sapma Analizine İlişkin Genel Değerlendirme	145
4	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	146
	KAYNAKÇA	150

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 2-1. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Yüzölçümü (bin km ²)	19
Grafik 2-2. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve GSYH'si (milyar \$)	20
Grafik 2-3. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya Büyüme Oranları (%)	22
Grafik 2-4. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya Enflasyon Oranları (%).....	23
Grafik 2-5. Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$)	25
Grafik 2-6. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya İşgücüne Katılım Oranı (%)	26
Grafik 2-7. İşsizlik Oranı (%)	28
Grafik 2-8. Küresel Rekabet Gücü İndeksi (Sıra).....	29
Grafik 2-9. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Gini Katsayıları (%)	30
Grafik 2-10. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Gini Katsayıları (%)	30
Grafik 2-11. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Nüfusu (milyon kişi)	32
Grafik 2-12. Nüfus Artış oranı (yıllık)	33
Grafik 2-13. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Mülkiyet Hakları (%)	34
Grafik 2-14. Türkiye ve BRICS Ülkeleri İş Özgürlüğü (%).....	36
Grafik 2-15. Türkiye ve BRICS Ülkeleri İşçi Özgürlüğü (%)	37
Grafik 2-16. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Parasal Özgürlük(%)	38
Grafik 2-17. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Ticaret Özgürlüğü (%)	39
Grafik 2-18. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Yatırım Özgürlüğü (%)	41
Grafik 2-19. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Finansal Özgürlük (%)	42
Grafik 2-20. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Mali Özgürlük (%)	43
Grafik 2-21. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Ekonomik Özgürlük (%)	45
Grafik 2-22. İnsani Gelişme İndeksi Sırası	46
Grafik 2-23. Doğumda Ortalama Ömür, Toplam (Yıl).....	48
Grafik 2-24. Bebek Ölüm Sayısı (bin kişi)	50
Grafik 3-1. Türkiye ve BRICS Ülkeleri İhracat Miktarı (milyar\$).....	52

Grafik 3-2. İhracatın GSYH'ye oranı (%).....	54
Grafik 3-3. Yüksek Teknoloji İçerikli Ürünlerin Toplam İhracat Ürünlerine Oranı (%) .	55
Grafik 3-4. İthalatın GSYH'ye Oranı (%).....	56
Grafik 3-5. BRICS Ülkeleri ve Türkiye'nin Dış Açıklık İndeksi (%).....	57
Grafik 3-6. Türkiye'nin GHİ Ölçümüyle Ülke Yoğunlaşma Grafiği (%)	59
Grafik 3-7. Türkiye'nin GHİ Ölçümüyle Ürün Yoğunlaşma Grafiği (%)	60
Grafik 3-8. Brezilya'nın GHİ Ölçümüyle Ülke Yoğunlaşma Grafiği (%)	61
Grafik 3-9. Brezilya'nın GHİ Ölçümüyle Ürün Yoğunlaşma Grafiği (%).....	62
Grafik 3-10. Rusya'nın GHİ Ölçümüyle Ülke Yoğunlaşma Grafiği (%).....	63
Grafik 3-11. Rusya'nın GHİ Ölçümüyle Ürün Yoğunlaşma Grafiği (%)	64
Grafik 3-12. Hindistan'ın GHİ Ölçümüyle Ülke Yoğunlaşma Grafiği (%)	65
Grafik 3-13. Hindistan'ın GHİ Ölçümüyle Ürün Yoğunlaşma Grafiği (%).....	66
Grafik 3-14. Çin'in GHİ Ölçümüyle Ülke Yoğunlaşma Grafiği (%)	67
Grafik 3-15. Çin'in GHİ Ölçümüyle Ürün Yoğunlaşma Grafiği (%).....	68
Grafik 3-16. Güney Afrika'nın GHİ Ölçümüyle Ülke Yoğunlaşma Grafiği (%).....	69
Grafik 3-17. Güney Afrika'nın GHİ Ölçümüyle Ürün Yoğunlaşma Grafiği (%)	70
Grafik 3-18. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Pazar Bazında GHİ Değerleri (%).....	71
Grafik 3-19. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Ürün Bazında GHİ Değerleri (%)	73
Grafik 3-20. Türkiye'nin Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%).....	75
Grafik 3-21. Türkiye'nin Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	78
Grafik 3-22. Brezilya'nın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%).....	81
Grafik 3-23. Brezilya'nın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	83
Grafik 3-24. Rusya'nın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	85
Grafik 3-25. Rusya'nın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	88
Grafik 3-26. Hindistan'ın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%).....	91
Grafik 3-27. Hindistan'ın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%).....	93

Grafik 3-28. Çin'in Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%).....	95
Grafik 3-29. Çin'in Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	98
Grafik 3-30. Güney Afrika'nın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	100
Grafik 3-31. Güney Afrika'nın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%).....	102
Grafik 3-32. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında $CR_{(1)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	105
Grafik 3-33. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında $CR_{(2)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	107
Grafik 3-34. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında $CR_{(4)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	109
Grafik 3-35. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında $CR_{(8)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	110
Grafik 3-36. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında $CR_{(12)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	112
Grafik 3-37. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında $CR_{(1)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	113
Grafik 3-38. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında $CR_{(2)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	115
Grafik 3-39. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında $CR_{(4)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	116
Grafik 3-40. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında $CR_{(8)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	118
Grafik 3-41. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında $CR_{(12)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	119
Grafik 3-42. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%).....	122
Grafik 3-43. Brezilya'nın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%).....	124
Grafik 3-44. Rusya'nın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%).....	126
Grafik 3-45. Hindistan'ın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%).....	127

Grafik 3-46. Çin'in Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%).....	129
Grafik 3-47. Güney Afrika'nın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)	131
Grafik 3-48. Türkiye ve BRICS Ülkeleri'nin Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%).....	132
Grafik 3-49. Türkiye'nin ABD ile Sapma İndeksi (%)	134
Grafik 3-50. Brezilya'nın ABD ile Sapma İndeksi (%).....	136
Grafik 3-51. Rusya'nın ABD ile Sapma İndeksi (%)	138
Grafik 3-52. Hindistan'ın ABD ile Sapma İndeksi (%).....	139
Grafik 3-53. Çin'in ABD ile Sapma İndeksi (%)	141
Grafik 3-54. Güney Afrika'nın ABD ile Sapma İndeksi (%)	143
Grafik 3-55. Türkiye ve BRICS Ülkeleri'nin ABD ile Sapma İndeksi (%)	144

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya'nın Yüzölçümü (km ²)	19
Tablo 2.2. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya GSYH'si (milyar \$).....	20
Tablo 2.3. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya Büyüme Oranı (%).....	21
Tablo 2.4. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya Enflasyon Oranları (%)	23
Tablo 2.5. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (\$).....	24
Tablo 2.6. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya İşgücüne Katılım Oranı (%).....	26
Tablo 2.7. İşsizlik Oranı (%).....	27
Tablo 2.8. Küresel Rekabet Gücü Sırası	28
Tablo 2.9. Türkiye, BRICS ülkeleri ve Dünya Nüfusu (milyon kişi).....	31
Tablo 2.10. Nüfus Artış oranı (yıllık %).....	32
Tablo 2.11. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Mülkiyet Hakları (%).....	34
Tablo 2.12. Türkiye ve BRICS Ülkeleri İş Özgürlüğü (%)	35
Tablo 2.13. Türkiye ve BRICS Ülkeleri İşçi Özgürlüğü (%)	36
Tablo 2.14. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Parasal Özgürlük (%).....	38
Tablo 2.15. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Ticaret Özgürlüğü (%).....	39
Tablo 2.16. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Yatırım Özgürlüğü (%).....	40
Tablo 2.17. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Finansal Özgürlük (%).....	41
Tablo 2.18. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Mali Özgürlük (%).....	43
Tablo 2.19. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Ekonomik Özgürlük (%).....	44
Tablo 2.20. İnsani Gelişme İndeksi Sırası	46
Tablo 2.21. Yerleşik Olan ve Olmayanlarının Aldığı Toplam Patent Sayısı	47
Tablo 2.22. Ortalama Ömür, Toplam (Yıl).....	48
Tablo 2.23. Bebek Ölüm Sayısı (bin kişi).....	49
Tablo 3.1. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya İhracat Miktarı (milyar\$)	52
Tablo 3.2. İhracatın GSYH'ye oranı (%)	53

Tablo 3.3. Yüksek Teknoloji İçerikli Ürünlerin Toplam İhracat Ürünlerine Oranı (%)... 54	54
Tablo 3.4. İthalatın GSYH'ye Oranı (%)..... 56	56
Tablo 3.5. BRICS Ülkeleri ve Türkiye'nin Dış Açıklık İndeksi (%)..... 57	57
Tablo 3.6. Türkiye'nin GHİ (ülke) (%)..... 58	58
Tablo 3.7. Türkiye'nin GHİ (ürün) (%) 60	60
Tablo 3.8. Brezilya'nın GHİ (ülke) (%)..... 61	61
Tablo 3.9. Brezilya'nın GHİ (ürün) (%) 62	62
Tablo 3.10. Rusya'nın GHİ (ülke) (%) 63	63
Tablo 3.11. Rusya'nın GHİ (ürün) (%)..... 64	64
Tablo 3.12. Hindistan'ın GHİ (ülke) (%)..... 65	65
Tablo 3.13. Hindistan'ın GHİ (ürün) (%) 66	66
Tablo 3.14. Çin'in GHİ (ülke) (%) 67	67
Tablo 3.15. Çin'in GHİ (ürün) (%)..... 67	67
Tablo 3.16. Güney Afrika'nın GHİ (ülke) (%)..... 68	68
Tablo 3.17. Güney Afrika'nın GHİ (ürün) (%) 69	69
Tablo 3.18. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Pazar Bazında GHİ Değerleri (%) 71	71
Tablo 3.19. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Ürün Bazında GHİ Değerleri (%)..... 72	72
Tablo 3.20. Türkiye'nin Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%) 74	74
Tablo 3.21. Türkiye'nin Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)..... 77	77
Tablo 3.22. Brezilya'nın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%) 80	80
Tablo 3.23. Brezilya'nın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)..... 82	82
Tablo 3.24. Rusya'nın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)..... 84	84
Tablo 3.25. Rusya'nın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%) 87	87
Tablo 3.26. Hindistan'ın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)..... 90	90
Tablo 3.27. Hindistan'ın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%) 92	92
Tablo 3.28. Çin'in Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)..... 94	94

Tablo 3.29. Çin'in Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%).....	97
Tablo 3.30. Güney Afrika'nın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%).....	99
Tablo 3.31. Güney Afrika'nın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	101
Tablo 3.32. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında $CR_{(1)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	104
Tablo 3.33. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında $CR_{(2)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	106
Tablo 3.34. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında $CR_{(4)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	108
Tablo 3.35. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında $CR_{(8)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	110
Tablo 3.36. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında $CR_{(12)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	111
Tablo 3.37. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında $CR_{(1)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	113
Tablo 3.38. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında $CR_{(2)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	114
Tablo 3.39. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında $CR_{(4)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	116
Tablo 3.40. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında $CR_{(8)}$ Yoğunlaşma Oranları (%)	117
Tablo 3.41. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında $CR_{(12)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)	119
Tablo 3.42. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)	121
Tablo 3.43. Brezilya'nın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)	123
Tablo 3.44. Rusya'nın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)	125
Tablo 3.45. Hindistan'ın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)	127
Tablo 3.46. Çin'in Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)	128

Tablo 3.47. Güney Afrika'nın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%).....	130
Tablo 3.48. Türkiye ve BRICS Ülkeleri'nin Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)	132
Tablo 3.49. Türkiye'nin ABD ile Sapma İndeksi (%).....	134
Tablo 3.50. Brezilya'nın ABD ile Sapma İndeksi (%).....	135
Tablo 3.51. Rusya'nın ABD ile Sapma İndeksi (%).....	137
Tablo 3.52. Hindistan'ın ABD ile Sapma İndeksi (%).....	139
Tablo 3.53. Çin'in ABD ile Sapma İndeksi (%).....	140
Tablo 3.54. Güney Afrika'nın ABD ile Sapma İndeksi (%)	142
Tablo 3.55. Türkiye ve BRICS Ülkeleri'nin ABD ile Sapma İndeksi (%).....	144

GİRİŞ

Ülkelerin ihracat miktarları ve tutarları önemli olduğu kadar, söz konusu ihracatın kompozisyonu (pazar ve ürün açısından) da önemlidir. Bir ülkenin miktar ve değer bakımından ihracatının yüksek olması küresel anlamda rekabet gücünün de yüksek olduğu anlamına gelmemektedir. Zira kimi ülkelerin ihracatı ve ihracatının milli gelirlerine oranı yüksek görünse de, söz konusu ülkelerin ihracatını genellikle dar bir pazara (az sayıda ülkeye) gerçekleştirdiği görülmektedir. Buna ilaveten yine belli ülkelerin gerçekleştirdiği ihracat tutarı yüksek olsa da, bu ülkelerin söz konusu dış satımı sınırlı sayıda ürün ile gerçekleştirmiş olduğu görülmektedir. Hem pazar hem de ürün yoğunlaşması olarak adlandırılan bu durum; ülke ekonomilerinin rekabet gücünün gelişimi, büyümesi ve kalkınmasında önemli bir engel teşkil etmekte olup, küresel ekonomik krizlerden daha çok etkilenmesine yol açabilmektedir.

Modern iktisadın başından beri vurguladığı, uluslararası ticaretin olması gerekliliği ve etkin kaynak kullanımının, ülkelerin iktisadi büyüme ve kalkınmaları ile olan ilişkisi tarihsel tecrübelerle kanıtlanmıştır. Endüstriyel yoğunlaşma, gerek makine sanayinde gerekse işletme yönetiminde iş bölümünün geliştirilmesini mümkün kılmıştır (McLaughlin, 1930, s. 131). Her ne kadar geleneksel ticaret teorileri, üstünlüğe sahip olunan mal üzerinde iş bölümü ve uzmanlaşma yoluyla ticaretin avantajlı olduğunu savunuyor olsa da modern teoriler, gelişen ve yenilenen dünyada ülkelerin ürün gruplarında çeşitlendirme yaparak ve endüstriyel faaliyetlerini genişleterek rekabetçi sisteme uyum sağlayabileceğini vurgulamaktadır. Ulusal faktör dezavantajlarını dengelemek için belli alanlardaki ürün bağımlılığından kurtulması gereken ülkelerin uluslararası ticarete daha aktif rol alması bir zorunluluktur (Arip, Yee, & Karim, 2010).

Modern ticaret teorisinin; eksik rekabet, artan ölçekli getiri ve dinamik üretim faktörleri ile ticaret serbestisi çerçevesinde şekillenen piyasa davranışları, ülke ekonomilerinin azalan getiri ile karşı karşıya kalmadan üretimlerini arttırmaları ve çeşitlendirmelerine olanak sağlamıştır (Helpman & Krugman, 1985).

Küresel rekabetin her geçen gün hızla arttığı dünya ticaretinde, ülkelerin ihracat gelirleri belirli miktarda ürüne dayanıyorsa ve bu ürünlerin teknolojik donanımı yüksek değilse (örneğin katma değeri düşük hammaddeye dayalı ürünler), söz konusu ülkelerin

küresel ekonomik krizlerden etkilenme olasılığı yükselmektedir. Zira ekonomik kriz sonucu ortaya çıkan konjonktür dış talebi daraltmakta, hammadde ve ürün fiyatlarının düşmesine (deflasyon) yol açmaktadır. Bununla birlikte, küresel ekonomik krizlerin daha çok Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) kaynaklı olması, aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin ihracatında söz konusu pazarlara bağımlılığı önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu bağlamda, gelişmekte olan örneğin Türkiye ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) gibi ülkelerin ihracatındaki ürün ve pazar çeşitlendirmesine gitmesi gerekmektedir.

Türkiye ve BRICS ülkelerinin 2000-2016 yıllarına ilişkin ihracatındaki ürün ve pazar yoğunlaşmalarının karşılaştırmalı analizinin amaçlandığı bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmada giriş bölümünün ardından birinci bölümde, teorik olarak yoğunlaşma kavramı ile ihracat yoğunlaşmalarının (ürün ve pazar bazında) hesaplanmasına dair indekslerin açıklanmasına ve literatür örneklerine yer verilmiştir. İkinci bölümde, BRICS ülkeleri ekonomilerinin ortaya çıkışı ve Türkiye'nin makroekonomik ve sosyokültürel göstergeleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, BRICS ülkeleri ekonomileri ve Türkiye'nin Dış Açıklık İndeksleri , ihracat yoğunlaşmalarına ilişkin indekslerden Gini-Hirschman İndeksi (GHİ), Ticaret Yoğunlaşma Oranı (CR_i) ve Sapma İndeksleri hesaplanmış ve elde edilen değerler karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir.

Araştırmanın Konusu

Ülkelerin ihraç ettiği ürünlerin ve/veya ihracatını gerçekleştirdiği pazarların (ülkelerin) çeşitlendirilmesi olarak karşımıza çıkan ihracat çeşitlendirmesi, ülke ekonomisinin büyümesine ve makroekonomik değişkenlerin olumlu yönde değişmesine etki eden en önemli unsurlardan birisidir. Ülkeler gerek ihraç ettikleri ürünlerin çeşitliliğini arttırmak gerekse daha farklı pazarlara açılmak suretiyle ihracatında bir nevi portföy çeşitlendirmesini sağlayarak, olası içsel ve dışsal ekonomik krizlerden daha az etkilenmesi beklenebilir.

İhracattaki ürün ve pazar bakımından yoğunlaşma düzeyinin yüksekliği, belli miktarda ve çeşitte ürünün ihracatına bağımlı kalınması ekonomik verimlilik bakımından optimal değildir. Zira bu durumda, ürün ve pazar bağlamında ölçeğin küçüklüğü ortalama maliyetleri yükseltecektir. Böylelikle, söz konusu ülke küresel pazarlarda rekabet dezavantajı yaşayacaktır.

Çalışmada, ülkelerin ihracat rekabet güçlerinin arttırılabilmesi , üretim ve ihracatta optimal ölçeğe ulaşılabilmesi maksadıyla ihracatta ürün ve pazar çeşitlendirmesinin (yoğunlaşmanın azaltılmasının) zorunluluğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu perspektifte, küresel pazarlarda gelişmiş ülkelerin en önemli rakipleri olarak görülen, yapılan uzun vadeli projeksiyonlarda dünya Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve ihracatından aldıkları payları arttırabilecek en önemli ülke grubu olan BRICS ülkeleri ile Türkiye'nin ihracatındaki ürün ve pazar (ülke) çeşitlendirmesi dinamik bir analizle, farklı hesaplama yöntemleriyle, karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Gelişmişlik seviyesine göre ülkelerin sınıflandırılması günümüz dünyasında birçok tartışmaya neden olmaktadır. Keza, ülkeler kimi zaman GSYH, kişi başına GSYH ve dış ticaret hacmi gibi makroekonomik; kimi zaman da İnsani Gelişmişlik İndeksi (İGE) ve Küresel Rekabet Gücü İndeksi (KRGİ) gibi sosyokültürel göstergelerin kıyaslanmasıyla gelişmişlik sınıflandırmalarına tabi tutulmaktadır. Bununla birlikte, ülkelerin daha fazla ürün çeşidiyle daha geniş pazarlara hitap edebilmeleri gibi nitelikler çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Halbuki , ülkelerin ihracat tutarının yüksek oluşu ekonomik krizlerden etkilenme olasılıklarını düşürmeyebilmektedir. Bu duruma, son yıllarda küresel durgunluk (resesyon) ortamında petrol fiyatlarındaki düşmeyle birlikte, ihracatı büyük oranda petrole bağlı ülkelerde (Rusya, Venezuela vb.) yaşanan ekonomik krizler örnek gösterilebilir.

Bu perspektifte bu çalışma, BRICS ülkeleri ile Türkiye'nin ekonomik gelişmişliğini, ekonomik dinamizmini ve ihracat performansını; 2000-2016 dönemini ihracat çeşitlendirmeleriyle değerlendirip karşılaştırmalı bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna ilaveten çalışma, söz konusu ülkelerin ihracat çeşitlendirmelerini farklı hesaplama yöntemlerinin (indekslerin) kullanılması suretiyle yapılan analizlerin, elde edilen sonuçların ve buna dayanarak yapılan yorumların sağlam bir temele oturtulmasına çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

2000'li yıllarda küresel çapta ortaya çıkan ekonomik kriz ve durgunluk (resesyon) sonucunda, ABD ve AB ülkelerinin ihracat potansiyeli zayıflamış, söz konusu ülkeler pazarlarını krizden daha az etkilenen, nispi maliyetleri daha düşük, rekabet gücü yüksek olan bazı gelişmekte olan ülkelere (yükselen piyasa ekonomilerine) kaptırmışlardır.

Şüphesiz ki bu ekonomilerin küresel öncüleri BRICS ülkeleri ekonomileri olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin de yükselen ekonomilerin ön saflarında yer aldığı aşikardır.

Bu çalışmanın amacı, BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin ihracatındaki çeşitlendirmeleri gerek ürün gerekse pazar (ülke) bazında karşılaştırmalı bir analizle, çok boyutlu bir şekilde ortaya koyabilmektir. Bu bağlamda, bu çalışmanın, dünya ticaretinin gidişatındaki sapmaları güncel bir şekilde ortaya koyabilmesi ve uluslararası ekonominin geleceğine yönelik ışık tutabilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Bu çalışma, öncelikle yükselen ekonomilerin lokomotifleri olarak varsayılan BRICS ülkelerini ve Türkiye'yi kapsamaktadır. Bununla birlikte çalışma, 2000-2016 yıllarını kapsamakta olup; dış ticaret çeşitlendirmesi (yoğunlaşma) analizleri sadece söz konusu ülkelerin ihracatı kapsamında yapılmıştır. Ayrıca çalışmada, Sapma İndeksi analizlerinde, yalnızca ABD ve AB ülkelerine yönelik ülke yoğunlaşmaları hesaplanmış, elde edilen değerler yorumlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, öncelikle ihracat çeşitlendirmesi (yoğunlaşma) kavramı teorik bazda ele alınmıştır. Bununla birlikte, çalışmanın nüvesini ihracat çeşitlendirmesinin ölçülmesinde kullanılan GHİ, Ticaret Yoğunlaşma Oranı ve Sapma İndeksi oluşturmaktadır.

Çalışmada, BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin ihracat çeşitlendirmesine dair indeksler, Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması Revize 3 (SITC Rev 3) iki haneli bazda ihracatı yapılan ürün gruplarına ilişkin olarak hesaplanmıştır.

Çalışmada, BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret çeşitlendirmeleri yalnızca ihracat boyutunda ele alınırken, söz konusu ülkelerin ithalatı yapılan ürün grupları ve bunlara ilişkin yoğunlaşmalar araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışmada, söz konusu ülkelerin ihracat çeşitlendirmesine ilişkin analizler (GHİ, Ticaret Yoğunlaşma Oranı ve Sapma İndeksi) hem ürün hem de pazar bazında ele alınmıştır. Bununla birlikte, elde edilen sonuçların; gerek indeks, gerekse zaman serisi ve ülke boyutunda karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

1 İHRACAT YOĞUNLAŞMASI

Bu bölümde sırasıyla alt bölümler olarak Yoğunlaşma Kavramı, İhracatta yoğunlaşma ve çeşitlendirmeyi etkileyen faktörler ve ihracatta yoğunlaşma hesaplama indeksleri tanıtılmıştır.

1950’li yıllardan itibaren uygulanan korumacı politikalar, 1982 yılında Latin Amerika’da başlayan krizle beraber biçim değiştirerek, büyüme ve kalkınma stratejilerinin dışa açılma ile uzun vadede sürdürülebilir olacağı düşüncesine dönüşmüştür. Birleşmiş Milletler Latin Amerika Komisyonu, Dünya Bankası, IMF ve benzeri diğer uluslararası kuruluşlar, gelişmekte olan ülke ekonomileri için ticaretin serbestleşmesi ve dışa açılma hususunda çeşitli önerilerde bulunmuştur (Edwards, 1993, s. 1358-1393). Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma aşamasında ihtiyaç duyduğu endüstri temelli mal üretimi ve iç talep düşüklüğünden dolayı bu üretimi dünya pazarında eritebilecek bir esnek talep gereksinimi, ihracatı, uzun vadede kişi başına düşen yüksek büyüme oranlarına katkı sağlayacak az sayıdaki kanaldan biri haline getirmiştir (Hesse, 2009, s. 55).

İhracat ile büyüme ilişkisi arasında yapılan sınırlı sayıdaki çalışmalar ise ihracatın çeşitlendirilmesi ya da “geleneksel” den “geleneksel olmayan” ihracata doğru ilerlemenin, ihracata dayalı büyümede önemli bir bileşen olduğunu vurgulamıştır (de Piñeres & Ferrantino, 1997, s. 375).

İhracat büyümesi hacim ve değer bakımından ihracatın genişlemesi olarak tanımlanmaktadır. Merkantilist dönemden bu yana ithalat finansmanı için döviz elde etmek hayati bir önem taşımaktadır. Birçok gelişmekte olan ülkenin küçüklüğü ve ihmal edilebilir satın alma gücü göz önüne alındığında ihracat pazarları için üretim yaparak daha büyük ölçekli ekonomileri kullanma gereksinimi ile istihdam ve milli hasılaya yapacağı katkılar dolayısıyla kritik bir öneme sahiptir (Samen, 2010, s. 3).

Sektörel şoklara karşı yüksek miktarda duyarlılığı ifade eden ve ihracat gelirlerinde oynaklığı arttıran ihracat yoğunlaşması, ülkenin ithalat kapasitesini etkileyerek riskten kaçınan yatırımcının yatırım yapma kapasitesini düşürme tehlikesine yol açmaktadır (Dawe, 1996).

Ürün çeşitliliğindeki artış, iktisadi kaynakların daha etkin kullanımına olanak sağladığı için verimliliği arttırmaktadır. (Feenstra & Kee, 2004)

1.1 Yoğunlaşma Kavramı

Ekonomik kalkınma konusunda yapılan ilk çalışmaların merkezinde yer alan çeşitlendirme olgusu, kalkınma stratejilerinin ve daha da önemlisi 1960'lı ve 1970'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin uyguladığı ithal ikameci politikaların geliştirilmesinin altında yatan temel unsurdur (Hammouda, Karingi, Njuguna, & Sadni-Jallab, 2006).

Birçok ülkenin emtia bağımlılığı ya da ihracat mal sepetlerindeki kısıtlılık, çoğu zaman esnek olmayan ve istikrarsız küresel talep nedeniyle ihracat rakamlarında dengesizliklerle sonuçlanmaktadır. İhracat çeşitliliği aşırı fiyat ve miktar dalgalanması şeklinde karşılaşılan problemleri hafifletmenin başlıca yollarından biridir (Hesse, 2009, s. 2).

İhracat bir kaç ana malda toplandığında ciddi ekonomik ve politik riskler olabilir. Ekonomik riskler şunları içerir: Kısa vadede, döviz kazancındaki oynaklık ve istikrarsızlık büyüme, istihdam, yatırım planlaması, ithalat ve ihracat kapasitesi, döviz nakit akışı, enflasyon, sermaye akışı ve risk kaynaklı yatırımların az olması gibi olumsuz makroekonomik etkilere sebep olmaktadır. Uzun vadede de ise seküler ve kısa vadeli etkileri artıran öngörülemeyen azalan ticaret eğilim koşulları oluşturmaktadır (Samen, 2010, s. 3).

Yokoyoma ve Mengistu'ya göre yatay ve dikey çeşitlendirme olmak üzere iki şekilde gerçekleşen ihracat çeşitlendirmesi, farklı endüstri türleri arasında ürün çeşitliliğine dayanıyorsa yatay; aynı endüstri içindeki ürün çeşitliliğini kapsıyorsa dikey çeşitlendirme adını almaktadır (Yokoyoma & Mengistu, 2009).

Bir ülkenin ihracat sepetindeki çeşitliliğin altındaki temel felsefe, istikrar ve büyüme odaklı politika hedeflerine ulaşma isteğidir (Ali, Alwang, & Siegel, 1991, s. 6)

Michaely, gelişmekte olan ekonomiden gelişmiş ekonomiye geçişi "mezuniyet" kavramı ile nitelendirmiş ve bu sürecin çeşitliliğe yönelik ihracattaki yapısal bir değişimle birleştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Michaely'e göre yüksek gelirli ülkelerde ekonomik büyüme ile ihracattaki artış arasında pozitif ilişki mevcut iken, bu durum düşük gelirli ülkelerde sıfırdır (Michaely, 1977).

1.2 İhracatta Yoğunlaşmayı ve İhracat Çeşitlendirmesini Etkileyen Faktörler

İhracat çeşitlendirmesini etkileyen faktörlerin başında gelişmekte olan ülkelerin ekonomik performanslarındaki düşüklük gelirken; ekonomik büyüme sürecine katkı sağlayan ana unsur olarak yatırımlar, ülkelerin uyguladıkları sanayi ve ticaret politikaları, büyüme, yeni teknoloji ve faktör üretkenliğine odaklanan çalışmalar da sayılmaktadır (Hammouda, Karingi, Njuguna, & Sadni-Jallab, 2006, s. 22-24).

Gelişmekte olan ülkelerde gözlemlenen ve hasıllarında önemli bir ağırlığı bulunan birincil ürün ihracatına¹ bağımlılık, bu ülkeleri birincil ürün üzerinde uzmanlaşmaya yönlendirmekte; aynı zamanda ürün fiyat dengesizliklerinin neden olduğu risklere ve güvensizlik ortamına maruz bırakmaktadır (Chambers & Gordon, 1966).

İhracat çeşitlendirmesi yoluyla genişleyen ihracat portföyünün, elde edilen kazançlarda istikrarsızlığı azaltması ve ticaret hadlerini ihracat yapan ülke lehine çevirmesi değerlendirildiğinde, uzun dönemli ekonomik büyüme ile sıkı sıkıya bağlı olmayan Neo Klasik iktisat teorisi temelinde şekillendiği görülmektedir (Herzer & Nowak-Lehmann D., 2006, s. 1826). Bununla birlikte uzun vadeli büyümeyi, dışsal büyüme teorisinin öne sürdüğü gibi, ölçeğe göre artan getiri ve dinamik yayılma etkileri bağlamında etkilediği hipotezi ise bu noktada göz önünde bulundurulabilir (de Piñeres & Ferrantino, 2000).

İhracat çeşitlendirmesi ile bağlantılı olarak gelişen üretim teknikleri ve bu tekniklerin bilgi dışsallıkları yoluyla hızla yayılması, artan rekabet, etkin yönetim biçimleri ve organizasyon şekilleri, iş gücü eğitimi ile teknoloji ve uluslararası pazar hakkındaki bilgi birikiminden kaynaklanan verimlilik artışlarını içinde barındırmaktadır (Herzer & Nowak-Lehmann D., 2006, s. 1826).

Stanley ve Bunnag (2001), ise ihracat çeşitlendirme güdüsünün altında ekonomik büyümeyi teşvik etme saiki ve ihracat getirilerinden sağlanan istikrar olduğunu vurgulamıştır. Orta Amerika'da Kosta Rika, El Salvador, Honduras ve Guatemala'nın 20 yıllık verileri ile elde edilen sonuçlara göre ihracat çeşitlenmesinin döviz kazançlarındaki istikrarsızlığı azaltabileceği yargısına ulaşılmıştır (Stanley & Bunnag, 2001).

¹ Birincil ürün ihracatı, yüksek gelir esnekliğine sahip bazı istisnalar hariç, nispeten düşük gelir esnekliği ve esnek olmayan fiyat esnekliğine sahip yakıt tüketimi, belli hammadde ve mamul mal ihracatı olarak ifade edilmektedir (Todaro & Smith, 2006).

Herzer ve Nowak-Lehmann (2006), çalışmalarında 1962-2001 arası Şili verilerine dayanarak oluşturdukları genişletilmiş Cobb Douglas fonksiyonunu tahmin ederek ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çeşitlilik ve büyüme arasındaki ilişkiyi yatay çeşitlendirme olması durumunda, uluslararası rekabete maruz kalarak dinamik öğrenme faaliyetinden kazanç sağlayan ihracat sektörlerinin ekonominin geri kalanında yarattığı dışsallıkla; dikey çeşitlendirmede ise yalnızca birincil sektörlerde yaşanan çeşitlendirmenin aşırı yayılım göstermeyip tek bir yöne kanalize olması dolayısıyla büyüme ile ilişkilendirmiştir (Herzer & Nowak-Lehmann D., 2006).

1.3 Ülkelerin İhracat Yoğunlaşmalarının Ölçülmesi

Ülkelerin gerek pazar gerek ürün çeşitlendirmesi hesaplanırken, Gini-Hirschman İndeksi, Ticaret Yoğunlaşma Oranları, Entropi İndeksi, Sapma İndeksi ve Nüfuz İndeksleri kullanılmaktadır.

1.3.1 Gini-Hirschman İndeksi

İhracat için en yaygın kullanılan yoğunlaşma indeksi GHİ'dir (Katsayı) (Tegegne, 1991). GHİ özellikle dönemler arasındaki karşılaştırmalarda kullanılan önemli bir yoğunlaşma ölçütüdür (Kovacs, 2004). İndeks bir ülkenin ihracatında (veya ithalatında) ürün (veya ülke) dağılımını gösterir (Hirschman, 1945).

$$GHI_{i,j,t}^X = 100 \sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{X_{it}}{X_t}\right)^2}$$

Formülde $GHI_{i,j,t}^X$, ihracat indeks değerini, n incelenen sektör sayısını, X_{it} döneminde bir j ülkesinin belirli bir i ihraç mal grubunu göstermektedir; X_t , bir j ülkesinin t döneminde toplam ihracat tutarını göstermektedir (Hirschman, 1964). Bu yöntemle göre herhangi bir yılda gerçekleştirilen ihraç mallarının yoğunlaşma katsayısını hesaplamak için emtia gruplarının tüm ihraç mallarına oranının kareleri toplamının karekökü değerinin 100'ü ile çarpılır. Yoğunlaşma katsayıları belirli bir sınır değerlerindedir. Katsayının azami değeri 100'dür ve bu durumda, ihracat tek bir üründen oluşur. Katsayının asgari değeri $100/\sqrt{n}$ şeklindedir. Yoğunlaşma arttıkça, indeks değeri 100'e yaklaşmaktadır. Bu durumda, ülkenin uluslararası piyasalardaki risklerden etkilenmesi muhtemeldir. Düşük

yoğunluk derecesi (0'a yakın), ürün çeşitliliğinin yüksek seviyede olduğu anlamına gelir. Bu durumda, söz konusu risklerin etkisi azalır. (Erkan & Sunay, 2016, s. 1830)

GHİ, mal ithalatında da yoğunlaşmayı göstermektedir. Bu durumda formül aşağıdaki gibidir:

$$GHI_{i,j,t}^M = 100 \sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{M_{it}}{M_t}\right)^2}$$

Formülde $GHI_{i,j,t}^M$, ithalat indeks değerini, n incelenen sektör sayısını, M_{it} döneminde bir j ülkesinin belirli bir i ithal mal grubunu göstermektedir; M_t , bir j ülkesinin t döneminde toplam ithalat tutarını göstermektedir (Hirschman, 1964)

Piyasa ile ilgili analiz yapmak için aynı çalışma ürün yoğunlaşması (çeşitlendirme) yerine, formüle "i ürünü" yerine "ülke" yazılarak da yapılabilir. Bu durumda, giderek artan sayıda ihracat yapılan ülke ile birlikte oran azalacaktır. Bununla birlikte, eğer ihracat sadece bir ülkeye yapılırsa, bu oran 100 olacaktır.

GHİ aynı zamanda Herfindahl İndeksinin karekökü alınmış ve 100 ile çarpılmış şeklini ifade etmektedir (DİE, 2003).

1.3.2 Ticaret Yoğunlaşma Oranı (CR)

Ticaret yoğunlaşma oranı (CR_m), basitçe hesaplanması nedeniyle yoğun olarak kullanılan bir ölçümdür. Ticaret yoğunlaşma oranı, belli sayıda firma, ürün, sanayi ya da ülkenin toplam paylarını ifade eden bir kavramdır. CR_m 0 ile 100 arasında bir değer alır ve aşağıdaki formüle göre hesaplanabilir (Küçükkiremitçi, Karaca, & Eşiyok, 2010, s. 3)

$$CR_m = 100 \sum_{i=1}^m P_i$$

Formülde CR_m ticaret yoğunlaşma oranını, m yoğunlaşma oranını ilk kaç ürün için hesaplanacağını, P_i ise firma, ürün, sektör veya ülkenin payını göstermektedir.

Pazar (ülke) bazında,

$CR_{(1)}$: Bir ülkenin en çok ihracat yaptığı ülkeye ihracat tutarının, ülkenin tüm ihracat tutarına oranını,

$CR_{(2)}$: Bir ülkenin en çok ihracat yaptığı iki ülkeye toplam ihracat tutarının, ülkenin tüm ihracat tutarına oranını,

$CR_{(4)}$: Bir ülkenin en çok ihracat yaptığı dört ülkeye toplam ihracat tutarının, ülkenin tüm ihracat tutarına oranını,

$CR_{(8)}$: Bir ülkenin en çok ihracat yaptığı sekiz ülkeye toplam ihracat tutarının, ülkenin tüm ihracat tutarına oranını,

$CR_{(12)}$: Bir ülkenin en çok ihracat yaptığı on iki ülkeye toplam ihracat tutarının, ülkenin tüm ihracat tutarına oranını,

göstermektedir.

Ürün bazında,

$CR_{(1)}$: Bir ülkenin en çok ihracat yaptığı maldan elde ettiği gelirin, ülkenin ihracat yaptığı tüm mallardan elde ettiği ihracat gelirin oranını,

$CR_{(2)}$: Bir ülkenin en çok ihracat yaptığı iki maldan elde ettiği gelirin, ülkenin ihracat yaptığı tüm mallardan elde ettiği ihracat gelirin oranını,

$CR_{(4)}$: Bir ülkenin en çok ihracat yaptığı dört maldan elde ettiği gelirin, o ülkenin ihracat yaptığı tüm mallardan elde ettiği ihracat gelirin oranını,

$CR_{(8)}$: Bir ülkenin en çok ihracat yaptığı sekiz maldan elde ettiği gelirin, o ülkenin ihracat yaptığı tüm mallardan elde ettiği ihracat gelirin oranını,

$CR_{(12)}$: Bir ülkenin en çok ihracat yaptığı on iki maldan elde ettiği gelirin, o ülkenin ihracat yaptığı tüm mallardan elde ettiği ihracat gelirin oranını,

göstermektedir.

1.3.3 Entropi İndeksi

Entropi İndeksi, bir ülkenin ticaret ortaklarına yapılan ticaretinin yayılma durumunu gösterir. Entropi İndeksindeki bir artış, yayılma oranının arttığına işaret etmektedir. Başka bir deyişle, bütünleşme seviyesinin arttığına işaret eder (Erkan, 2014, s. 5).

Entropi İndeksi aşağıdaki formül ile hesaplanabilir:

$$E_m = \sum_{i=0}^m P_i \ln \left(\frac{1}{P_i} \right)$$

Formülde P_i , i ülkesinin ortak ülkesinden ticaret payı gösterir. Düşük indeks değeri düşük çeşitlilik gösterir (yüksek yoğunlaşma) ve tersi de geçerlidir (Laaser & Schrader,

2002). Bir ülkenin tüm ticaret ortakları ile aynı oranda ticaret yapması durumunda, bütünleşmenin (yayılmının, çeşitlendirmenin) mükemmel seviyede olduğu ifade edilebilir. Bu durumda, Entropi İndeksi en yüksek derecedir. (Seymen & Bilici, 2009, s. 1-14)

1.3.4 Sapma İndeksi

Sapma İndeksi, bir ülkenin bir ülke veya ülke grubuna yaptığı ihracat tutarının, söz konusu ülke veya ülke grubu haricinde gerçekleştirmiş olduğu tüm ihracat tutarı oranına bölünerek elde edilir (Erkan, 2014).

$$DI_{jk} = \frac{X_{jk}^m}{X_{jk}^{w-m}} 100$$

X_{jk}^m → k ürününün j ülkesinin m ülkesine ihracat değeri

X_{jk}^{w-m} → k ürününün j ülkesinin m ülkesi hariç ihracat değeri

Belirli bir yılın (baz yılın) 100 olarak adlandırılması durumunda, indeks değeri diğer yıllarda 100'den büyükse bu, j ülkesinin k ürünün ihracatının m ülkesi lehine gelişme eğiliminde olduğu anlamına gelmektedir (Yıldız & Delice, 2001, s. 101-127)

1.3.5 Nüfuz İndeksi

Sapma İndeksiyle birlikte Nüfuz İndeksini analiz ederek, diğer ülkelere yapılan ihracatta kaydedilen gelişmelere ilişkin daha anlamlı sonuçlar elde etmek mümkündür. İndeks, ortak ülkenin ithalat talebindeki gelişmede diğer ülkelerin rolünü ortaya koymaktadır (Erkan, 2014, s. 5).

$$PI_{mk} = \frac{M_{mk}^j}{M_{mk}^{w-j}} 100$$

M_{mk}^j → k ürününün j ülkesinden m ülkesine ithalat oranını

M_{mk}^{w-j} → k ürününün j ülkesi dışında m ülkesine ithalat oranını

Belirli bir yıl (taban yılı) Yüz olarak alındığında, İndeks değeri diğer yıllarda yüzden büyükse, ülkenin m ülkesine ithalatında ülkenin ithalat tercihi eğilimi artar. İndeks değeri yüzden az ise azalır (Erkan, 2014, s. 5).

1.4 Literatür Taraması

Ekonomik literatürde ihracat çeşitlendirmesi ile ilgili ilk çalışmalar 1929 Krizi sonrasında McLaughlin tarafından yapılmıştır (Hammouda, Karingi, Njuguna, & Sadni-Jallab, 2006, s. 20). McLaughlin, Amerikan şehirlerindeki endüstriyel faaliyetlerin yoğunlaşma dereceleri ile konjonktürel dalgalanmalardan etkilenme şiddetleri arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir (McLaughlin, 1930).

Krugman, tarımsal ihracat çeşitlenmesi ve ekonomik büyüme ilişkisini ürün döngüsü üzerinden değerlendirmiş ve yenilikçi bir Kuzey ülkesinden ürünlerin geliştirilmesi yoluyla yenilikçi olmayan Güney ülkesine ancak gecikerek ulaşan üretim teknolojisinin, ulaşım süresi içerisinde Kuzey'in yeni ihraç ürünlerini çeşitlendirerek kişi başına düşen milli gelirini ve tekelleri elde ettiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda yeniliklerin süreklilik arz eden durumuna da dikkat çekmiştir (Krugman, 1979).

MacBean ve Nguyen, gelişmekte olan ülkeler için ihracat yoğunlaşmasının ihracat kazançlarının istikrarı üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını vurgulayan çalışmalarında, yoğunlaşmanın artması ile ilişkinin giderek daha da zayıfladığını ortaya koymuştur. Bunun altında yatan nedenleri ise bireysel mal ticaretinden elde edilen ihracat gelirlerinin çoğu zaman aşamalı olarak ilerleme kaydetmesi ve ihracatı yüksek yoğunluğa sahip ülkelerin nispeten istikrarlı olan mallarda uzmanlaşmaya gitmesi olarak belirlemiştir (Macbean & Nguyen, 1980).

Dollar (1986), Krugman'dan yola çıkarak Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki ticareti teknoloji transferinin maliyetleri ve ayrıntılarından soyutlamaya devam etmekle birlikte, transfer oranının iki bölgedeki üretim maliyetleri arasındaki farklılıklarla pozitif olarak ilişkili olduğu konusundaki varsayımı doğrultusunda dinamik bir model oluşturmuştur. Güney'in düşük işçi maliyetli üretimi ile mümkün olan Kuzey'den Güney'e teknoloji transferi, teknolojinin sürekli üretim yapan Kuzey ülkesinden Güney ülkesine yayılması ve böylece ürün döngüsünün sürdürülebilmesi için teşvik sağlamaktadır (Dollar, 1986).

Hayami (1996), yaptığı çalışmada tarımsal ihracat çeşitlendirmesinin gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeye yaptığı olumlu katkının, tarımsal üretim aşamaları ve ürünlerin pazarlanma süreçlerindeki teknolojik gelişim şartıyla gerçekleşeceğini ve bu gelişimin kurumsal yeniliklerle desteklenmesi gerektiğini savunmuştur (Hayami, 1996).

Acemoğlu ve Fabrizio (1997), çalışmalarında kalkınmanın ilk aşamalarında sermaye yetersizliği ve risk üstlenebilme sınırının alt seviyelerde kalması dolayısıyla çeşitlendirmenin sınırlı kaldığı az riskli ve daha az üretken olan sektörlere yatırım yapılırken, sonraki safhalarda sermaye birikimiyle birlikte çeşitlendirme fırsatları geliştikçe üretkenliğin arttığını vurgulamıştır (Acemoglu & Fabrizio, 1997).

Piñeres ve Ferrantino (1997), ihracat çeşitliliğinin büyüme üzerindeki etkilerini şili'nin 1962-1991 yıllarına ait verileriyle 70'li yılların ortasına kadar olan süreçte sınırlı kalan ihracat çeşitlenmesinin bu yıllar itibariyle artarak ekonomik büyümeye olan pozitif etkisini ortaya koymanın yanı sıra, ihracatta görülen bu yapısal değişimin i kriz ve dış çok dönemlerinde ise hızlandığını ifade etmiştir. Ülkede en başarılı şekilde tanıtılan ürünlerin ise tütün, kahve, çay gibi birincil ürünlerden oluştuğu ve plastik, gübre ve elektrikli/elektriksiz makine gibi imalat ürünlerinin daha istikrarlı kaldığı sonucuna ulaşılmıştır (de Piñeres & Ferrantino, 1997).

Piñeres ve Ferrantino (2000), 1962-1993 yılları arasında Birleşmiş Milletler ticaret veri tabanından iki basamaklı SITC verileri kullanarak Latin Amerika lkeleri için panel veri analizi yaparak ulaştıkları sonuçlara göre ihracat çeşitliliği ve kişi başına düşen gelir arasında olumlu bir bağlantı kurmuştur. Kolombiya ve şili için yapılan zaman serisi analizinde ise çeşitlilik temelli büyüme ile ilgili büyüme arasında negatif korelasyon tespit etmiştir (de Piñeres & Ferrantino, 2000).

McCalla ve Valdes (1999), Karayip lkeleri için tarımsal ihracat çeşitliliği üzerine çalışma yapmışlardır. Fiyat düşüşlerinden mağduriyet yaşayan bazı ülkelerin ağırlıklı olarak tarımsal ihracat gelirlerine bağımlılığıdır. Fiyat dalgalanmaları ortadan kalksa bile işlem maliyetlerinin yüksekliliği nedeniyle ticarete açık olmayan nispeten büyük bir sektörün varlığı ile karakterize olmaları ve hkmetlere uzun vadeli büyümenin faktör yoğunluğunu etkilemek için esneklik kazandıran dışsallıklar ve piyasa başarısızlıkları nedeniyle ihracat teşviki, yapısal uyumlaştırma, rekabetçiliği arttırma ve istihdam yaratımının önemli bir bileşeni olarak tarımsal ihracat çeşitlendirmesine gitmeleri gerektiğini belirtmiştir (McCalla & Valdes, 1997).

Al Marhubi, 1961-1988 yılları içinde yapmış olduğu 91 ülke arasında yaptığı karşılaştırmada çeşitlendirme temelli büyümenin lehine kanıtlar sunmuştur. Gelişmekte olan ülkelerdeki ihracat çeşitlendirmesini yksele yatırım oranları ile ilişkilendiren

Marhubi, çok sayıda ihracat malına ve düşük ihracat yoğunlaşmasına sahip ekonomilerin daha hızlı büyüme performansı yakaladıkları sonucuna ulaşmıştır (Al-Marhubi, 2000).

Klinger ve Lederman, Herfindahl İndeksi ile HS4 haneli (yaklaşık 1200 mal grubu), HS6 haneli (yaklaşık 5000 mal grubu) ve SITC3 ölçeklerini kullanarak kişi başına düşen gelir ve kare terimi arasında doğrusal olmayan bir bağlantı kurarak, ülkelerin ihracat yapılarının belli bir noktaya kadar çeşitlendiğini ancak sonrasında ihracatta yoğunlaşmanın arttığını belirtmiştir. U şeklinde bir ihracat yoğunlaşması, bazı ülkeler için yoğunlaşmanın çeşitlendirmeden daha faydalı olacağı anlamına gelmektedir (Klinger & Lederman, 2004, s. 13).

Imbs ve Wacziarg, sektörel yoğunlaşma ile kişi başına düşen milli gelirin U şeklinde bir model oluşturduğunu ve minimum yoğunlaşma seviyesindeki gelir düzeyini tahmin etmiştir. Model çerçevesinde gelişmekte olan ülkelerin üretimlerini çeşitlendirmelerine karşın, yüksek gelir seviyesine ulaştıklarında ise uzmanlaşmaya gittikleri gözlemlenmiştir. Çeşitlendirmeden uzmanlaşmaya geçiş yapan ülkeler için minimum yoğunlaşma seviyesi ise kişi başına 9.000 Dolar olarak belirlenmiştir (Imbs & Wacziarg, 2003).

Hausman ve Rodrig, ekonomik büyümenin karşılaştırmalı avantajlardan ziyade, ülkelerin girişimci faaliyetler neticesinde yapacağı yeni yatırımlarla ihracatı çeşitlendirmesi yoluyla gerçekleşeceğini vurgularken; girişimcilerin maliyet belirsizlikleri ile karşı karşıya kaldığını ancak yeni malların gelişimi ile bilgi yayılımının hızlanarak toplumsal kazanımlara dönüşeceğini vurgulamıştır (Hausmann & Rodrik, 2003).

Agosin, Asya ve Latin Amerika ülkeleri için 1980-2003 dönemindeki kesitsel verileri kullanarak yaptığı çalışmada, ihracat büyümesinin ekonomik büyüme üzerinde tek başına yeterli olmadığını, çeşitlendirme ile birlikte gerçekleşmesinin mümkün olduğunu vurgulamıştır. Çeşitlendirme, daha az ihracat volatilitesi ve buna bağlı olarak daha az değişken GSYH büyümesi şeklinde nitelendirilen portföy etkisi ve kişi başına düşen milli gelirin düşük olduğu ülkelerde sınırlı mal grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ülkeler temelindeki karşılaştırmalı avantajların genişletilmesi olmak üzere iki farklı kanal aracılığıyla büyümeye katkıda bulunmaktadır (Agosin , 2007).

Kösekahyaoglu, GHİ ile Türkiye'nin 1980-2005 dönemine ait ihracat ve ithalat yoğunlaşmalarını ürün ve ülke bazında değerlendirerek yaptığı çalışmada, 80'li yıllar ve Gümrük Birliği sonrası döneme karşılık gelen aralıkta ihracatta ürün çeşitlendirmesinin

arttığına, buna karşılık ithalattaki değişimlerin nispeten daha az olduğuna vurgu yapmıştır. Pazar bazında ise çeşitlendirmenin düşük seviyelerde kaldığı gözlenmiştir (Kösekahyaoğlu, 2007).

Akal, Ortadoğu sınır ülkeleri İran, Irak ve Suriye ile Türkiye arasındaki dış ticareti 1980-2005 dönemlerini baz alarak incelemiş ve yıllar içinde Türkiye'nin söz konusu ülkelere olan ihracat yoğunlaşmasının tarım ürünlerinden sanayi ürünlerine ve emek yoğun ürünlerden sermaye yoğun ürünlere doğru yöneldiği sonucuna ulaşmıştır (Akal, 2008).

Falcıoğlu ve Akgüngör, liberalleşme ile birlikte Türkiye'nin imalat sanayisinde bölgesel ve endüstriyel yoğunlaşmasını 1980-2000 dönemleri arasında incelemiştir. Buna göre, bölgesel yoğunlaşmanın ölçek ekonomilerinin bulunduğu sınırlarda artış gösterdiği ve ticaretin serbestleşmesinin yanı sıra, Avrupa Birliği ile olan bütünleşme sürecinin de yoğunlaşmaya katkı yaptığı görülmüştür. Yoğunlaşmanın düşük teknoloji ve emek yoğun üretimden, yüksek teknoloji içeren bilgi ve iletişim sanayisine kaydığı gözlemlenmiştir (Falcıoğlu & Akgüngör, 2008).

Seymen, 1969-2008 aralığında Gümrük Birliği'nin Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ticaret yoğunlaşmasını incelediği çalışmada, Entropi İndeksi, Bilateral Ticaret Yoğunlaşma İndeksi ve Herfindahl-Hirschman İndeksini kullanarak, Avrupa Birliği'ne katılan ülkelerle ihracatı artan Türkiye'nin, Birliğe katılmasının ise gözle görünür bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Seymen D. , 2009).

Balaguer ve Cantavella-Jorda, İspanya'nın 1961-2000 yıllarına ait verilerle yaptıkları zaman serisi analizinde uyguladıkları eş bütünleşme ve nedensellik testleri sonucu ihracattaki yapısal değişim ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki kurmuşlardır (Balaguer & Cantavella-Jordá, 2004).

Hesse, 99 ülke üzerinde 1962-2000 yıllarına ait verileri Herfindahl İndeksi kullanarak ve Solow modeline dayalı olarak ihracat yoğunlaşmasının büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. 4 haneli SITC, revizyon 2 sınıflandırması yapılarak elde edilen sonuçlara göre gelişmiş ülkelerdeki ihracat uzmanlaşmasının aksine gelişmekte olan ülkelerin ihracat çeşitlendirmesi yoluyla sağladığı faydanın ihracat yoğunlaşması ile doğrusal olmayan ilişkisi kanıtlanmıştır (Hesse, 2009).

Arip, Yee ve Karim'in, Malezya ekonomisi için ihracat çeşitlendirmesi ve büyüme ilişkisini incelemek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada, 1980-2007 yıllık verileri ile eş

zamanlılık ve Granger nedensellik testlerini uygulayarak değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi ve dinamik etkileşimi analiz etmiştir. Reel GSYH ile yoğunlaşma ve çeşitlendirme ilişkisine ek olarak sermaye harcamaları ve istihdam verilerinin de dahil edildiği çalışmada çeşitlendirme, sermaye harcamaları ve istihdamdan GSYH'ye; çeşitlendirme, sermaye harcamaları ve GSYH'den istihdama çok yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Bu bağlamda ihracata yönelik büyüme gerçekleştiren Malezya'nın ticaret ve sanayi politikasında ihracat çeşitlendirmesine daha fazla ağırlık vererek kazançlarını istikrara kavuşturması mümkündür (Arip, Yee, & Karim, 2010).

Erkan'ın (2012) çalışmasında, BRIC ülkeleri ile Türkiye'nin 1993-2010 yılları kapsamında ihracat benzerlikleri ortaya koyularak, ürün ve faktör yoğunluğu bazında ihracat uzmanlaşma ve rekabet düzeyi hesaplanmıştır. Çalışmanın sonucunda BRIC ekonomilerinin genel olarak hammadde ve emek yoğun ürünlerin ihracatında uzmanlaştığını göstermektedir. Buna ilaveten, Türkiye daha çok emek ve sermaye yoğun metaların ihracatında uzmanlaşmıştır. BRIC ülkelerinden özellikle Çin'in katma değeri yüksek araştırma geliştirme (ar-ge) temelli ürünlerin ihracatında uzmanlaşması ve rekabet üstünlüğünü sürekli arttırması dikkate değerdir (Erkan, 2012).

Erkan ve Sunay (2016), Türkiye'nin ihracat yoğunlaşması ya da çeşitlendirmesi konusunu çalışılmıştır. 2000-2014 yılları arasını kapsayan çalışmada Ticaret Yoğunlaşma Oranı ve GHİ kullanılarak Türkiye'nin ihracatındaki ürün ve pazar yoğunlaşma düzeyi belirlenmiştir (Erkan & Sunay, 2016).

Çeviker ve Taş (2011), ihracat çeşitlendirmesi ve büyüme ilişkisini Türkiye için 1962-2008 dönemlerini baz alarak test etmiştir. SITC Rev.1 sınıflandırması içinde 3 haneli ürün gruplarından yararlanılarak uygulanan birim kök testi ve Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, çeşitlendirme ile büyüme arasında nedensellik olgusuna rastlanmazken, ekonomik büyümeden ihracat ve çeşitlendirmeye doğru ise nedensellik tespit edilmiştir (Çeviker & Taş, 2011).

Doğan ve Kaya, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaret yoğunlaşması üzerindeki etkilerini Yoğunlaşma Oranı ve Herfindahl İndeksinden yararlanarak 1996-2009 yılları arasındaki dönemde incelemiştir. Çalışmada, ülke bazlı yoğunlaşmada bir farklılık gözlenmezken, ihraç ürünlerinde teknoloji yoğunluğunun arttığı, ithalatta ise çeşitlilik artmasına rağmen teknolojik sınıflandırmada bir değişimin yaşanmaması,

ithalatta Avrupa'nın bağlayıcılığının sürdüğü sonucuna ulaşılmıştır (Doğan & Soyyiğit Kaya, 2011).

Kuşat, Türkiye ve BRICS lkeleri arasındaki ticaret yoğunlaşmasını Gümrük Birliği etkileri çerçevesinde incelediği çalışmada, Gümrük Birliği'nin ikili ticari ilişkileri olumsuz olarak etkilemediği ve ticaretin Rusya'dan Çin ve Hindistan'a yöneldiği sonucuna ulaşmıştır (Kuşat, 2015).

Atabay Baytar, Türkiye ve BRIC lkeleri arasındaki dış ticaret hacmini panel çekim modeli ile inceleyerek ithalat ve ihracatın ticaret arttırıcı etkisi saptanmıştır. Analizde kullanılan Ticaret Bağımlılık İndeksi ticaret hacmini pozitif yönlü etkilerken, İthalat Nüfuz İndeksi ve İhracat Eğilim İndeksi ise negatif yönde etki yapmıştır (Atabay Baytar, 2012).

2 BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE

Bu bölüm üç alt bölümden oluşmaktadır. İlk alt bölümde BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) oluşumundan ve tarihçesinden bahsedilmiş, devam eden alt bölümde BRICS ve Türkiye'nin çeşitli Makroekonomik göstergeleri hesaplanıp yorumlanmıştır. Son alt bölümde ise BRICS ve Türkiye'nin Sosyokültürel ölçütleri analiz edilmiştir.

2.1 BRICS'in Ortaya Çıkışı

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 2006 sonbaharında gerçekleştirilen zirvenin hemen öncesinde Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin Dışişleri Bakanları görüşerek BRIC'in temelleri atılmıştır. 2008 yılında Toyako-Hokkaido G8 zirvesinin arifesinde ilk toplantılarını Sapporo'da gerçekleştirmiş ve bu yıldan itibaren Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin (BRIC ülkeleri) küresel önemdeki konuları tartışmak için yılda bir kere toplanmıştır. İlk bağımsız zirvelerini takip eden yılda Yekaterinbur, Rusya'da gerçekleştirmişlerdir. 2011 yılında Çin'de gerçekleştirilen üçüncü zirvede bu ülkelerin liderleri Güney Afrika ülkesini de katılması için davet etmişler ve Güney Afrika'nın da katılımıyla BRICS oluşturulmuştur. Bu tarihten itibaren BRICS bakanları uluslararası ilişkiler, finans, ekonomi, ticaret, tarım ve sağlık alanında toplantılar düzenlemekte; resmi düzeyde bilim, teknoloji, ulusal güvenlik, rekabet ve istatistikleri tartışmak için bir araya gelmektedirler (<http://www.brics.utoronto.ca/>, 2016).

“BRICS” kavramı ilk kez Goldman Sachs'tan Jim O'Neill tarafından yükselen piyasa ekonomilerinin yatırım fırsatlarını işaret etmek için literatüre kazandırılmıştır. Birlik, küresel yönetim, kalkınma, barış, güvenlik, enerji, iklim değişikliği vb. konuları da gündemine alarak finansal kapsamın dışına çıkmıştır (<http://www.brics.utoronto.ca/>, 2016).

BRICS ülkeleri, 2016 Temmuz ayı ortasında Brezilya'da düzenlenen zirvesinde, ABD ve Avrupa'da varlığını sürdüren IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası merkezli küresel statükoya karşı, BRICS ülkelerinin fon ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik 100 milyar Dolarlık başlangıç sermayesiyle bir “Acil Durum Rezervi Düzenlemesi” (CRA) ve Birleşmiş Milletlerin tüm üyelerine açık bir “Yeni Kalkınma Bankası” (NDB) oluşturma yoluna gitmişlerdir (Shahrokhi, ve diğerleri, 2017, s. 1-15).

2.2 Makroekonomik Göstergeler

Türkiye ve BRICS ülkelerine ait makroekonomik göstergelerde GSYH, büyüme oranları, enflasyon oranları, KBDGSYH, iş gücü katılım oranları, işsizlik oranları, küresel rekabet güçleri ve Gini katsayıları incelenmiştir.

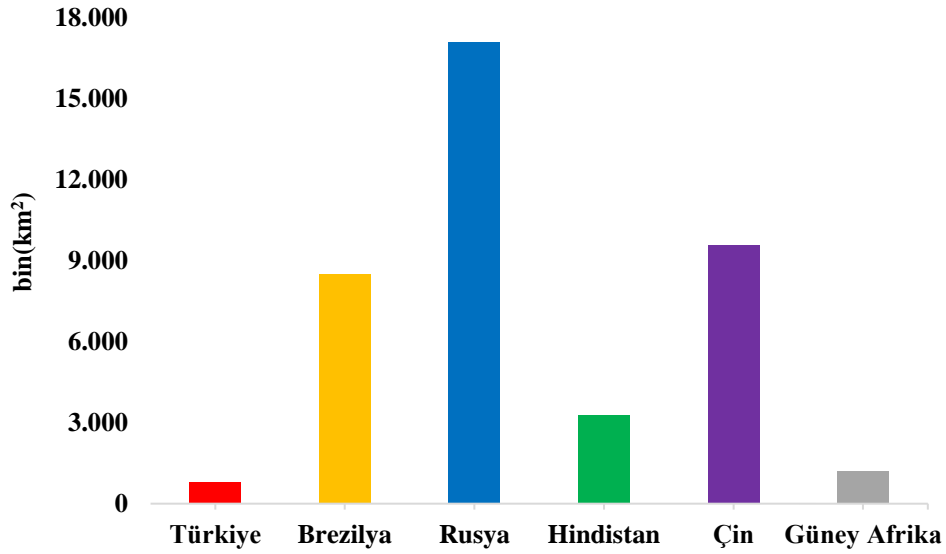
BRICS ülkeleri ve Türkiye kapladıkları alan (yüzölçümü) bakımından Rusya, Çin, Brezilya, Hindistan, Türkiye ve Güney Afrika şeklinde sıralanmaktadır (Grafik 2 -1).

Tablo 2.1. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya'nın Yüzölçümü (km²)

Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
785.350	8.515.770	17.098.240	3.287.260	9.562.920	1.219.090	134.112.310

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Grafik 2-1. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Yüzölçümü (bin km²)²

Ülkelerin ekonomik büyüklükleri değerlendirmekte kullanılan GSYH, bir ülkenin belli bir zaman içerisinde gerçekleştirdiği tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değerini ifade etmektedir (Ünsal, 2014, s. 131). Bu bağlamda çalışmada yer alan ülkelere ait GSYH'ye 17 yıllık süreçte (2000-2016) bakıldığında, Türkiye ve Brezilya GSYH'sini üç kat, Rusya ve Hindistan yaklaşık beş kat, Güney Afrika iki kat arttırdığı,

² Bu grafikten itibaren ülkeler ve dünya şu renklerle gösterilmiştir:

Türkiye, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Dünya

Çin'in ise dokuz kat arttırarak 11,2 milyar dolar seviyesine çıkardığı Tablo 2.2'de görülmektedir.

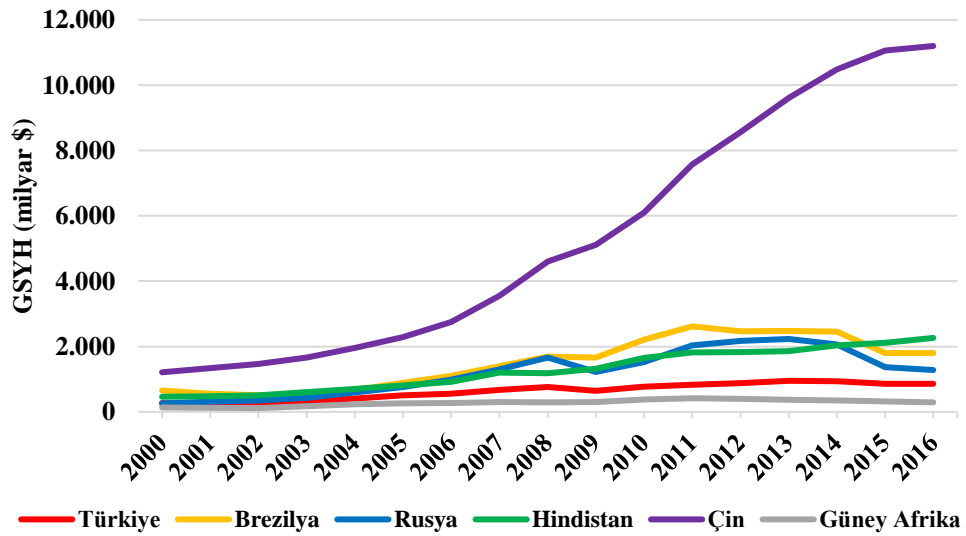
Tablo 2.2. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya GSYH'si (milyar \$)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	273	655	260	462	1.211	136	33.543
2001	200	559	307	479	1.339	122	33.336
2002	238	508	345	508	1.471	115	34.612
2003	312	558	430	600	1.660	175	38.867
2004	405	669	591	700	1.955	229	43.771
2005	501	892	764	809	2.286	258	47.386
2006	553	1.108	990	920	2.752	272	51.307
2007	676	1.397	1.300	1.201	3.552	299	57.793
2008	764	1.696	1.661	1.187	4.598	287	63.386
2009	645	1.667	1.223	1.324	5.110	296	60.087
2010	772	2.209	1.525	1.657	6.101	375	65.906
2011	833	2.616	2.032	1.823	7.573	416	73.242
2012	874	2.465	2.170	1.828	8.561	396	74.802
2013	951	2.473	2.231	1.857	9.607	367	76.925
2014	934	2.456	2.064	2.035	10.482	351	78.870
2015	859	1.804	1.366	2.112	11.065	317	74.510
2016	858	1.796	1.283	2.264	11.199	295	75.544

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Ülkelerin GSYH artış eğilimleri Grafik 2-2'de açıkça görülmektedir.

Grafik 2-2. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve GSYH'si (milyar \$)

Çalışma boyunca incelenen periyodik süreçte verilerin başlangıcı olan 2000 yılı, bitiş yılı olan 2016 ve özellikle makroekonomik ve sosyokültürel göstergeleri önemli

ölçüde etkileyen mortgage krizinden dolayı 2008 ve 2009 yılları ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Pek çok Tablo ve grafik incelendiğinde 2008-2009 yıllarında bir kırılma yaşandığı kolayca görülebilmektedir. Bu kırılma genelde negatif yöndedir.

2008 Eylül ayında ABD mortgage sistemindeki aksaklıklar ile başlayan finansal kriz tüm dünya ekonomilerini etkilemiştir. Bu kriz dünya genelinde ekonomik faaliyetlerin daralmasına, üretimin azalmasına ve işsizlik oranının yükselmesine sebebiyet vermiştir. Bu kriz sonrasında büyüme oranları düşmüş hatta bazı ülkelerin büyüme oranlarının negatif değerler aldığı görülmüştür.

Ülkelerin ekonomi performanslarının bir ölçütü de büyüme oranıdır. Kısaca, iki yıl arasında gerçekleşen reel GSYH farkının oranlanmasıyla elde edilen büyüme oranları Tablo 2.3'de gösterilmiştir (Ünsal, 2014, s. 112).

Tablo 2.3. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya Büyüme Oranı (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	6,64	4,11	10,00	3,84	8,49	4,15	4,40
2001	-5,96	1,39	5,09	4,82	8,34	2,74	1,94
2002	6,43	3,05	4,74	3,80	9,13	3,67	2,14
2003	5,61	1,14	7,30	7,86	10,04	2,95	2,91
2004	9,64	5,76	7,18	7,92	10,11	4,55	4,45
2005	9,01	3,20	6,38	9,28	11,40	5,28	3,85
2006	7,11	3,96	8,15	9,26	12,72	5,60	4,33
2007	5,03	6,07	8,54	9,80	14,23	5,36	4,26
2008	0,85	5,09	5,25	3,89	9,65	3,19	1,82
2009	-4,70	-0,13	-7,82	8,48	9,40	-1,54	-1,74
2010	8,49	7,53	4,50	10,26	10,64	3,04	4,33
2011	11,11	3,97	4,26	6,64	9,54	3,28	3,16
2012	4,79	1,92	3,52	5,46	7,86	2,21	2,44
2013	8,49	3,00	1,28	6,39	7,76	2,49	2,60
2014	5,17	0,50	0,73	7,51	7,30	1,70	2,83
2015	6,06	-3,77	-2,83	8,01	6,90	1,30	2,73
2016	2,88	-3,59	-0,22	7,11	6,70	0,28	2,44

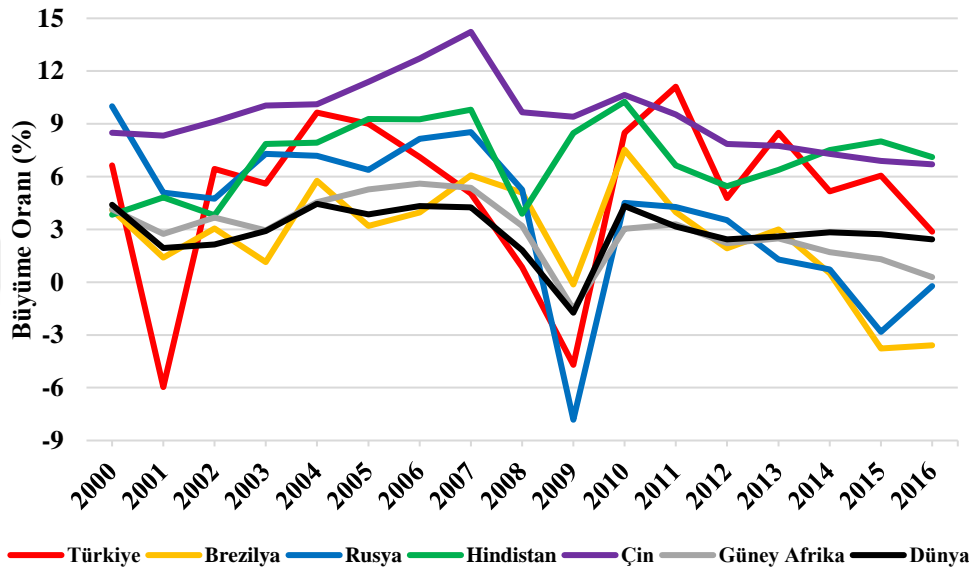
Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

2000 yılında en düşük büyüme oranına Hindistan sahipken en yüksek büyüme oranı Rusya'da gerçekleşmiştir. Küresel krizin etkileri 2008-2009 büyüme oranlarında açık şekilde görülmektedir.

2009 yılında Çin ve Hindistan dışındaki BRICS ülkeleri, Türkiye ve dünya ekonomisi negatif büyümüş yani küçülmüştür. Ekonomik anlamda en büyük daralmayı -%7,82 ile Rusya ve ardından -%4,70 ile Türkiye yaşamıştır (Grafik 2-2).

2009’da etkisini en şiddetli şekilde hissettiren küresel krize rağmen BRICS ülkeleri içinde büyüme hızı düşen ancak büyüme oranı negatif olmayan ülkeler de mevcuttur. Bu yılda en yüksek büyüme rakamları %9,40 ile Çin ve %8,48 ile Hindistan’da gerçekleşmiştir. Grafik 2 -3’te görüldüğü gibi 2000-2016 dönemine ait ortalama büyüme hızı en yüksek olan ülkenin Çin olduğu gözlemlenmiştir.

Grafik 2-3. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya Büyüme Oranları (%)

Fiyatlar genel seviyesindeki artış şeklinde tanımlanan enflasyon, bireylerin satın alma gücünün bir göstergesi olarak değerlendirilir (Yıldırım, 2014, s. 34-35). Çalışmaya konu olan BRICS ülkeleri ve Türkiye’nin enflasyon oranları incelendiğinde 2000 yılında en yüksek oranın %54,92 ile Türkiye’de olduğu ve Türkiye’yi %20,78 ile Rusya takip ettiği Tablo 2.4 incelendiğinde görülmektedir. 17 yıllık süreçte nispi olarak en düşük enflasyon oranına sahip olan Çin’in söz konusu yıla ait enflasyon oranı %0,26’dır. Türkiye, Brezilya ve Rusya 2000-2007 dönemlerinde enflasyon oranlarını düşürürken Hindistan, Çin ve Güney Afrika’da artış gözlemlenmiştir. Türkiye ve BRICS ülkelerinin enflasyon oranlarının 2008 krizi döneminde arttığı görülmektedir. 2016 yılı enflasyon oranlarına bakıldığında dünya ortalaması %1,61 iken BRICS ülkeleri içerisinde en yüksek oran %8,74 ile Brezilya, en düşük oran %2,01 ile Çin’e aittir.

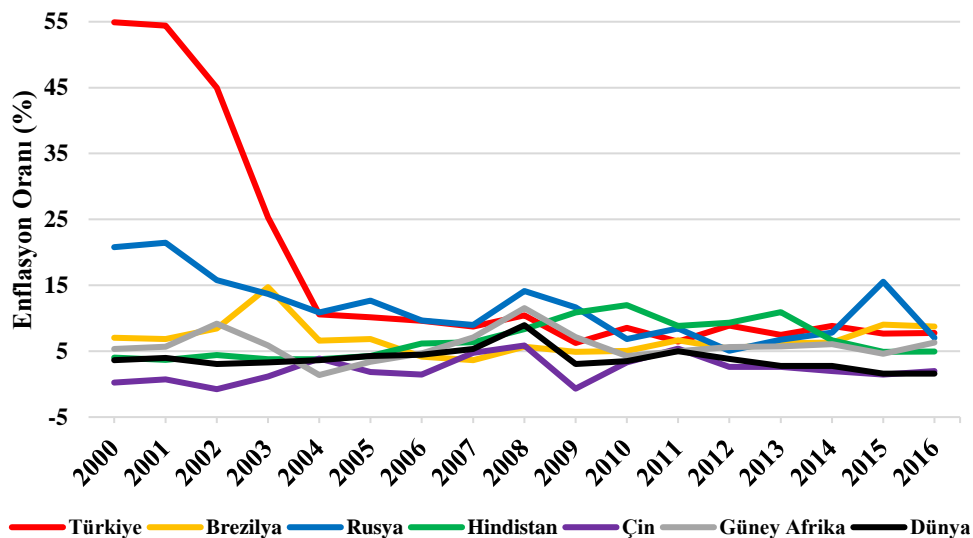
Özellikle Türkiye’nin enflasyon seyrine bakılacak olursa; 2001 finans krizinden sonra uyguladığı yapısal reformlar ve sıkı mali politikaların bir sonucu olarak %55’lerde seyreden enflasyon oranını yıllar itibariyle tek hanelere indirmeyi başarabilmiştir.

Tablo 2.4. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya Enflasyon Oranları (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	54,92	7,04	20,78	4,01	0,26	5,34	3,63
2001	54,40	6,84	21,46	3,68	0,72	5,70	3,99
2002	44,96	8,45	15,79	4,39	-0,77	9,16	3,07
2003	25,30	14,72	13,68	3,81	1,16	5,86	3,30
2004	10,58	6,60	10,86	3,77	3,88	1,39	3,66
2005	10,14	6,87	12,68	4,25	1,82	3,40	4,25
2006	9,60	4,18	9,69	6,15	1,46	4,64	4,49
2007	8,76	3,64	8,99	6,37	4,75	7,10	5,34
2008	10,44	5,66	14,11	8,35	5,86	11,54	8,95
2009	6,25	4,89	11,66	10,88	-0,70	7,13	3,04
2010	8,57	5,04	6,85	11,99	3,31	4,26	3,51
2011	6,47	6,64	8,44	8,86	5,41	5,00	5,00
2012	8,89	5,40	5,07	9,31	2,62	5,65	3,85
2013	7,49	6,20	6,76	10,91	2,63	5,75	2,78
2014	8,85	6,33	7,83	6,65	2,00	6,07	2,76
2015	7,67	9,03	15,52	4,91	1,44	4,59	1,59
2016	7,78	8,74	7,05	4,94	2,01	6,33	1,61

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Çin haricindeki diğer ülkelerin enflasyon oranları dünya genelinde makul kabul edilen oranın (%2) üzerindedir. Dünya ortalamasına en yakın enflasyon oranı verisi Çin'e aittir.

Grafik 2-4. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya Enflasyon Oranları (%)

Bir ülkenin GSYH'sinin yüksek olması o ülke halkının mutlaka müreffeh bir hayat sürdüğünün göstergesi olmayabilir. Bireylerin satın alma gücünü GSYH'ye göre daha sağlıklı biçimde ortaya koyan veri ise kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıladır.

(KBDGSYH) (Ünsal, Makro İktisada Giriş, 2014, s. 155-160). KBDGSYH, ülkede yaşayan hane halkının ortalama refah düzeyini ifade eden bir kavram olup bir ülkenin GSYH'sinin o ülkenin nüfusuna bölünmesi ile hesaplanır. KBDGSYH değeri yalnızca bir ortalama belirtmekte olup ülkede yaşayan her yerleşigin o miktarda yıllık gelire sahip olduğu manasına gelmemektedir.

Tablo 2.5. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (\$)

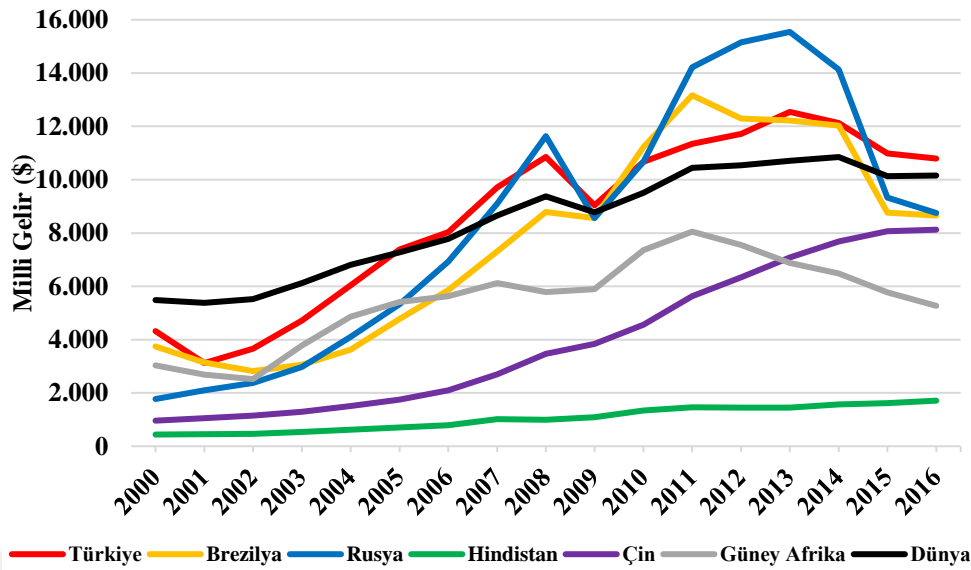
	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	4.317	3.739	1.772	439	959	3.037	5.483
2001	3.120	3.147	2.100	447	1.053	2.682	5.379
2002	3.660	2.820	2.375	466	1.149	2.518	5.514
2003	4.719	3.060	2.975	541	1.289	3.776	6.115
2004	6.041	3.623	4.102	621	1.509	4.864	6.801
2005	7.384	4.770	5.323	707	1.753	5.415	7.271
2006	8.035	5.860	6.920	792	2.099	5.632	7.776
2007	9.709	7.314	9.101	1.018	2.695	6.125	8.651
2008	10.851	8.788	11.635	991	3.471	5.787	9.371
2009	9.036	8.553	8.563	1.090	3.838	5.889	8.775
2010	10.672	11.224	10.675	1.346	4.561	7.363	9.509
2011	11.341	13.167	14.212	1.462	5.634	8.050	10.444
2012	11.720	12.291	15.154	1.447	6.338	7.548	10.539
2013	12.543	12.217	15.544	1.452	7.078	6.877	10.709
2014	12.127	12.027	14.126	1.573	7.684	6.480	10.850
2015	10.980	8.757	9.329	1.613	8.069	5.770	10.130
2016	10.788	8.650	8.748	1.709	8.123	5.274	10.151

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Çalışmanın kapsadığı süreç boyunca KBDGSYH'si en düşük olan ülkenin Hindistan olduğu Tablo 2.5'de görülmektedir. Bir Hindistan vatandaşı 2000 yılında ülke GSYH'sinden ortalama 439 dolar pay alırken, bu rakam 2016'da ancak 1.709 dolara çıkabilmiştir. Çin ise KBDGSYH'de atılım yapmıştır. Bir Çin vatandaşı 2000 yılında GSYH'den ortalama 959 dolar pay alırken, bu rakam 2016 yılında ortalama 8.123 dolara yükselmiştir. Bununla birlikte, BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin 2000-2016 periyodunda KBDGSYH'si önemli derecede arttırdığı görülmektedir.

Türkiye 2008 yılına kadar KBDGSYH'de BRICS ülkelerine üstünlük sağlamış olsa da bu üstünlüğü takip eden senelerde Rusya ve Brezilya'nın gerisinde kalmıştır. 2015 ve 2016'da bu alandaki liderliği tekrar elde etmiş olup bu iki yıl verilerinde dünya ortalamasının üzerinde olan tek ülke Türkiye olmuştur.

Grafik 2-5. Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$)

İncelenen ülkeler arasında 2008 küresel krizin KBDGSYH'sinde yapısal kırılmaya neden olduğu iki ülkenin Türkiye ve Rusya olduğu Grafik 2 -5'te görülmektedir.

İşgücü, bir ülkede üretici durumda bulunan yani iktisadi faaliyete katılan işveren, ücretliler, kendi hesabına çalışanlar, yardımcı aile efradı ve işsizlerin oluşturmuş olduğu bir kavramdır. Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus herhangi bir kurumla ilişkisi olmayan örneğin okuldaki öğrenci, hastanede yatan hasta ve hapisanede bulunan hükümlü vb yerlerde ikamet edenler dışında kalan nüfustur. İşgücüne katılım oranı ise toplam işgücünün, kurumsal olmayan çalışma çağındaki olan (15-64 yaş arası) nüfusa oranıdır (Ünsal, Makro İktisat, 2013, s. 105-112).

Çalışma dönemi kapsamında İşgücüne katılım oranı en yüksek olan ülke Çin'dir. Çin'in işgücüne katılım oranı 2000 yılında %77,46 ile zirvedeyken, en düşük oran %48,80 ile Türkiye'nindir.

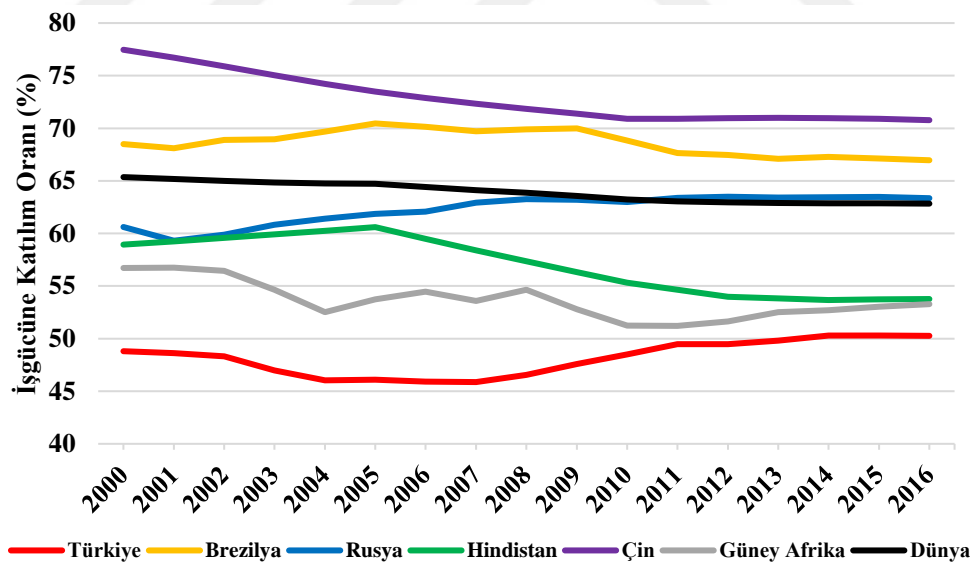
İşgücüne katılım oranı verilerinde Çin ve Brezilya tüm süreç boyunca dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır.

2016 yılına gelindiğinde 2000 yılı verilerine göre Türkiye ve Rusya işgücüne katılım oranı artarken diğer ülkelerde ve dünya ortalamasında azalma Tablo 2.6'da gözlemlenmektedir. Dünya işgücüne katılım ortalaması 2000 yılında %65,35'den, 2016'da %62,83'e düşmüştür. Türkiye'nin işgücüne katılım oranı 2000 yılında %48,80'den, 2016'da %50,27'ye yükselmiş olup, nispi olarak BRICS ülkelerinin gerisinde kalmıştır.

Tablo 2.6. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya İşgücüne Katılım Oranı (%)³

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	48,80	68,49	60,63	58,93	77,46	56,71	65,35
2001	48,62	68,08	59,31	59,24	76,72	56,75	65,17
2002	48,30	68,89	59,89	59,57	75,90	56,43	64,99
2003	46,99	68,96	60,83	59,90	75,04	54,65	64,84
2004	46,02	69,69	61,39	60,24	74,22	52,52	64,76
2005	46,10	70,46	61,85	60,60	73,50	53,75	64,73
2006	45,90	70,14	62,07	59,49	72,86	54,47	64,41
2007	45,87	69,72	62,94	58,40	72,32	53,60	64,12
2008	46,55	69,90	63,26	57,35	71,84	54,65	63,86
2009	47,58	69,97	63,21	56,32	71,38	52,81	63,55
2010	48,50	68,82	62,98	55,32	70,88	51,25	63,22
2011	49,48	67,64	63,39	54,64	70,91	51,21	63,05
2012	49,46	67,46	63,49	53,97	70,94	51,64	62,96
2013	49,80	67,08	63,42	53,83	70,98	52,52	62,90
2014	50,29	67,26	63,44	53,67	70,96	52,71	62,87
2015	50,28	67,11	63,48	53,73	70,91	53,03	62,87
2016	50,27	66,96	63,35	53,77	70,77	53,29	62,83

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Grafik 2-6. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya İşgücüne Katılım Oranı (%)⁴

İktisadi olarak işsizlik, bir ekonomide cari ücretlerde çalışmak isteyip de iş bulamayan işgücünün varlığıdır. İş aramayanlar işsiz nüfusa dahil edilmez. İşsizlik oranı

³ Dünya İş Örgütü tahmini verilerine göre hesaplanmıştır.

⁴ Dünya İş Örgütü tahmini verilerine göre grafik tarafımızca oluşturulmuştur.

ise işsizlerin toplamının işgücüne oranlanmasıyla elde edilmektedir (Ünsal, Makro İktisat, 2013).

Tablo 2.7’den görüleceği üzere 2000 yılında işsizlik oranı en düşük ülke %4,31 ile Hindistan’dır. Hindistan’ı da %4,53 ile Çin takip etmektedir. En yüksek işsizlik oranı olan ülke ise %26,70 ile Güney Afrika olurken, Güney Afrika’yı %13,98 ile Brezilya takip etmektedir. 2000 yılına ait dünya ortalama işsizlik oranı %6,41’dir.

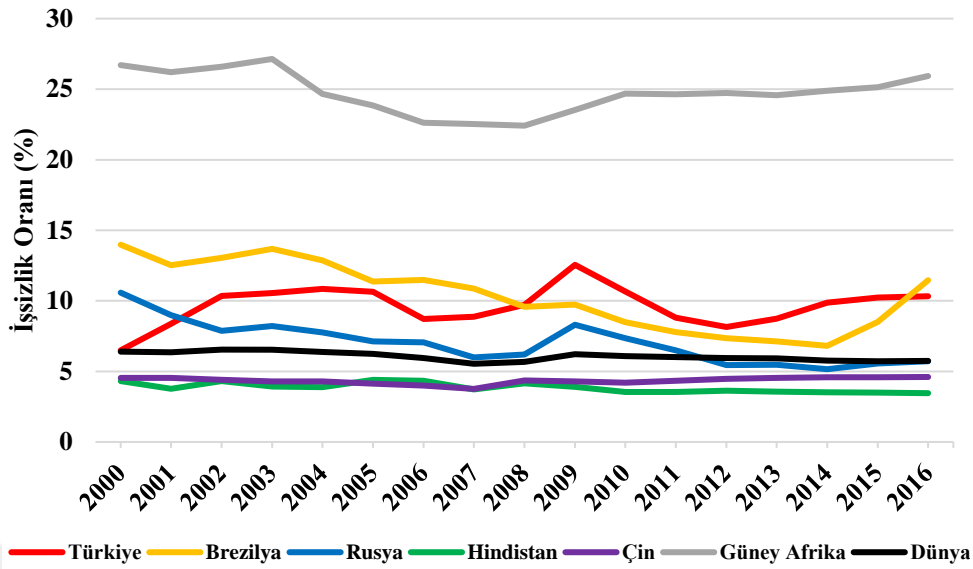
Tablo 2.7. İşsizlik Oranı (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	6,49	13,98	10,58	4,31	4,53	26,70	6,41
2001	8,38	12,54	8,98	3,78	4,53	26,20	6,35
2002	10,36	13,04	7,88	4,32	4,41	26,60	6,54
2003	10,54	13,68	8,21	3,93	4,30	27,14	6,53
2004	10,84	12,87	7,76	3,89	4,30	24,67	6,38
2005	10,64	11,37	7,12	4,40	4,14	23,84	6,23
2006	8,72	11,49	7,05	4,33	4,00	22,61	5,95
2007	8,87	10,86	6,00	3,72	3,76	22,53	5,54
2008	9,71	9,57	6,20	4,15	4,36	22,41	5,68
2009	12,55	9,73	8,30	3,91	4,29	23,52	6,22
2010	10,66	8,49	7,34	3,55	4,20	24,69	6,08
2011	8,80	7,78	6,50	3,54	4,34	24,64	6,02
2012	8,15	7,35	5,46	3,62	4,47	24,73	5,96
2013	8,73	7,13	5,48	3,57	4,54	24,56	5,93
2014	9,88	6,81	5,16	3,53	4,59	24,89	5,77
2015	10,24	8,52	5,57	3,49	4,59	25,15	5,71
2016	10,33	11,45	5,72	3,46	4,61	25,93	5,75

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

2009 yılında işsizlik oranı en düşük ülke %3,91 ile yine Hindistan olmuştur. Hindistan’ı yine %4,29 ile Çin takip etmiştir. 2009’da nispi olarak en yüksek işsizlik %23,52 ile Güney Afrika’dır. Güney Afrika’yı %12,55 ile Türkiye takip etmektedir. 2009 yılına ait dünya işsizlik ortalaması %6,22 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 2.7’de görüldüğü üzere 2016 yılında işsizlik oranı en düşük ülkeler, %3,46 ile Hindistan ve %4,61 ile Çin; işsizlik oranı en yüksek ülkeler de %25,93 ile Güney Afrika ve %11,45 ile Brezilya olmuştur.

Güney Afrika’nın BRICS’teki diğer ülkelere nazaran işsizlik oranının çok yüksek olduğu Grafik 2-7’de görülmektedir. Bu durumun ülkenin coğrafi konumunun, yatırım kısıtlılığının ve siyasi istikrarsızlığın bir sonucu olduğu ifade edilebilir.

Grafik 2-7. İşsizlik Oranı (%)

Dünya Ekonomik Forumu her yıl ülkelerin belli kriterleri (makroekonomik çevre, ülke kurumlarının kalitesi, teknolojinin durumu, rekabet edebilirlik koşullarının yaratılması vb.) dikkate alarak ülkelere bir küresel rekabet puanı vermektedir (The Global Competitiveness Report 2013-2014, 2017). Bu puanlar baz alınarak yapılan sıralama Tablo 2.8’de görülmektedir.

Tablo 2.8. Küresel Rekabet Gücü Sırası

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2011	59	53	66	56	26	50
2012	43	48	67	59	29	52
2013	44	56	64	60	29	53
2014	45	57	53	71	28	56
2015	51	75	45	55	28	49
2016	55	81	43	39	28	47

Kaynak:1. (The Global Competitiveness Report 2013-2014, 2017)⁵

2. (The Global Competitiveness Report 2016-2017, 2017)⁶

2011 ile 2016 yılları arasında Türkiye ve BRICS ülkelerinin Küresel Rekabet Gücü mukayese edilecek olursa Çin’in nispi olarak en üst sırada olduğu görülmektedir. Küresel Rekabet Gücü İndeksi sıralamasında 2011 yılında nispi olarak en son sırada yer alan ülke Rusya iken, 2016’da son sırada Brezilya yer almıştır. Grafik 2 -8’de de görüldüğü üzere

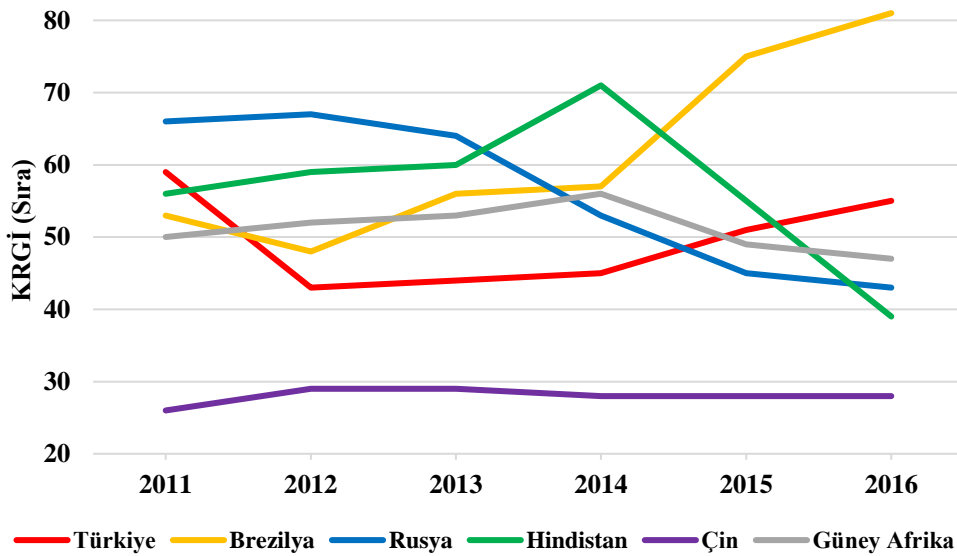
⁵ 2011 yılına ait veriler adı geçen kaynaktan alınmıştır.

⁶ 2012-2016 yıllarına ait veriler adı geçen kaynaktan alınmıştır.

Türkiye 2012’de yüksek performans sergilemiş ve mevcut durumunu 2014’e kadar korumuş olsa da takip eden yıllarda gerilemiştir.

Gerek BRICS ülkelerinin gerekse Türkiye’nin Küresel Rekabet Gücü İndeks düzeyleri tatminkar değildir. Söz konusu gösterge, sözü edilen ülkelerin gelişmiş ülke olma yolundaki hedeflerine ket vurmaktadır.

Grafik 2-8. Küresel Rekabet Gücü İndeksi (Sıra)

Milli gelirin paylaşımında ya da bölüşümünde adaleti ölçen en önemli istatistiklerden bir tanesi “Gini Katsayısı” dır. Gini katsayısı 0 ile 100 arasında bir değer almakta olup sıfır tam eşitliği göstermekteyken yüz ise tam eşitsizliği göstermektedir. Teorik olarak bir ülkenin sıfır ve yüz değerlerini alması olası değildir. Nüfusu gelir açısından katmanlara bölen Gini katsayısı temel olarak bu katmanların GSYH’den aldığı paylar arasındaki farka odaklanmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2017).

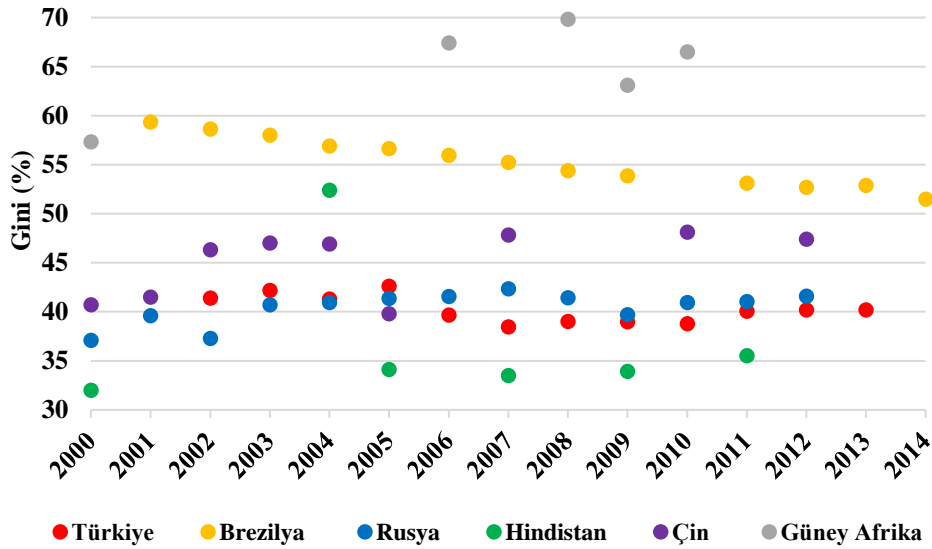
Tablo 2.9 ve Grafik 2 -9’a bakıldığında Gini katsayısı nispi olarak en düşük olan ülke Hindistan; en yüksek olan ülke de Güney Afrika’dır. Türkiye ise %40 bandında istikrarlı çizgisini korumaktadır.

Grafik 2-9. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Gini Katsayıları (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000			37,09	32,00	40,70	57,30
2001		59,33	39,60		41,50	
2002	41,40	58,62	37,28		46,30	
2003	42,18	58,01	40,69		47,00	
2004	41,29	56,88	40,92	52,40	46,90	
2005	42,61	56,64	41,37	34,10	39,80	
2006	39,65	55,93	41,54			67,40
2007	38,44	55,23	42,33	33,50	47,80	
2008	39,02	54,37	41,42			69,80
2009	38,97	53,87	39,69	33,90		63,10
2010	38,79		40,94		48,10	66,50
2011	40,04	53,09	41,04	35,50		
2012	40,17	52,67	41,59		47,40	
2013	40,18	52,87				
2014		51,48				
2015						
2016						

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

BRICS ülkelerine ve Türkiye'ye bakıldığında işsizlik oranında olduğu gibi Güney Afrika Gini katsayısında da diğer ülkelerin çok üstünde kalmaktadır. Bu da Güney Afrika'da adaletli bir bölüşümün olmadığı göstergesidir.

Grafik 2-10. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Gini Katsayıları (%)

2.3 Sosyokültürel Göstergeler

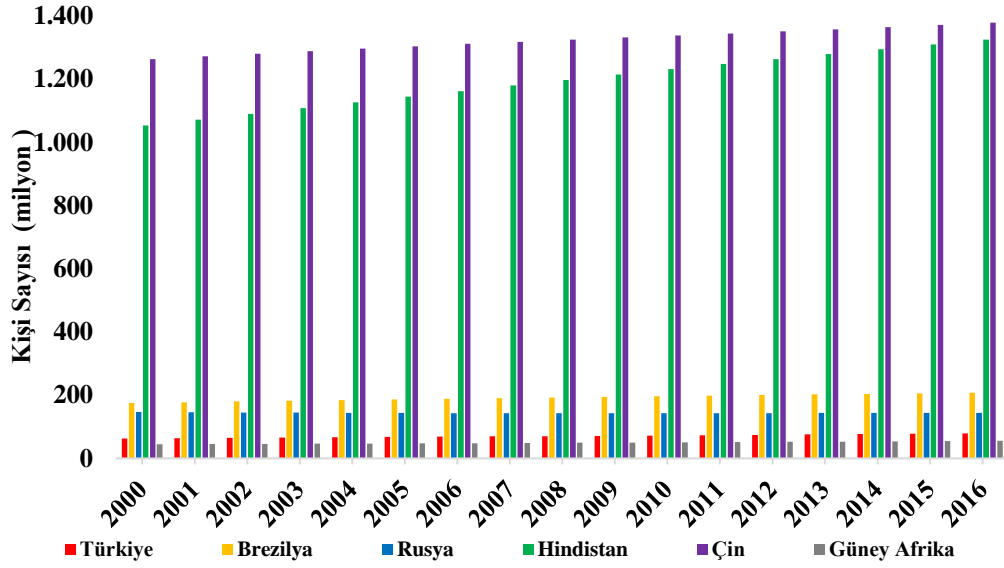
BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin sosyokültürel göstergeleri olarak nüfusları, nüfus artış oranları, mülkiyet hakları, iş, işçi, parasal, ticaret, yatırım, finansal, mali, ekonomik özgürlükleri, İnsani Gelişme İndeksleri (İGE), patent sayıları, ortalama yaşam süreleri, bebek ölüm oranları incelenmiştir.

Dünya Bankası veri tabanından alınan verilere göre BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin nüfusu Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Türkiye ve Güney Afrika şeklinde sıralandığı Tablo 2.9'da görülmektedir.

Tablo 2.9. Türkiye, BRICS ülkeleri ve Dünya Nüfusu (milyon kişi)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	63	175	147	1.053	1.263	45	6.118
2001	64	178	146	1.071	1.272	45	6.198
2002	65	180	145	1.090	1.280	46	6.277
2003	66	182	145	1.108	1.288	46	6.356
2004	67	185	144	1.126	1.296	47	6.436
2005	68	187	144	1.144	1.304	48	6.517
2006	69	189	143	1.162	1.311	48	6.598
2007	70	191	143	1.180	1.318	49	6.680
2008	70	193	143	1.197	1.325	50	6.764
2009	71	195	143	1.214	1.331	50	6.847
2010	72	197	143	1.231	1.338	51	6.931
2011	73	199	143	1.247	1.344	52	7.013
2012	75	201	143	1.263	1.351	53	7.097
2013	76	202	144	1.279	1.357	53	7.183
2014	77	204	144	1.294	1.364	54	7.269
2015	78	206	144	1.309	1.371	55	7.355
2016	80	208	144	1.324	1.379	56	7.442

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

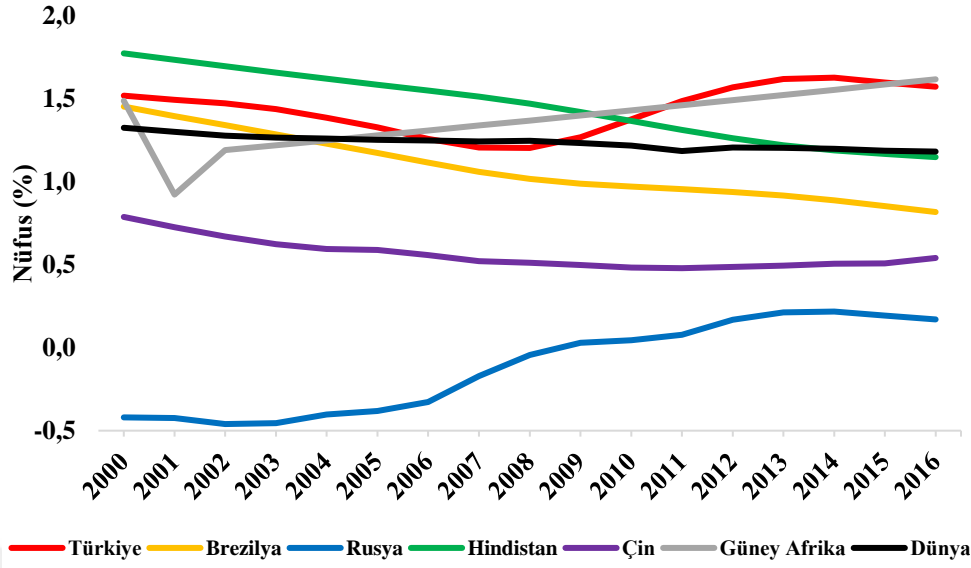
Grafik 2-11. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Nüfusu (milyon kişi)

Tablo 2.10'a göre en düşük nüfus artışı Rusya'da gerçekleşmiştir. 2000 yılında 0,4'lük bir azalış olmuş ve bu azalma trendi 2009 yılına kadar devam etmiştir. 2016 yılı için ise nispi olarak (0,17 gibi) küçük bir artış olmuştur. Başlangıç yılı ile bitiş yılı arasındaki nüfus artış oranları arasındaki en büyük fark ise Brezilya'da 0,63 değerinde bir azalma ile görülmektedir.

Tablo 2.10. Nüfus Artış oranı (yıllık %)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	1,52	1,45	-0,42	1,77	0,79	1,49	1,33
2001	1,49	1,40	-0,42	1,73	0,73	0,92	1,30
2002	1,47	1,34	-0,46	1,70	0,67	1,19	1,28
2003	1,44	1,29	-0,45	1,66	0,62	1,22	1,27
2004	1,39	1,23	-0,40	1,62	0,59	1,25	1,26
2005	1,33	1,17	-0,38	1,58	0,59	1,28	1,25
2006	1,26	1,11	-0,33	1,55	0,56	1,31	1,25
2007	1,21	1,06	-0,17	1,51	0,52	1,34	1,24
2008	1,20	1,02	-0,04	1,47	0,51	1,37	1,25
2009	1,27	0,99	0,03	1,42	0,50	1,40	1,23
2010	1,38	0,97	0,04	1,37	0,48	1,43	1,22
2011	1,49	0,96	0,08	1,31	0,48	1,46	1,19
2012	1,57	0,94	0,17	1,26	0,49	1,49	1,21
2013	1,62	0,92	0,21	1,22	0,49	1,52	1,20
2014	1,63	0,89	0,22	1,19	0,51	1,55	1,20
2015	1,60	0,85	0,19	1,17	0,51	1,59	1,19
2016	1,57	0,82	0,17	1,15	0,54	1,62	1,18

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Grafik 2-12. Nüfus Artış oranı (yıllık)

2010'a kadar nüfus artış oranı en yüksek ülke Hindistan'dır. Bu oran 2000 yılında 1,77'den 2010'da 1,37'ye düşmüştür.

Grafik 2 -12'den de görüldüğü gibi Türkiye'nin nüfus artış oranı 1,5 bandında salınım göstermektedir.

Ülkelerin sosyokültürel özelliklerine ilişkin en önemli göstergelerden birisi "Mülkiyet Hakları" dır. Mülkiyet hakları bileşeni, bireylerin devlet tarafından tamamen uygulanan açık yasalarla güvence altına alınmış özel mülkiyet biriktirme becerilerinin değerlendirilmesidir. Bir ülkenin kanunlarının özel mülkiyet haklarını ne derecede koruduğunu ve hükümetinin bu yasaları uyguladığı dereceyi ölçmektedir. Ayrıca, özel mülklerin kamulaştırılma olasılığını değerlendirir ve yargının bağımsızlığını, yargı içinde yolsuzluğun varlığını, bireylerin ve şirketlerin sözleşmeleri uygulamaya koyma kabiliyetini analiz etmektedir (The Heritage Foundation, 2017).

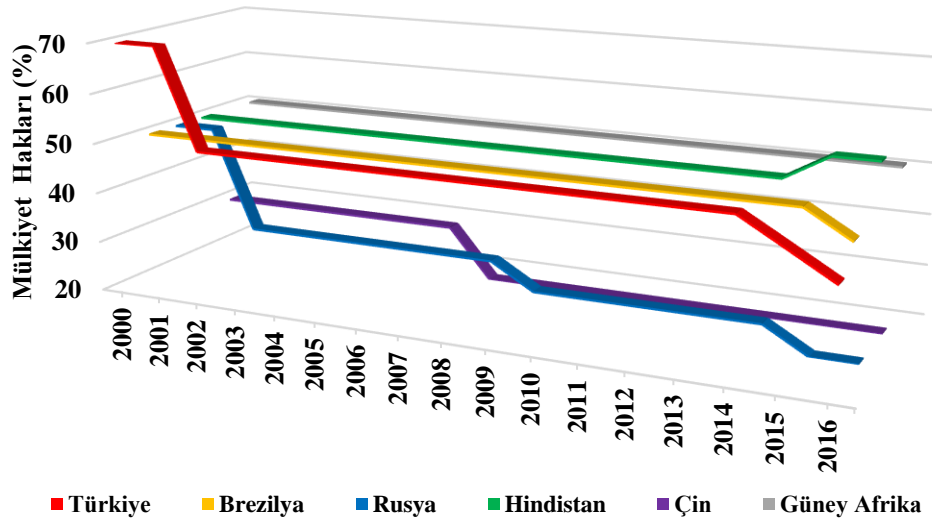
Mülkün yasal koruması ne kadar kesin olursa, bir ülkenin puanı o kadar yüksek olur. Benzer şekilde, devletin mülkiyeti kamulaştırma olasılığının artması, o ülkenin puanını düşürmektedir. İktisadi sisteminde karma mülkiyet esasını benimseyen ülkeler ise ara puan almaya daha yatkındırlar (The Heritage Foundation, 2017).

Tablo 2.11. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Mülkiyet Hakları (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	70,0	50,0	50,0	50,0	30,0	50,0
2001	70,0	50,0	50,0	50,0	30,0	50,0
2002	50,0	50,0	30,0	50,0	30,0	50,0
2003	50,0	50,0	30,0	50,0	30,0	50,0
2004	50,0	50,0	30,0	50,0	30,0	50,0
2005	50,0	50,0	30,0	50,0	30,0	50,0
2006	50,0	50,0	30,0	50,0	30,0	50,0
2007	50,0	50,0	30,0	50,0	20,0	50,0
2008	50,0	50,0	30,0	50,0	20,0	50,0
2009	50,0	50,0	25,0	50,0	20,0	50,0
2010	50,0	50,0	25,0	50,0	20,0	50,0
2011	50,0	50,0	25,0	50,0	20,0	50,0
2012	50,0	50,0	25,0	50,0	20,0	50,0
2013	50,0	50,0	25,0	50,0	20,0	50,0
2014	50,0	50,0	25,0	50,0	20,0	50,0
2015	45,0	50,0	20,0	55,0	20,0	50,0
2016	40,0	45,0	20,0	55,0	20,0	50,0

Kaynak: (The Heritage Foundation, 2017)

kısıtlı	düşük özgür	orta özgür	oldukça özgür	özgür
0-49,9	50-59,9	60-69,9	70-79,9	80-100

Grafik 2-13. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Mülkiyet Hakları (%)⁷

⁷ Türkiye, Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika'nın uzunca bir dönem aynı değerleri almış olmasından dolayı Grafik 2-13 iki boyutlu çizgi grafiği yerine üç boyutlu çizgi grafiği tercih edilmiştir.

Türkiye ve BRICS ülkeleri mülkiyet hakları bakımından kıyaslandığında ise 2000 yılında en özgür ülke Türkiye olurken; Çin'in özgürlük indeksi en düşük seviyede kalmıştır. 2016 yılına gelindiğinde Hindistan'ın en özgür, Rusya'nın ve Çin'in ise kısıtlı olduğu Tablo 2.11'de görülmektedir.

İş özgürlüğü, devletin hükümet düzenlemesinin verimliliğinin genel bir göstergesidir. Kantitatif puan, bir işletmenin başlatılması, çalıştırılması ve kapatılmasının zorluğunun bir dizi ölçümünden elde edilir. Her ülkenin iş özgürlüğü puanı 0 ile 100 arasında bir değer almaktadır. Sıfır iş özgürlüğünün olmadığını ifade ederken 100 ise en serbest iş ortamını göstermektedir. (<http://www.heritage.org/index/business-freedom>, 2017)

Tablo 2.12. Türkiye ve BRICS Ülkeleri İş Özgürlüğü (%)

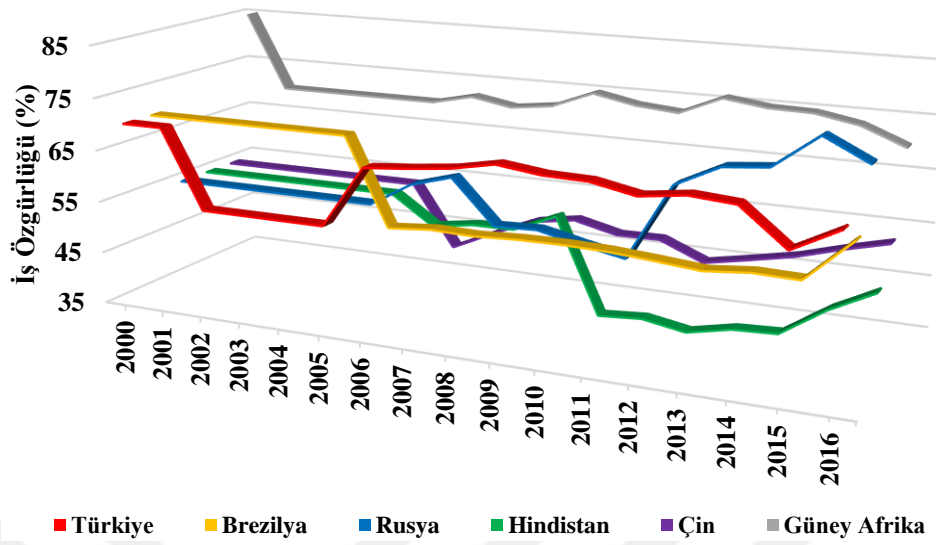
	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	70,0	70,0	55,0	55,0	55,0	85,0
2001	70,0	70,0	55,0	55,0	55,0	70,0
2002	55,0	70,0	55,0	55,0	55,0	70,0
2003	55,0	70,0	55,0	55,0	55,0	70,0
2004	55,0	70,0	55,0	55,0	55,0	70,0
2005	55,0	70,0	55,0	55,0	55,0	70,0
2006	66,7	53,5	59,7	49,6	43,1	71,8
2007	67,4	54,2	62,0	50,8	46,9	70,4
2008	68,3	54,0	53,7	50,9	50,3	71,4
2009	69,9	54,4	54,0	54,4	51,6	74,6
2010	68,9	54,5	52,2	36,3	49,7	73,0
2011	68,7	54,3	50,7	36,9	49,8	72,3
2012	67,1	53,7	65,1	35,5	46,4	75,8
2013	68,2	53,0	69,2	37,3	48,0	74,7
2014	67,6	53,8	70,0	37,7	49,7	74,5
2015	61,0	53,6	76,3	43,3	52,1	73,0
2016	65,4	61,4	72,2	47,6	54,2	69,7

Kaynak: (The Heritage Foundation, 2017)

kısıtlı	düşük özgür	orta özgür	oldukça özgür	özgür
0-49,9	50-59,9	60-69,9	70-79,9	80-100

2016 yılı için nispi olarak iş özgürlüğü en yüksek olan ülke Rusya iken; en düşük ülke Hindistan olduğu Tablo 2.12'de yer almaktadır.

2016 yılı verilerine göre 2000 yılına oranla Türkiye, Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika'da iş özgürlüğü azalırken Çin sabit kalırken Rusya'da ciddi bir artış gözlemlenmektedir.

Grafik 2-14. Türkiye ve BRICS Ülkeleri İş Özgürlüğü (%)

İşsizlik unsuru, bir ülkenin işgücü piyasasının yasal ve düzenleyici çerçevesinin çeşitli yönlerini dikkate alan, asgari ücretlerle ilgili düzenleme, işten çıkarmayı engelleyen yasalar, kıdem tazminatı gereksinimleri ve işe alma ve çalışma saatleri için ölçülebilir düzenleyici sınırlamalar içeren nicel bir önlemdir (The Heritage Foundation , 2017).

Tablo 2.13. Türkiye ve BRICS Ülkeleri İşçi Özgürlüğü (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2005	40,7	64,6	61,8	61,7	65,0	58,7
2006	39,1	66,1	61,8	62,3	65,2	58,9
2007	38,8	64,1	61,5	63,2	64,2	58,5
2008	39,5	63,9	61,7	66,5	64,8	59,1
2009	40,3	62,7	60,0	62,3	61,8	56,8
2010	41,1	57,5	59,6	57,7	53,2	59,0
2011	39,6	57,8	62,9	67,2	54,9	56,7
2012	40,0	59,1	63,5	74,2	55,4	57,3
2013	43,1	57,2	52,6	73,6	62,6	55,6
2014	59,7	49,8	55,8	74,0	61,9	54,4
2015	50,2	52,1	58,9	48,7	63,0	61,6
2016	48,6	52,5	57,6	47,8	62,0	58,7

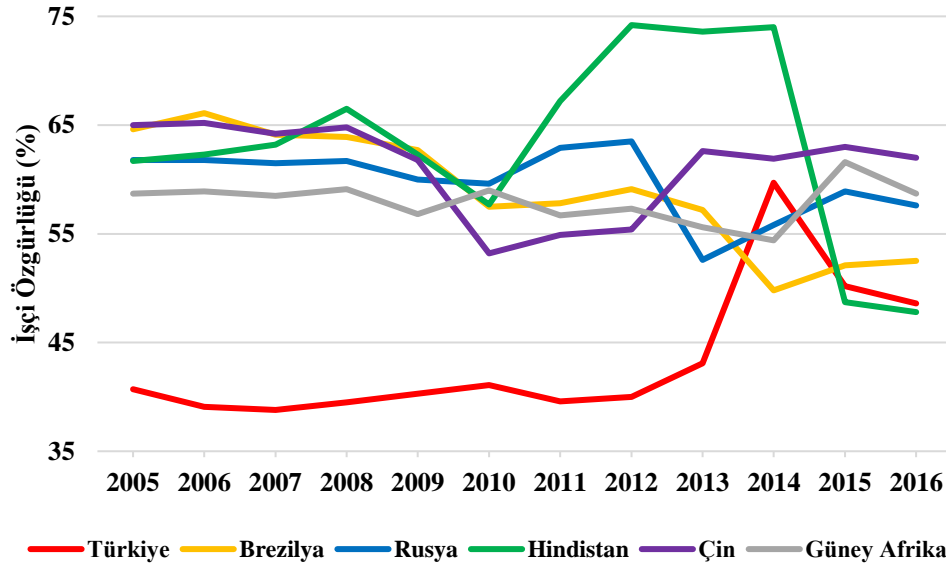
Kaynak: (The Heritage Foundation, 2017)

kısıtlı	düşük özgür	orta özgür	oldukça özgür	özgür
0-49,9	50-59,9	60-69,9	70-79,9	80-100

Bu bilgiler ışığında Heritage vakfı tarafından hesaplanan BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin 2005-2016 yıllarına ait işçi özgürlükleri değerlendirmesi Tablo 2.13'te yer almaktadır.

Türkiye ve BRICS ülkeleri kıyaslandığında Güney Afrika hariç BRICS ülkeleri işçi özgürlükleri bakımından kötüleşirken Türkiye artış kaydetmiştir.

Grafik 2-15. Türkiye ve BRICS Ülkeleri İşçi Özgürlüğü (%)

Günümüzde işçi özgürlüğü en yüksek ülke Çin olurken; en düşük ülke Hindistan olmuştur.

Parasal özgürlük, bir ülkede fiyat düzeylerinin ne kadar serbest piyasa içinde belirlendiği ile ne kadar devlet müdahalesi sonucu belirlendiğinin hesaplandığı bir kavramdır. Parasal özgürlüğün düşük olduğu bir ülkede devlet mal, hizmet ve ücretlerin fiyatına sıkça müdahalede bulunmaktadır. Enflasyon ve fiyat kontrolleri piyasa faaliyetini bozmaktadır. Devletin piyasaya en az müdahalesi ile fiyat istikrarı, serbest piyasa için en uygun durumdur (The Heritage Foundation , 2017). Dolayısıyla parasal özgürlük değeri arttıkça devlet müdahalesinin azaldığı söylenebilir. Bu durumun en çarpıcı örneğini 2000-2016 yılları arasında Türkiye oluşturmaktadır. 2000-2001 yıllarında merkez bankasının sürekli müdahaleleri ile yön vermeye çalıştığı döviz kuru söz konusu iken Türkiye'nin parasal özgürlüğü %31,8 olarak ölçülmüştür. 2001 krizi ile beraber uygulanmaya başlanan dalgalı kur rejimine geçişle beraber Türkiye'nin parasal özgürlüğü artış göstermiş olup 2016 yılında %71,5 olarak ölçülmüştür.

Tablo 2.14'de de görüldüğü üzere parasal bakımdan 2000 yılında en özgür ülke Çin olurken 2016 yılına gelindiğinde bu sıfatı Güney Afrika almıştır. 2000 yılında parasal özgürlüğü en kısıtlı ülke Türkiye iken, 2016'da Rusya olmuştur.

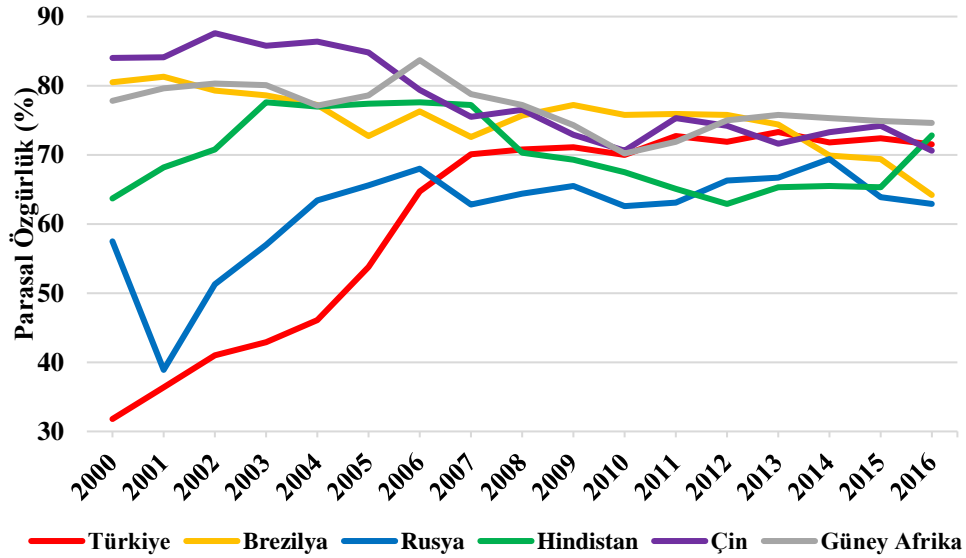
Tablo 2.14. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Parasal Özgürlük (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	31,8	80,5	57,5	63,7	84,0	77,8
2001	36,4	81,3	38,9	68,2	84,1	79,6
2002	41,0	79,3	51,3	70,8	87,6	80,3
2003	42,9	78,6	57,0	77,6	85,8	80,1
2004	46,1	77,2	63,4	77,0	86,4	77,1
2005	53,8	72,7	65,6	77,4	84,8	78,6
2006	64,7	76,3	68,0	77,6	79,4	83,7
2007	70,1	72,6	62,8	77,2	75,5	78,8
2008	70,8	75,7	64,4	70,3	76,5	77,2
2009	71,1	77,2	65,5	69,3	72,9	74,3
2010	70,0	75,8	62,6	67,5	70,6	70,2
2011	72,7	75,9	63,1	65,1	75,3	71,9
2012	71,9	75,8	66,3	62,9	74,2	75,0
2013	73,3	74,4	66,7	65,3	71,6	75,8
2014	71,8	69,9	69,4	65,5	73,3	75,3
2015	72,4	69,4	63,9	65,3	74,2	74,9
2016	71,5	64,2	62,9	72,8	70,6	74,6

Kaynak: (The Heritage Foundation, 2017)

kısıtlı	düşük özgür	orta özgür	oldukça özgür	özgür
0-49,9	50-59,9	60-69,9	70-79,9	80-100

Grafik 2-16. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Parasal Özgürlük(%)

Ticaret özgürlüğü, malların ve hizmetlerin ithalatını ve ihracatını etkileyen tarife, tarife dışı engeller ve kotanın mevcudiyetinin bileşik bir ölçüsü şeklinde ifade edilebilir (The Heritage Foundation, 2017) Bu açıdan uluslararası alanda ticaretin serbestliği ölçeklendirilebilir ve bu, sıfır ile yüz arasında bir değer olabilir.

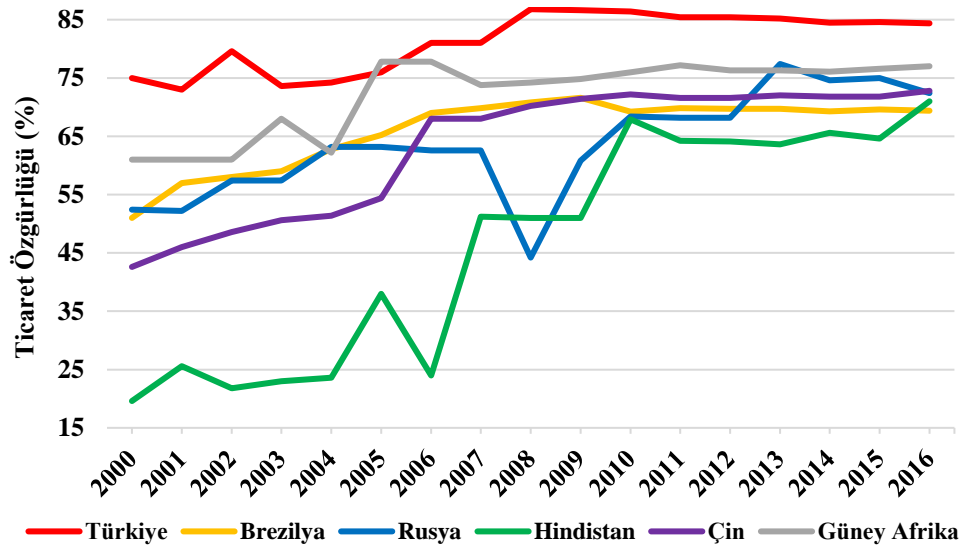
Tablo 2.15. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Ticaret Özgürlüğü (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	75,0	51,0	52,4	19,6	42,6	61,0
2001	73,0	57,0	52,2	25,6	46,0	61,0
2002	79,6	58,0	57,4	21,8	48,6	61,0
2003	73,6	59,0	57,4	23,0	50,6	68,0
2004	74,2	62,8	63,2	23,6	51,4	62,2
2005	76,0	65,2	63,2	38,0	54,4	77,8
2006	81,0	69,0	62,6	24,0	68,0	77,8
2007	81,0	69,8	62,6	51,2	68,0	73,8
2008	86,8	70,8	44,2	51,0	70,2	74,2
2009	86,6	71,6	60,8	51,0	71,4	74,8
2010	86,4	69,2	68,4	67,9	72,2	76,0
2011	85,4	69,8	68,2	64,2	71,6	77,2
2012	85,4	69,7	68,2	64,1	71,6	76,3
2013	85,2	69,7	77,4	63,6	72,0	76,3
2014	84,5	69,3	74,6	65,6	71,8	76,1
2015	84,6	69,6	75,0	64,6	71,8	76,6
2016	84,4	69,4	72,4	71,0	72,8	77,0

Kaynak: (The Heritage Foundation, 2017)

kısıtlı	düşük özgür	orta özgür	oldukça özgür	özgür
0-49,9	50-59,9	60-69,9	70-79,9	80-100

Tablo 2.15’de de görüldüğü üzere Türkiye ve BRICS ülkeleri arasında ticaret özgürlüklerinde nispi olarak, 2000 yılında en geniş özgürlüğe sahip ülke Türkiye iken, en kısıtlı özgürlüğü olan ülke Hindistan olmuştur. 2016’da ticaret bakımından en özgür ülke yine Türkiye iken; özgürlüğü en kısıtlı olan ülke Brezilya olmuştur.

Grafik 2-17. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Ticaret Özgürlüğü (%)

Grafik 2-17’de açıkça görüldüğü üzere ticaret özgürlüğü hususunda Hindistan özellikle 2006’dan sonra büyük atılım göstermiştir

Ekonomik açıdan özgür bir ülkede, yatırım sermayesinin akışında herhangi bir kısıtlama olamaz. En uygun yatırım yapılabilen ülke yüz değerini alırken gerek güvenlik sorunu olan gerekse yatırım getirisi (faiz) en düşük ülke sıfır değerini alır (The Heritage Foundation, 2017)

Tablo 2.16. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Yatırım Özgürlüğü (%)

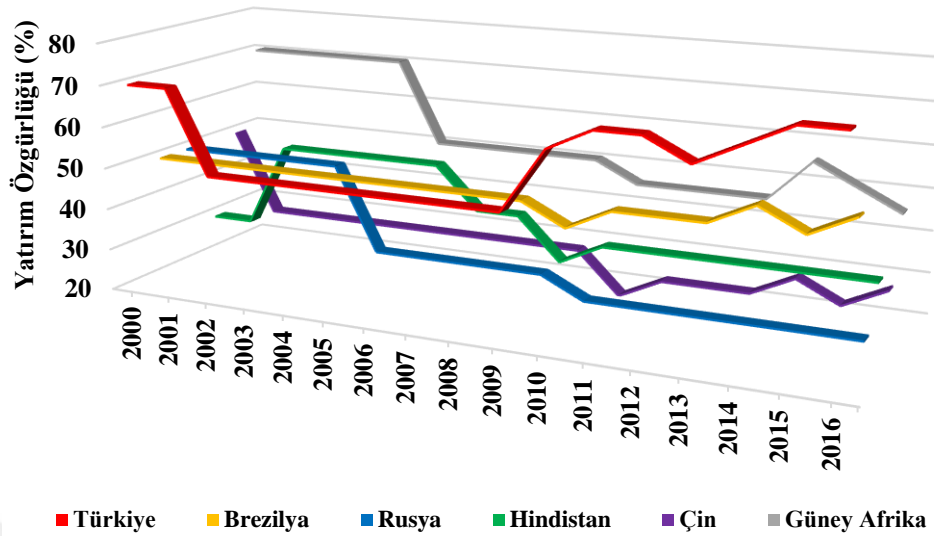
	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	70,0	50,0	50,0	30,0	50,0	70,0
2001	70,0	50,0	50,0	30,0	30,0	70,0
2002	50,0	50,0	50,0	50,0	30,0	70,0
2003	50,0	50,0	50,0	50,0	30,0	70,0
2004	50,0	50,0	50,0	50,0	30,0	70,0
2005	50,0	50,0	30,0	50,0	30,0	50,0
2006	50,0	50,0	30,0	50,0	30,0	50,0
2007	50,0	50,0	30,0	40,0	30,0	50,0
2008	50,0	50,0	30,0	40,0	30,0	50,0
2009	50,0	50,0	30,0	30,0	30,0	50,0
2010	65,0	45,0	25,0	35,0	20,0	45,0
2011	70,0	50,0	25,0	35,0	25,0	45,0
2012	70,0	50,0	25,0	35,0	25,0	45,0
2013	65,0	50,0	25,0	35,0	25,0	45,0
2014	70,0	55,0	25,0	35,0	30,0	55,0
2015	75,0	50,0	25,0	35,0	25,0	50,0
2016	75,0	55,0	25,0	35,0	30,0	45,0

Kaynak: (The Heritage Foundation, 2017)

kısıtlı	düşük özgür	orta özgür	oldukça özgür	özgür
0-49,9	50-59,9	60-69,9	70-79,9	80-100

2000 yılında yatırım yapmaya en elverişli ülkeler Türkiye ve Güney Afrika olurken, yatırım için en riskli ülke Hindistan olmuştur. 2016 yılına gelindiğinde ise en riskli ülke Rusya olurken, Türkiye mevcut durumunu korumuştur.

Grafik 2-18. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Yatırım Özgürlüğü (%)

Finansal özgürlük, parasal özgürlüğe benzer şekilde hükümetin finans sektörüne müdahale ve kontrol düzeyini aynı zamanda bankacılık sisteminin verimliliğini değerlendiren bir ölçektir. Bankalar, sigorta şirketleri sermaye piyasaları ve diğer finansal kuruluşların mülkiyetlerinin devlette bulunması rekabeti azaltır ve genel olarak mevcut hizmetlerin seviyesini düşürür (The Heritage Foundation, 2017).

Tablo 2.17. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Finansal Özgürlük (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	70,0	50,0	30,0	30,0	50,0	50,0
2001	50,0	50,0	30,0	30,0	30,0	50,0
2002	50,0	50,0	30,0	30,0	30,0	50,0
2003	50,0	50,0	30,0	30,0	30,0	70,0
2004	50,0	50,0	30,0	30,0	30,0	70,0
2005	30,0	50,0	30,0	30,0	30,0	50,0
2006	50,0	50,0	30,0	30,0	30,0	50,0
2007	50,0	40,0	40,0	30,0	30,0	60,0
2008	50,0	40,0	40,0	30,0	30,0	60,0
2009	50,0	50,0	40,0	40,0	30,0	60,0
2010	50,0	50,0	40,0	40,0	30,0	60,0
2011	50,0	50,0	40,0	40,0	30,0	60,0
2012	60,0	60,0	40,0	40,0	30,0	60,0
2013	60,0	60,0	30,0	40,0	30,0	60,0
2014	60,0	60,0	30,0	40,0	30,0	60,0
2015	60,0	60,0	30,0	40,0	30,0	60,0
2016	60,0	50,0	30,0	40,0	30,0	60,0

Kaynak: (The Heritage Foundation, 2017)

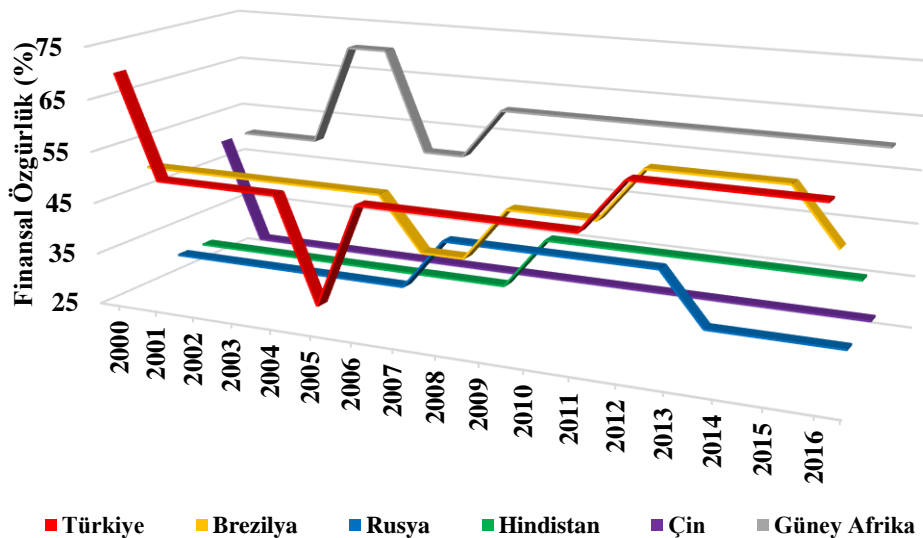
kısıtlı	düşük özgür	orta özgür	oldukça özgür	özgür
0-49,9	50-59,9	60-69,9	70-79,9	80-100

Asgari düzeyde kamu müdahalesinin bulunduğu ideal bir bankacılık ve finansman ortamı; bağımsız Merkez Bankası'nın finansal kuruluşları denetimi ve düzenlenmesinde, sadece sözleşmelerden doğan yükümlülükleri yerine getirmek ve yolsuzluğu önlemekle sınırlandırılmasıdır. Kredi piyasa koşullarına göre tahsis edilir ve hükümetin finansal kurumları yoktur. Finansal kurumlar bireylere ve şirketlere çeşitli finansal hizmetler sunmaktadır. Bankalar, krediyi uzatmak, mevduat kabul etmek ve işlemleri yabancı para cinsinden yapmakta serbesttir. Yabancı finansal kurumlar serbestçe çalışır ve yabancı finansal kurumlara yerli kurumlarla aynı şekilde davranılır (The Heritage Foundation, 2017).

Yüz ideal puan olarak kabul edildiğinde bir ekonominin mali özgürlüğü sıfırdan yüze kadar puan verilmektedir (The Heritage Foundation, 2017).

2000 yılında finansal açıdan en özgür ülke Türkiye iken, en az özgür ülke Rusya ve Hindistan olmuştur. 2016'da ise finansal açıdan en özgür ülke Türkiye olurken, finansal açıdan özgürlüğü en sıkıntılı ülke Çin olmuştur.

Grafik 2-19. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Finansal Özgürlük (%)

Mali özgürlük, devletin mükellefine yönelttiği vergi yükünü ölçmeye çalışmaktadır. Hesaplama üç faktör kullanılmaktadır. Bunlar: kişisel ve kurumsal gelir üzerinden alınan en yüksek marjinal vergi oranları ve toplam vergi yükünün GSYH'ye oranıdır (The Heritage Foundation, 2017).

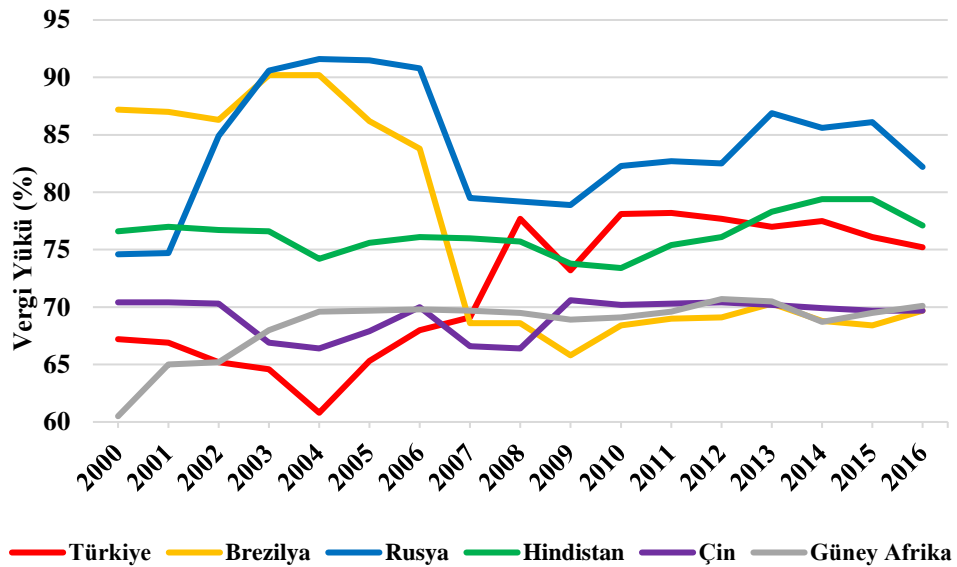
Tablo 2.18. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Mali Özgürlük (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	67,2	87,2	74,6	76,6	70,4	60,5
2001	66,9	87,0	74,7	77,0	70,4	65,0
2002	65,2	86,3	84,9	76,7	70,3	65,2
2003	64,6	90,2	90,6	76,6	66,9	68,0
2004	60,8	90,2	91,6	74,2	66,4	69,6
2005	65,3	86,2	91,5	75,6	67,9	69,7
2006	68,0	83,8	90,8	76,1	70,0	69,8
2007	69,1	68,6	79,5	76,0	66,6	69,7
2008	77,7	68,6	79,2	75,7	66,4	69,5
2009	73,2	65,8	78,9	73,8	70,6	68,9
2010	78,1	68,4	82,3	73,4	70,2	69,1
2011	78,2	69,0	82,7	75,4	70,3	69,6
2012	77,7	69,1	82,5	76,1	70,4	70,7
2013	77,0	70,3	86,9	78,3	70,2	70,5
2014	77,5	68,8	85,6	79,4	69,9	68,7
2015	76,1	68,4	86,1	79,4	69,7	69,5
2016	75,2	69,7	82,2	77,1	69,7	70,1

Kaynak: (The Heritage Foundation, 2017)

kısıtlı	düşük özgür	orta özgür	oldukça özgür	özgür
0-49,9	50-59,9	60-69,9	70-79,9	80-100

Vatandaşların maruz kaldığı vergi yükü bakımından ülkeler kıyaslanacak olursa 2000 yılında en özgür ülke Brezilya olurken; en kısıtlı mali özgürlüğü olan ülke Güney Afrika olmuştur. 2016 yılı için ise mali özgürlüğü en yüksek olan ülke Rusya, mali özgürlüğü en düşük olan ülke ise Çin ve Brezilya olmuştur.

Grafik 2-20. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Mali Özgürlük (%)

Ekonomik özgürlük, bireylerin kendi emek ve mülkiyetlerini kontrol edebilme temel haklarının ölçümüdür. Ekonomik olarak özgür toplumlarda bireyler çalışma, üretme, tüketme ve yatırım yapma konusunda özgürdürler. Ekonomik açıdan özgür toplumlarda hükümetler; emek, sermaye ve malların özgürce hareket etmesine, özgürlüğün korunması ve kısıtlanmamasını sağlarlar. Özgürlüğe önem veren kişilerin temel varsayımı, bireylerin ihtiyaç ve arzularını en iyi şekilde bilmeleri ve kamu otoritesinden ziyade kendi yaşam biçimleri ve menfaatlerine yönelmeleridir. (Miller & Kim, 2017).

Ölçülen ekonomik özgürlüklerin her biri, kişisel ve ulusal refahın geliştirilmesinde ve sürdürülmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, tüm bunlar etkilerini tamamlayıcı niteliktedir ve bir alandaki ilerlemenin, bir başkasının ilerlemesini pekiştirmesi veya güçlendirmesi muhtemeldir. Benzer şekilde, kısıtlanmış ekonomik özgürlük (örneğin mülkiyet haklarına saygısızlık) diğer kategorilerde yüksek düzeyde özgürlük elde etmeyi zorlaştırabilir (Miller & Kim, 2017).

Tablo 2.19. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Ekonomik Özgürlük (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	63,4	61,1	51,8	47,4	56,4	63,7
2001	60,6	61,9	49,8	49,0	52,6	63,8
2002	54,2	61,5	48,7	51,2	52,8	64,0
2003	51,9	63,4	50,8	51,2	52,6	67,1
2004	52,8	62,0	52,8	51,5	52,5	66,3
2005	50,6	61,7	51,3	54,2	53,7	62,9
2006	57,0	60,9	52,4	52,2	53,6	63,7
2007	57,4	56,2	52,2	53,9	52,0	63,5
2008	59,9	56,2	49,8	54,1	53,1	63,4
2009	61,6	56,7	50,8	54,4	53,2	63,8
2010	63,8	55,6	50,3	53,8	51,0	62,8
2011	64,2	56,3	50,5	54,6	52,0	62,7
2012	62,5	57,9	50,5	54,6	51,2	62,7
2013	62,9	57,7	51,1	55,2	51,9	61,8
2014	64,9	56,9	51,9	55,7	52,5	62,5
2015	63,2	56,6	52,1	54,6	52,7	62,6
2016	62,1	56,5	50,6	56,2	52,0	61,9

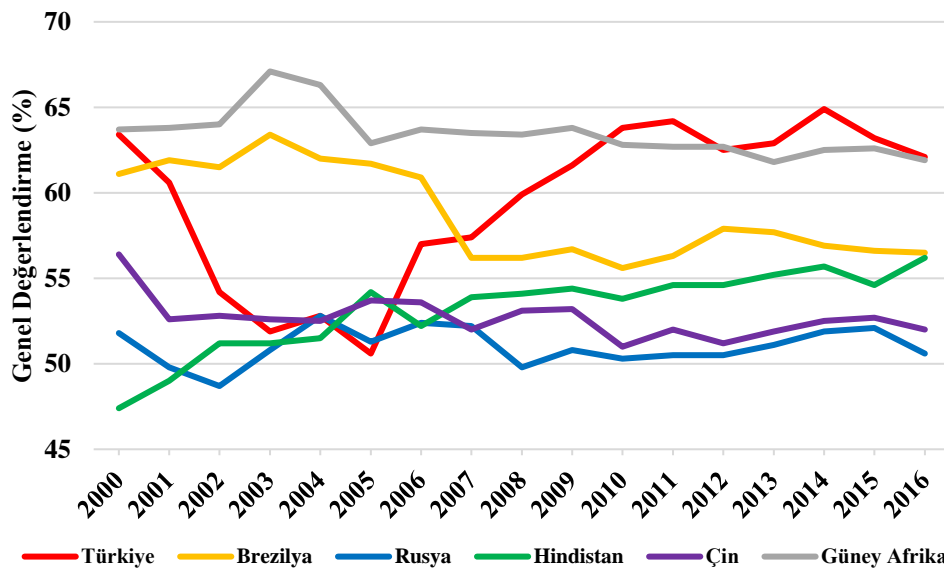
Kaynak: (The Heritage Foundation, 2017)

kısıtlı	düşük özgür	orta özgür	oldukça özgür	özgür
0-49,9	50-59,9	60-69,9	70-79,9	80-100

İndekste ölçülen ekonomik özgürlüğün 12 boyutu dört geniş kategoriye ayrılmıştır:

- Hukukun üstünlüğü (mülkiyet hakları, yargı etkililiği ve devlet bütünlüğü)
- Hükümet boyutu (vergi yükü, devlet harcamaları ve mali sağlık)
- Düzenleyici etkinliği (iş özgürlüğü, emek özgürlüğü ve parasal özgürlük)
- Piyasa açıklığı (ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve maddi özgürlük) (Miller & Kim, 2017).

Grafik 2-21. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Ekonomik Özgürlük (%)

12 kategorinin ortalaması olarak hesaplanan ekonomik özgürlük bakımından 2000 yılında en özgür ülke Güney Afrika ve Türkiye olurken; ekonomik özgürlüğü en kısıtlı ülke Hindistan olmuştur. 2016 yılında en yüksek ekonomik özgürlüğe sahip ülke Türkiye olurken, ekonomik özgürlüğü en çok kısıtlı ülke Rusya olduğu Tablo 2.19'de görülmektedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı çerçevesinde her yıl hesaplanmakta olan İnsani Gelişmişlik İndeksi yaşam uzunluğu, okuryazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi kıstaslarıyla hazırlanan bir ölçümdür.

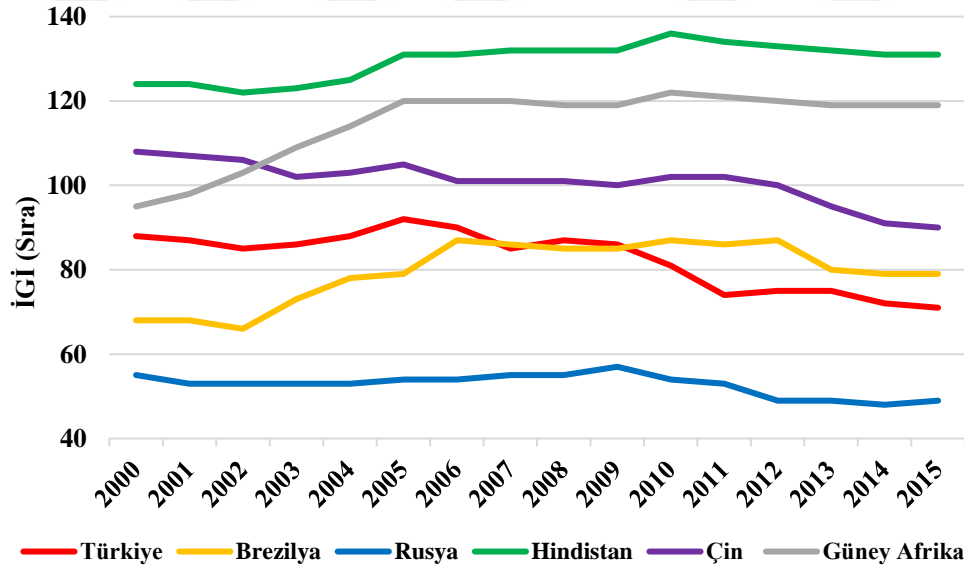
Tablo 2.20'de de görüldüğü gibi İnsani Gelişme İndeksi (İGİ) sıralamasında 2000 yılında nispi olarak en yüksek İGİ'ye sahip olan Rusya 55.sıradayken; en düşük İGİ'ye sahip ülke Hindistan 124. olmuştur. 2015 yılında ise Rusya 49. sıraya yükselirken, Hindistan 131. sıraya gerilemiştir. Söz konusu yıllarda Türkiye ise 88'den, 71. sıraya yükselmiştir.

Tablo 2.20. İnsani Gelişme İndeksi Sırası

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	88	68	55	124	108	95
2001	87	68	53	124	107	98
2002	85	66	53	122	106	103
2003	86	73	53	123	102	109
2004	88	78	53	125	103	114
2005	92	79	54	131	105	120
2006	90	87	54	131	101	120
2007	85	86	55	132	101	120
2008	87	85	55	132	101	119
2009	86	85	57	132	100	119
2010	81	87	54	136	102	122
2011	74	86	53	134	102	121
2012	75	87	49	133	100	120
2013	75	80	49	132	95	119
2014	72	79	48	131	91	119
2015	71	79	49	131	90	119

Kaynak: (United Nations Development Programme Human Development Reports, 2017)⁸

Grafik 2-22. İnsani Gelişme İndeksi Sırası

Artan teknolojik gelişmelerle birlikte ve uluslararası rekabetin en önemli unsurlarından biri haline gelen patent sayıları sosyokültürel bir gösterge olarak

⁸ Yukarıda adı geçen internet sitesinden alınan İnsani Gelişme İndeks verileri ile sıralama tarafımızca oluşturulmuştur.

değerlendirilmektedir. Bu bağlamda BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin yerleşik olan ve olmayanlarının aldığı toplam patent sayıları Tablo 2.21'de de görüldüğü gibidir. Türkiye toplam patent sayısı bakımından BRICS ülkelerinin oldukça gerisinde kalmıştır. 2000-2015 zaman diliminde Güney Afrika aldığı patent sayısını iki, Hindistan beş ve Çin 21 kattan fazla arttırmışken, Türkiye aldığı patent sayısını iki kattan daha az miktarda arttırabilmiştir.

Tablo 2.21. Yerleşik Olan ve Olmayanlarının Aldığı Toplam Patent Sayısı

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	3.433	17.283	32.337	8.538	51.906	3.295	1.271.570
2001	3.212	17.849	34.090	10.592	63.450	6.393	1.329.624
2002	1.838	16.685	33.308	11.465	80.232	6.600	1.319.086
2003	837	16.411	34.870	12.613	105.317	6.225	1.349.664
2004	917	16.713	30.190	17.466	130.384	6.789	1.427.436
2005	1.146	18.498	32.253	24.382	173.327	7.004	1.556.212
2006	1.232	19.842	37.691	28.928	210.501	7.605	1.633.322
2007	2.021	21.663	39.439	35.218	245.161	8.317	1.722.526
2008	2.397	23.170	41.849	36.812	289.838	7.941	1.763.083
2009	2.732	22.406	38.564	34.287	314.604	6.735	1.707.407
2010	3.357	24.999	42.500	39.762	391.177	6.383	1.834.621
2011	4.113	28.649	41.414	42.291	526.412	7.245	2.005.146
2012	4.666	30.435	44.211	43.955	652.777	7.444	2.185.440
2013	4.661	30.884	44.914	43.031	825.136	7.295	2.396.462
2014	5.097	30.342	40.308	42.854	928.177	7.552	2.506.845
2015	5.841	30.219	45.517	45.658	1.101.864	7.497	2.672.250

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Bir başka istatistik ise Türkiye aldığı patent sayısı bakımından en düşük ikinci ülke olurken, 2015 yılında BRICS ülkelerinin her birinin almış olduğu patent sayısından daha azını alabilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin patent sayılarında görece geride kaldığını göstermektedir.

Türkiye ve BRICS ülkelerine ait ortalama yaşam süreleri Tablo 2.22'de gösterilmektedir.

Yaşam süresi nispi olarak en uzun olan ülke Çin, ardından ise Türkiye'dir. Çin'de ortalama ömür süresi 2000 yılında 71,73 yıldan, 2015'de 75,99'a yükselmiştir. Türkiye için ortalama ömür 2000 yılında 70 yıldan, 2015'de 75,43 yıla çıkmıştır.

Yaşam süresi nispi olarak en kısa ülke Güney Afrika'dır. Ortalama yaşam süresi 2000 yılında 55,84 yıldan, 2005'de 51,56 yıla düşmüş, 2015'de ise 57,44'e yükselmiştir.

Bu durum Güney Afrika'daki sağlık hizmetlerinin ve kalitesinin diğer ülkelere göre geride kaldığını göstermektedir.

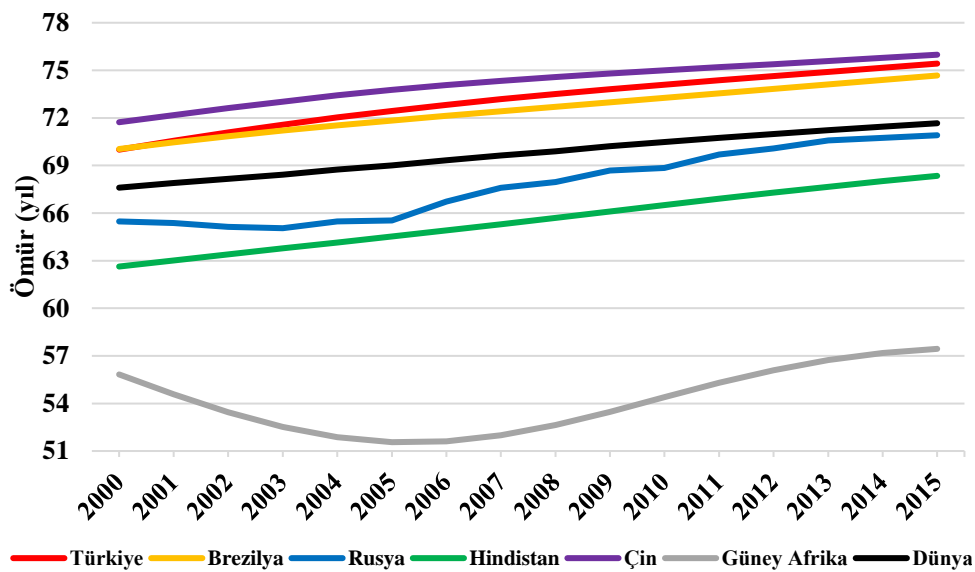
Tablo 2.22. Ortalama Ömür, Toplam (Yıl)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	70,00	70,04	65,48	62,63	71,73	55,84	67,60
2001	70,56	70,46	65,38	63,02	72,18	54,57	67,89
2002	71,08	70,85	65,13	63,40	72,61	53,44	68,15
2003	71,57	71,20	65,05	63,77	73,03	52,52	68,42
2004	72,03	71,53	65,47	64,15	73,42	51,87	68,74
2005	72,45	71,84	65,53	64,52	73,77	51,56	69,00
2006	72,83	72,13	66,73	64,91	74,07	51,61	69,33
2007	73,18	72,41	67,59	65,30	74,34	52,00	69,63
2008	73,50	72,70	67,95	65,70	74,58	52,64	69,90
2009	73,80	72,98	68,68	66,10	74,80	53,47	70,21
2010	74,09	73,26	68,84	66,51	75,01	54,39	70,47
2011	74,37	73,55	69,68	66,90	75,20	55,30	70,75
2012	74,64	73,84	70,07	67,29	75,39	56,10	70,98
2013	74,90	74,12	70,58	67,66	75,59	56,74	71,23
2014	75,16	74,40	70,74	68,01	75,78	57,18	71,46
2015	75,43	74,68	70,91	68,35	75,99	57,44	71,66
2016

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Dünya ortalama yaşam süresi Tablo 2.22'de görüldüğü gibi 2000 yılında 67,6 yıldan, 2015'de 71,66 yıla yükselmiştir.

Grafik 2-23. Doğumda Ortalama Ömür, Toplam (Yıl)

Tablo 2.23’de gösterildiği üzere bebek ölüm sayısı en yüksek ülke Hindistan’dır. 2000 yılında 1,8 milyon bebek ölümü gerçekleşirken, bu sayı 2015’de 0,9 milyona düşmüştür. Bebek ölüm sayısında ikinci sırayı alan Çin’de 2000 yılında 473 bin olan rakam 2015’de 156 bine kadar gerilemiştir.

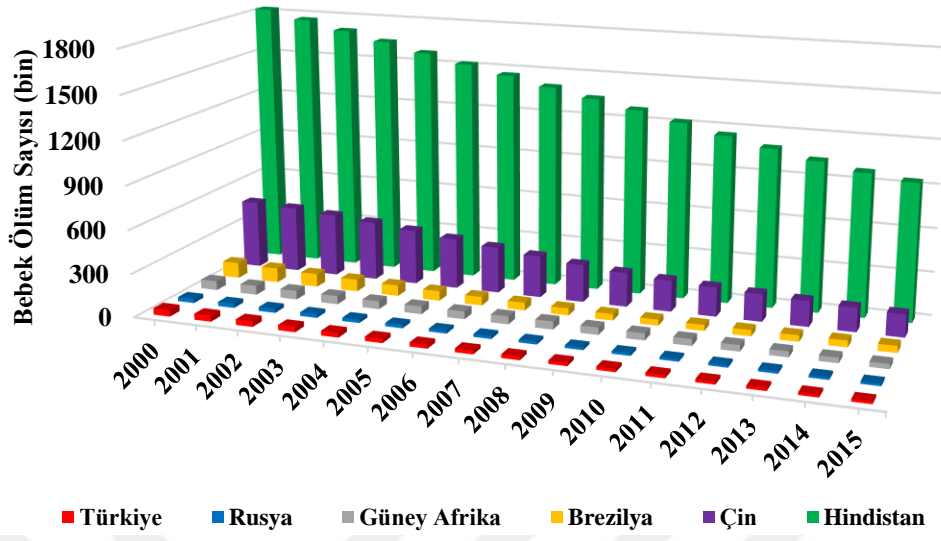
Tablo 2.23. Bebek Ölüm Sayısı (bin kişi)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	45	108	29	1829	473	63	6852
2001	42	99	29	1770	458	63	6681
2002	39	91	28	1708	436	61	6493
2003	36	83	26	1647	411	58	6302
2004	33	75	24	1584	381	55	6118
2005	30	67	22	1524	350	53	5925
2006	28	60	21	1466	321	53	5750
2007	26	54	19	1405	290	55	5575
2008	24	49	18	1346	260	55	5416
2009	23	45	17	1288	236	51	5254
2010	21	42	17	1225	216	48	5113
2011	20	41	17	1160	202	45	4956
2012	19	42	17	1096	189	43	4815
2013	18	44	17	1037	178	39	4686
2014	17	46	16	986	166	36	4562
2015	16	47	16	946	156	34	4450

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Bebek ölüm sayısında görece en iyi ülke Rusya’dır. 2000 yılında Rusya’da 29 bin bebek ölümü gerçekleşirken, 2015’de bu sayı 16 bine kadar gerilemiştir.

Türkiye ise bebek ölüm sayısında nispeten iyi bir konumdadır. Grafik 2-24’den görüldüğü gibi 2000 yılında 45 bin bebek ölümü gerçekleşirken, bu sayı 2015’de 16 bine kadar gerilemiştir.

Grafik 2-24. Bebek Ölüm Sayısı (bin kişi)⁹

⁹ Grafik 2-24'te Türkiye, Rusya ve Güney Afrika'da gerçekleşen bebek ölümlerinin daha çarpıcı olarak ortaya koyulabilmesi amacıyla iki boyutlu çizgi grafik yerine üç boyutlu sütun grafik tercih edilmiştir.

3 BRICS EKONOMİLERİ VE TÜRKİYE’NİN İHRACAT YOĞUNLAŞMALARININ ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümü dört alt bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde BRICS ülkeleri ve Türkiye’nin dış ticaretinin gelişiminden bahsedilmekte olup takip eden iki bölümde sırasıyla Türkiye ve BRICS ülkelerinin hem pazar hem de ürün bakımından Gini-Hirschman İndeksi ile Ticaret Yoğunlaşma Oranları hesaplanmıştır. Dördüncü alt bölümde ise Türkiye ve BRICS ülkelerinin ABD ve AB ile olan Sapma İndeksleri analiz edilmiştir. İlk alt bölüm dışında her alt bölümün sonunda ilgili bölüme ait genel değerlendirme yapılmıştır.

3.1 BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

1980 sonrası ihracata dayalı sanayileşme ve büyüme stratejisi benimseyen Türkiye’nin yıllar itibarıyla ihracatı, ithalatı ve GSYH’si artmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’de, GSYH içinde dış ticaret hacminin payı da artmaktadır.

3.1.1 İhracat

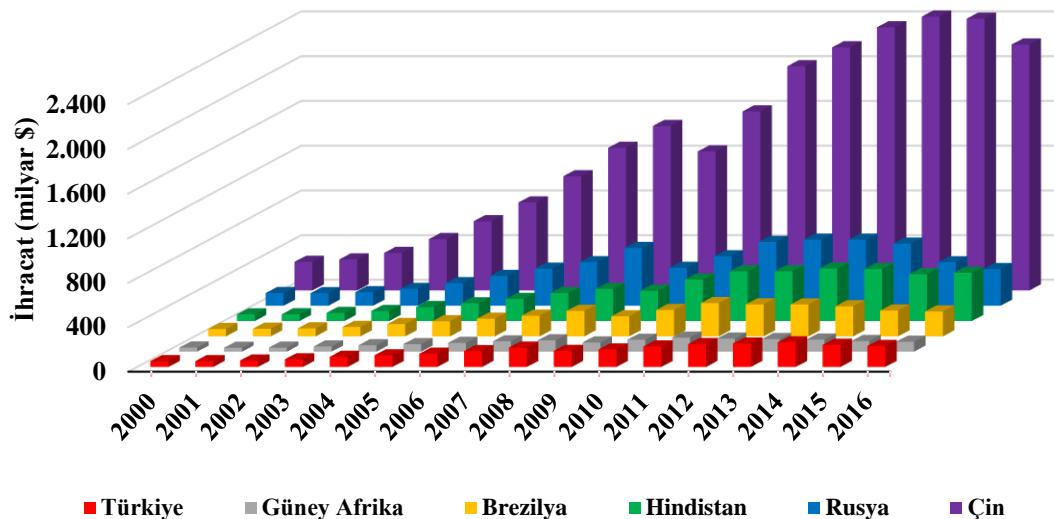
Tablo 3.1’de görüldüğü üzere 2000 yılında ihracat miktarı en yüksek ülkeler 257 milyar dolarla Çin ve 114 milyar dolarla Rusya olurken; en düşük ülkeler 37 milyar dolarla Güney Afrika ve 53 milyar dolarla Türkiye olmuştur.

2009 yılında ihracat miktarı en yüksek olan ülkeler, 1 trilyon 245 milyar dolarla Çin, 342 milyar dolarla Rusya olurken; en düşük olan ülkeler 83 milyar dolarla Güney Afrika, 146 milyar dolarla Türkiye olmuştur. 2016 yılında en çok ihracat yapan ülkeler 2 trilyon 220 milyar dolarla Çin ve 434 milyar dolarla Hindistan olmuştur. 2016’da en az ihracat yapan ülkeler, 89 milyar dolarla Güney Afrika, 189 milyar dolarla Türkiye olmuştur.

Tablo 3.1. Türkiye, BRICS Ülkeleri ve Dünya İhracat Miktarı (milyar\$)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	BRICS	Dünya
2000	53	67	114	61	257	37	536	7.916
2001	53	69	113	61	279	36	558	7.676
2002	58	72	122	73	338	37	642	8.056
2003	69	85	152	91	461	47	835	9.355
2004	92	111	203	126	621	58	1.120	11.354
2005	105	136	269	160	789	68	1.422	12.914
2006	120	159	334	199	1.023	80	1.795	14.886
2007	143	186	392	252	1.277	93	2.201	17.296
2008	174	230	520	288	1.473	102	2.612	19.690
2009	146	181	342	273	1.245	83	2.123	15.863
2010	158	237	446	374	1.602	107	2.767	18.916
2011	185	300	574	447	2.006	127	3.454	22.453
2012	207	289	594	448	2.175	118	3.624	22.791
2013	212	288	594	472	2.354	113	3.821	23.472
2014	222	270	558	468	2.524	109	3.931	23.914
2015	201	232	392	421	2.431	96	3.573	21.310
2016	189	224	330	434	2.200	89	3.278	20.705

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Grafik 3-1. Türkiye ve BRICS Ülkeleri İhracat Miktarı (milyar\$)¹⁰

¹⁰ İhracat miktarları nispeten birbirine daha yakın olan Türkiye, Güney Afrika ve Brezilya'nın görsel anlamda daha çarpıcı ifade edilebilmesi için Grafik 3-1'in iki boyutlu çizgi grafik yerine üç boyutlu sütun grafik kullanılmıştır.

BRICS ülkelerinin toplam ihracatları 2000 yılında 536 milyar dolardan, 2008'de 2 trilyon 612 milyar dolara çıkmış, takip eden yılda ise 2 trilyon 123 milyar dolara gerilemiştir. BRICS ülkelerinin ihracat performansı 2014'de yaklaşık 4 trilyon dolarla zirve yaptıysa da, 2016'da yaklaşık 3,3 trilyon dolara gerilemiştir.

2006 yılına kadar ihracatının GSYH'ye oranı en yüksek olan ülke Rusya olmuştur. 2000 yılında bu oran %44,1'dan, 2006'da %33,7'e gerilemiştir. Rusya'nın ihracatının GSYH'ye oranı 2016 yılında %25,7 olmuştur.

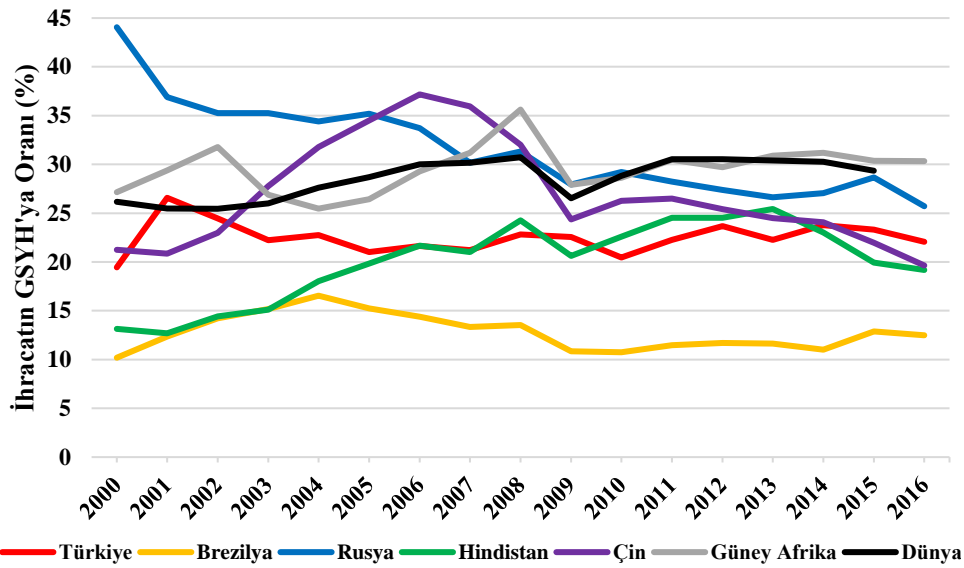
Tablo 3.2. İhracatın GSYH'ye oranı (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	19,45	10,19	44,06	13,13	21,24	27,16	26,18
2001	26,58	12,37	36,89	12,69	20,84	29,37	25,49
2002	24,46	14,23	35,25	14,41	22,99	31,78	25,45
2003	22,24	15,18	35,25	15,10	27,77	26,89	26,00
2004	22,75	16,55	34,42	18,05	31,78	25,47	27,60
2005	21,02	15,24	35,20	19,82	34,51	26,45	28,71
2006	21,65	14,37	33,73	21,66	37,18	29,27	30,01
2007	21,22	13,33	30,16	21,01	35,95	31,17	30,17
2008	22,83	13,53	31,31	24,27	32,02	35,62	30,73
2009	22,57	10,85	27,94	20,62	24,36	27,91	26,54
2010	20,45	10,74	29,22	22,59	26,27	28,62	28,84
2011	22,26	11,47	28,25	24,54	26,49	30,46	30,53
2012	23,67	11,70	27,38	24,53	25,41	29,72	30,54
2013	22,27	11,63	26,63	25,43	24,50	30,88	30,40
2014	23,76	11,01	27,05	23,01	24,08	31,21	30,27
2015	23,33	12,89	28,67	19,94	21,97	30,37	29,37
2016	22,06	12,49	25,71	19,18	19,64	30,32	..

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Tablo 3.2'de görüldüğü üzere Türkiye'nin ihracatının GSYH'ye oranı dengeli bir seyir çizmiştir. 2000 yılında bu oran %19,45'den, 2009'da %22,57'ye yükselmiş ve 2016'da bu oran %22,06 olmuştur.

Grafik 3-2. İhracatın GSYH'ye oranı (%)

Bir başka kayda değer istatistik de yüksek teknoloji içeren ürünlerin toplam ihracat ürünlerine oranıdır. Söz konusu istatistiğe göre Türkiye'nin, teknolojik ürün ihracatında BRICS ülkelerinin gerisinde kaldığı ifade edilebilir. 2000 yılında yaklaşık %5 seviyesinde olan yüksek teknoloji içerikli ürünlerin toplam ihracat ürünlerine oran, 2008'de %1,62 ile dip yapıp, 2016'da ancak %2,03 seviyesine çıkabilmiştir.

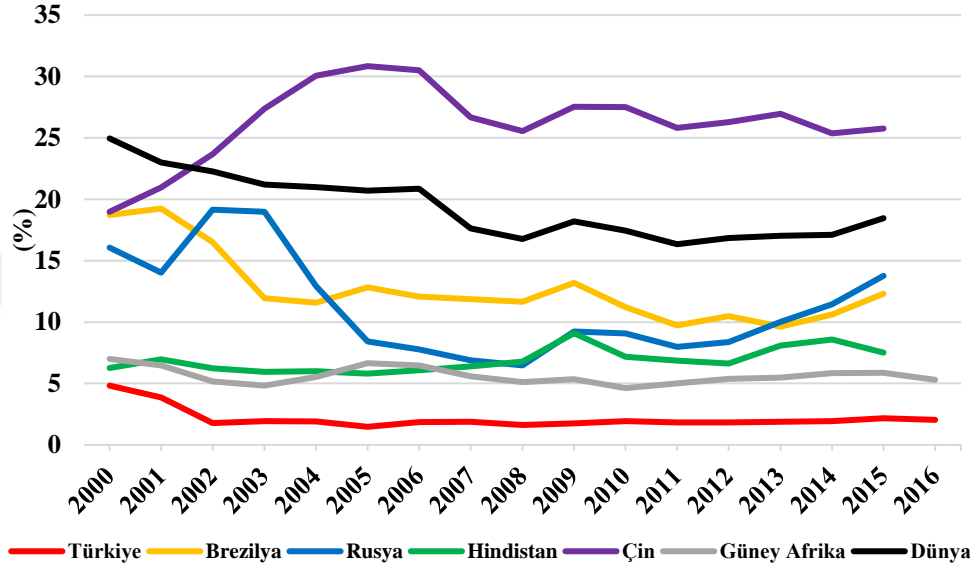
Tablo 3.3. Yüksek Teknoloji İçerikli Ürünlerin Toplam İhracat Ürünlerine Oranı (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	4,83	18,73	16,07	6,26	18,98	7,00	24,96
2001	3,87	19,25	14,04	6,97	20,96	6,46	23,01
2002	1,79	16,52	19,16	6,24	23,67	5,16	22,26
2003	1,93	11,96	18,98	5,95	27,38	4,83	21,19
2004	1,90	11,59	12,92	6,00	30,06	5,54	21,00
2005	1,47	12,84	8,44	5,80	30,84	6,66	20,70
2006	1,85	12,08	7,78	6,07	30,51	6,46	20,86
2007	1,89	11,87	6,88	6,40	26,66	5,58	17,63
2008	1,62	11,65	6,47	6,78	25,57	5,12	16,77
2009	1,74	13,20	9,23	9,09	27,53	5,35	18,21
2010	1,93	11,21	9,07	7,18	27,51	4,63	17,45
2011	1,84	9,72	7,97	6,87	25,81	5,01	16,34
2012	1,83	10,49	8,38	6,63	26,27	5,38	16,85
2013	1,88	9,63	10,01	8,07	26,97	5,47	17,03
2014	1,94	10,61	11,45	8,59	25,37	5,85	17,11
2015	2,16	12,31	13,76	7,52	25,75	5,88	18,47
2016	2,03	5,29	..

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Çin yüksek teknoloji içerikli ürünler ihraç etme bakımından nispi olarak açık ara zirvededir. Yüksek teknoloji içerikli ürünlerin toplam ihracat ürünlerine oranı 2000 yılında yaklaşık %18,98'den, 2005'de Tablo 3.3'ün en yüksek değeri olan yaklaşık %31'e kadar çıkmış, 2015'de %25,75 seviyesine gerilemiştir.

Grafik 3-3. Yüksek Teknoloji İçerikli Ürünlerin Toplam İhracat Ürünlerine Oranı (%)

Yüksek teknoloji içerikli meta üretme hususunda en dezavantajlı BRICS ülkesi Güney Afrika'dır. Yüksek teknoloji içerikli ürünlerin toplam ihracat ürünlerine oranı 2000 yılında %7'den, 2010'da %4,63'e gerileyerek dip yapmış, 2016'da ise ancak %5,29'a yükselbilmiştir.

Yüksek teknoloji ürünlerin ihracında Dünya ortalamasında da bir gerileme söz konusudur. Grafik 3-3'de de açıkça görülebileceği gibi yüksek teknoloji içerikli ürünlerin toplam ihracat ürünlerine oranı yaklaşık %25 seviyesinden yaklaşık %18 seviyesine gerilemiştir.

3.1.2 İthalat

Tablo 3.4'de görüldüğü gibi ithalatının GSYH'ye oranı nispi olarak en yüksek olan ülke Güney Afrika'dır.

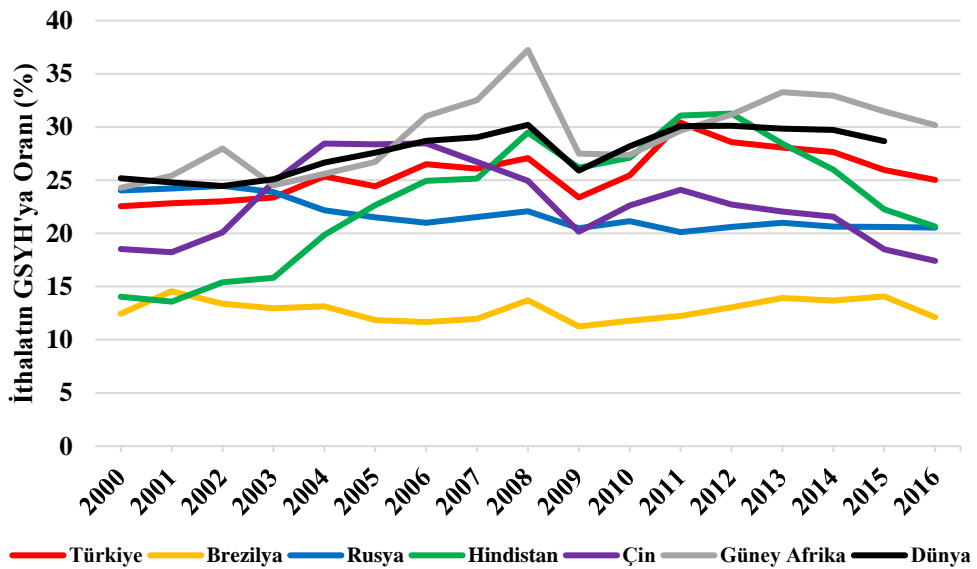
Tablo 3.4. İthalatın GSYH'ye Oranı (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	22,55	12,45	24,03	14,06	18,52	24,28	25,19
2001	22,82	14,56	24,22	13,58	18,22	25,43	24,79
2002	23,00	13,39	24,46	15,41	20,10	27,98	24,45
2003	23,36	12,96	23,88	15,82	24,82	24,52	25,10
2004	25,37	13,13	22,16	19,86	28,44	25,61	26,65
2005	24,42	11,84	21,51	22,66	28,38	26,70	27,57
2006	26,50	11,67	21,00	24,93	28,44	31,00	28,69
2007	26,07	11,96	21,54	25,15	26,72	32,51	29,02
2008	27,08	13,72	22,07	29,50	24,93	37,24	30,20
2009	23,36	11,25	20,50	26,16	20,15	27,51	25,89
2010	25,45	11,78	21,14	27,10	22,62	27,37	28,18
2011	30,40	12,24	20,12	31,08	24,11	29,65	30,09
2012	28,58	13,06	20,60	31,26	22,70	31,18	30,11
2013	28,08	13,93	21,01	28,41	22,06	33,27	29,83
2014	27,65	13,67	20,65	26,00	21,57	32,95	29,71
2015	25,96	14,07	20,60	22,25	18,49	31,46	28,68
2016	25,02	12,13	20,55	20,63	17,42	30,18	..

Kaynak: (The World Bank Data, 2017)

Grafik 3-4'den de görüldüğü üzere Türkiye'nin ithalatının GSYH'sine oranı 2000 yılında %22,55'den, 2008'de %27,08'e yükselip, 2009'da da %23,36 seviyesine gerilemiştir, 2011 yılında tekrar %30,4'e yükselmiş olsa da, 2016'da %25,02 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3-4. İthalatın GSYH'ye Oranı (%)

3.1.3 Dış Açıklık İndeksi

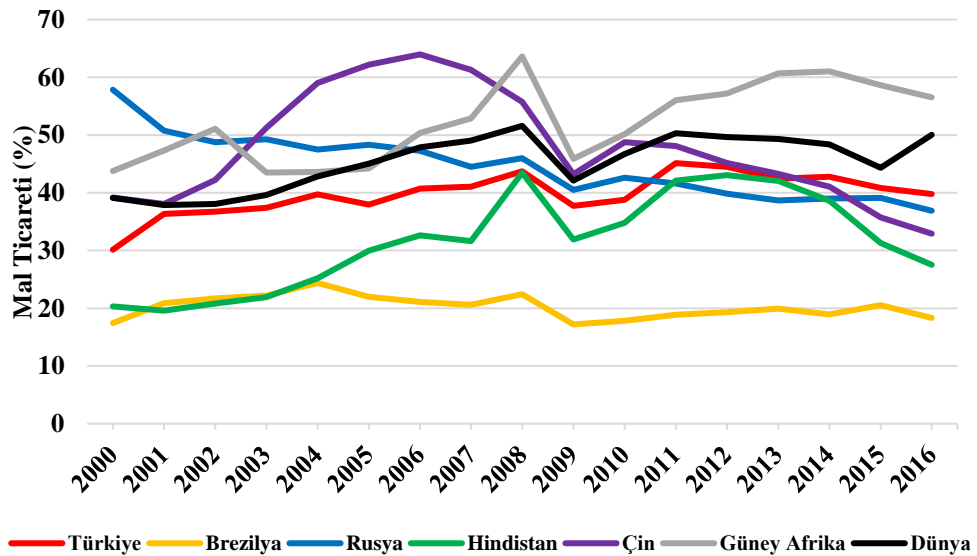
Dış açıklık İndeksi, ülkelerin belirli bir yıldaki ihracat ve ithalat tutarları toplamının (dış ticaret hacmi) söz konusu yıldaki gayrisafi yurtiçi hasıllarına oranının 100 değeri ile çarpılmış şeklindedir. Söz konusu indeks $\frac{(\text{ihracat}+\text{ithalat})}{\text{GSYH}} \times 100$ şeklinde formüle edilmektedir. (Erkan, 2014, s. 5)

Tablo 3.5. BRICS Ülkeleri ve Türkiye'nin Dış Açıklık İndeksi (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Dünya
2000	30,14	17,41	57,84	20,32	39,15	43,76	39,12
2001	36,32	20,89	50,77	19,57	38,05	47,32	37,87
2002	36,75	21,67	48,76	20,82	42,21	51,08	38,08
2003	37,39	22,20	49,26	21,93	51,26	43,50	39,62
2004	39,70	24,37	47,48	25,21	59,05	43,58	42,84
2005	37,94	22,00	48,33	29,98	62,20	44,20	45,05
2006	40,74	21,09	47,26	32,62	63,97	50,39	47,88
2007	41,04	20,56	44,46	31,60	61,27	52,85	49,04
2008	43,70	22,43	45,97	43,46	55,74	63,61	51,59
2009	37,71	17,20	40,50	31,88	43,20	45,86	42,10
2010	38,79	17,81	42,58	34,80	48,75	50,14	46,72
2011	45,13	18,84	41,63	42,09	48,09	56,01	50,30
2012	44,51	19,31	39,85	43,03	45,17	57,22	49,65
2013	42,44	19,92	38,69	42,02	43,29	60,68	49,30
2014	42,80	18,90	38,99	38,60	41,04	61,03	48,36
2015	40,85	20,51	39,13	31,27	35,73	58,63	44,32
2016	39,77	18,30	36,88	27,53	32,91	56,53	50,03

Kaynak: (The World Bank, 2017)

Grafik 3-5. BRICS Ülkeleri ve Türkiye'nin Dış Açıklık İndeksi (%)

BRICS ülkeleri arasında Dış Açıklık İndeksi nispi olarak en düşük ülke Brezilya, en yüksek ülke Güney Afrika'dır. Diğer bir ifadeyle, BRICS ülkeleri arasında ekonomisi en fazla dışa açık olan ülke Güney Afrika, en az dışa açık olan ülke Brezilya'dır (Tablo 3.5 ve Grafik 3-5). Bununla birlikte, Güney Afrika'nın indeks değeri dünya ortalamasının üstündedir.

BRICS ülkeleri ekonomileriyle karşılaştırıldığında Türkiye'nin Dış Açıklık İndeks değeri Güney Afrika haricindeki tüm ülkelere göre daha yüksektir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye ekonomisi BRICS ülkeleri geneline göre daha fazla dışa açıktır.

3.2 BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN İHRACAT YOĞUNLAŞMALARININ GİNİ-HİRSCHMAN İNDEKSİ YARDIMIYLA ÖLÇÜMÜ

Bu bölümde sırasıyla Türkiye, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinin ihracat bakımından önce pazar daha sonra da ürün bazında çeşitlendirmeleri (yoğunlaşmaları) Gini-Hirschman İndeks ölçütüyle hesaplanmıştır.

3.2.1 Türkiye Analizi

3.2.1.1 Pazar Yoğunlaşması

Türkiye'nin 223 ülke ve 17 yıl (2000-2016) üzerinden ihracat hacimleri Comtrade veri tabanından alınmıştır. Bu veriler GHİ yardımıyla ölçülerek Tablo 3.6 oluşturulmuştur. Buna göre, indeks değerinin yükselmesi ülkenin ihracatındaki yoğunlaşmanın arttığını (çeşitlendirmenin azaldığını) göstermektedir.

Tablo 3.6. Türkiye'nin GHİ (ülke) (%)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GHİ	26,23	25,07	24,49	23,47	22,72	21,73	20,69	20,05	18,63

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GHİ	18,24	18,53	18,73	18,78	18,28	18,23	18,41	18,92

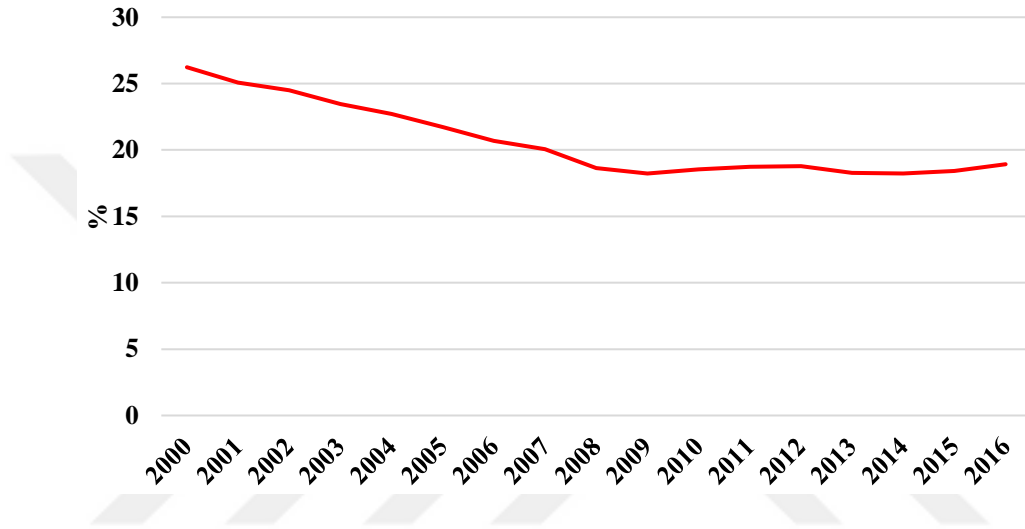
Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)¹¹

¹¹ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

Genel olarak incelendiğinde, 2000 yılından 2016'ya kadar Türkiye'nin GHI değeri azalmıştır. Bu durum söz konusu dönemde Türkiye'nin küresel piyasalarda, ihracat pazarlarını çeşitlendirdiğini göstermektedir.

Türkiye'nin 2000 yılında indeks değeri %26,23 iken bu değer 2010 yılına kadar tedrici olarak düşüş göstermiştir. 2009 yılında GHI değeri Tablodan da görüleceği üzerine %18,24'dür. 2009 - 2016 tarih aralığında bu değeri %18 bandında salınım göstermektedir.

Grafik 3-6. Türkiye'nin GHI Ölçümüyle Ülke Yoğunlaşma Grafiği (%)

Bu durumda son 16 yıl içinde Türkiye ülke ya da pazar çeşitliliğinde kayda değer bir ilerleme göstermiştir. Türkiye 2000 yılında 186 ülke ile ihracat yaparken bu sayı, 2016'da 221'e çıkmıştır. Bu durumun ihracat çeşitlendirmesi hususunda önemli bir adım olduğu ifade edilebilir.

3.2.1.2 Ürün Yoğunlaşması

Türkiye'nin 66 ürün grubu ve 17 yıl (2000-2016) üzerinden yapılan ihracat miktarları GHI ile hesaplanmış ve Tablo 3.7'de gösterilmiştir. Türkiye ürün çeşitlendirmesi hususunda kayda değer bir ilerleme göstermiştir.

Türkiye'nin 2000 yılında indeks değeri %30,79 iken bu sayı 2008 yılında %25,56'ya düşmüş takip eden yıllarda da yaklaşık iki puan düşerek %23 bandına oturmuştur.

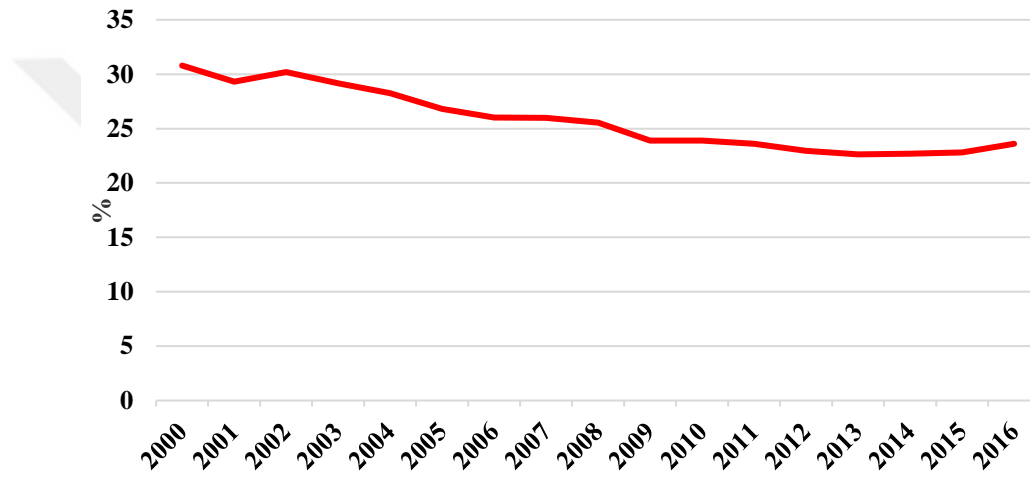
Tablo 3.7. Türkiye'nin GHİ (ürün) (%)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GHİ	30,79	29,33	30,19	29,17	28,26	26,80	26,03	25,98	25,56

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GHİ	23,89	23,89	23,60	22,95	22,63	22,70	22,82	23,60

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)¹²

Türkiye'nin hem pazar (ülke) hem de ürün (fasıl) bazında ürün çeşitlendirmesi hususunda önemli bir ilerleme kaydettiği söylenebilir.

Grafik 3-7. Türkiye'nin GHİ Ölçümüyle Ürün Yoğunlaşma Grafiği (%)

3.2.2 Brezilya Analizi

3.2.2.1 Pazar Yoğunlaşması

Brezilya'nın 232 ülke ve 17 yıl üzerinden Comtrade veri tabanından alınan verilere göre hesaplanan GHİ değeri Tablo 3.8'de gösterilmiştir.

Brezilya'nın GHİ değeri 2000 yılında %29,51 iken bu değer 2009 yılında %21,75'e kadar gerilemişse de 2010 yılı itibariyle yaklaşık %1,5 puanlık yükseliş göstermiş ve bu değer takip eden yıllarda %24 ila %25 değerlerinde salınım göstermiştir.

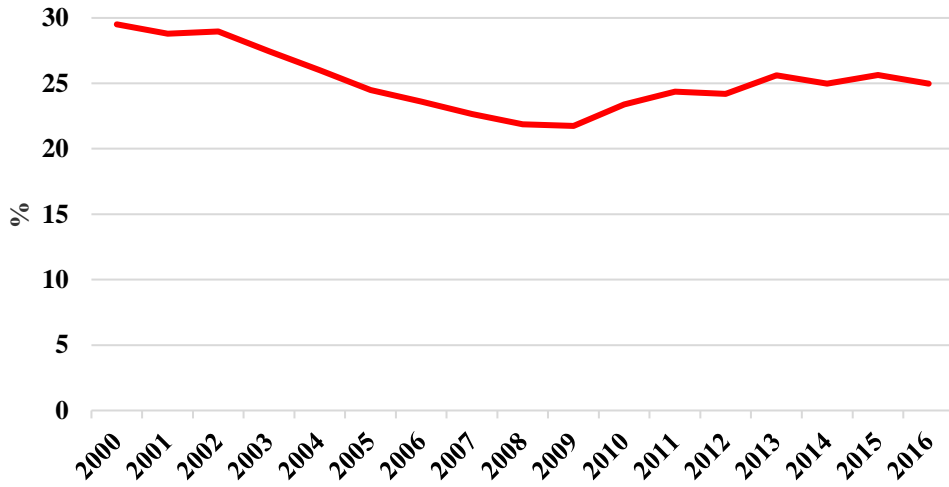
¹² UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.8. Brezilya'nın GHİ (ülke) (%)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GHİ	29,51	28,80	28,96	27,45	25,99	24,49	23,62	22,65	21,87

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GHİ	21,75	23,38	24,37	24,19	25,62	24,97	25,63	24,97

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)¹³

Grafik 3-8. Brezilya'nın GHİ Ölçümüyle Ülke Yoğunlaşma Grafiği (%)

3.2.2.2 Ürün Yoğunlaşması

Brezilya'nın ihraç ettiği 66 ürün grubunun 17 yıllık verileri ile GHİ hesaplanmış, Tablo 3.9 oluşturulmuştur. Buna göre, 2000 yılında ürün bazında GHİ değeri %18,78 iken 2010'a kadar tedrici olarak artmış, 2010'da ise yaklaşık olarak %3,5 puan yükseliş göstererek yaklaşık %24,91'e kadar çıkmıştır. 2011 yılında yaklaşık %1 yükselmiş olsa da 2016'ya kadar düşüş göstermiştir.

Brezilya son beş yılda ihracatında ürün çeşitlendirmesinde bir ilerleme göstermiş olsa da genel olarak Brezilya'nın ürün çeşitlendirmesini başaramadığı görülmektedir.

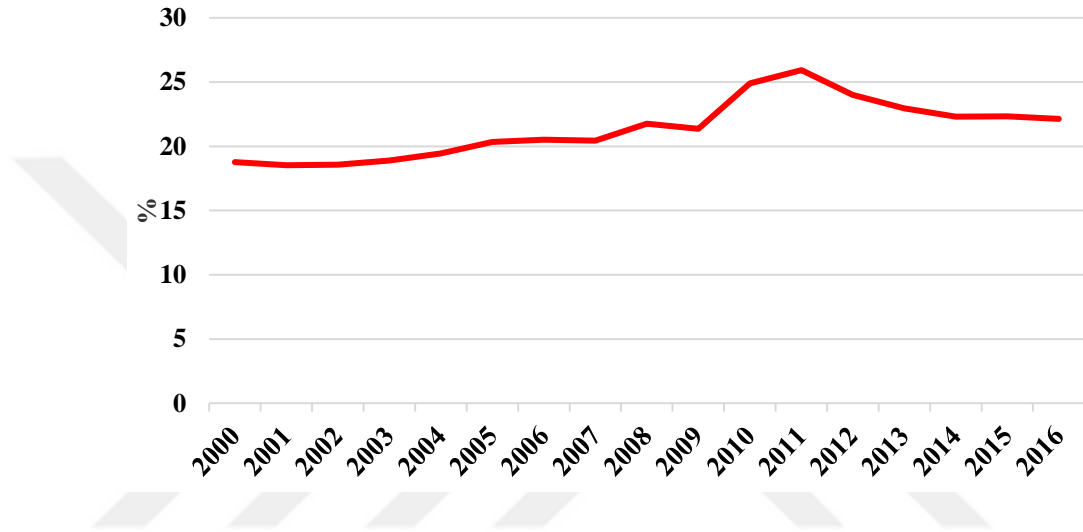
¹³ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.9. Brezilya'nın GHİ (ürün) (%)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GHİ	18,78	18,53	18,58	18,88	19,44	20,34	20,51	20,44	21,77

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GHİ	21,37	24,91	25,93	24,00	22,97	22,30	22,33	22,14

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)¹⁴

Grafik 3-9. Brezilya'nın GHİ Ölçümüyle Ürün Yoğunlaşma Grafiği (%)

3.2.3 Rusya Analizi

3.2.3.1 Pazar Yoğunlaşması

Rusya'nın Comtrade veri tabanında 17 yıl 226 ülke kapsamında mal ihracatı GHİ ile hesaplandığında (Tablo 3.10), 2000 yılında GHİ değeri %19,52 iken bu değer 2007 yılında yaklaşık %23'e yükseldiği, 2015 yılında da %24,4 ile zirveyi görüp akabinde %20,59'a kadar düştüğü görülmektedir.

Söz konusu veriler, Rusya'nın ihracatını sınırlı sayıda pazarlara (ülkelere) gerçekleştirdiğini, (2016 yılı dışında) ihracatında pazar çeşitlendirmesine gidemediğini göstermektedir.

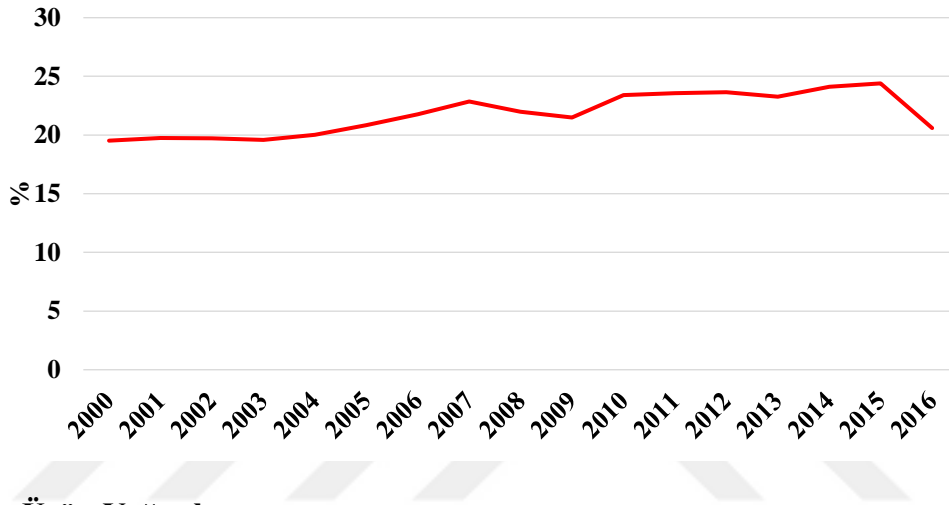
¹⁴ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.10. Rusya'nın GHİ (ülke) (%)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GHİ	19,52	19,74	19,73	19,58	20,03	20,84	21,77	22,86	21,99

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GHİ	21,49	23,40	23,55	23,64	23,28	24,10	24,40	20,59

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)¹⁵

Grafik 3-10. Rusya'nın GHİ Ölçümüyle Ülke Yoğunlaşma Grafiği (%)

3.2.3.2 Ürün Yoğunlaşması

Rusya ihracatına ilişkin hesaplanmış olan GHİ değerlerine göre, Rusya 2000 yılında göreceli olarak yüksek olan %40,44 değerine sahipken bu değer ivmeli bir artışla 2005 yılında %50,39'a, 2012 yılında da %56,49'a yükselmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise söz konusu değer %46,13'e düşmüştür.

Yıllar itibariyle ele alındığında, Rusya'nın, ihracatında pazar çeşitlendirmesinde olduğu gibi; ürün çeşitlendirmesinde de başarısız olduğu görülmektedir.

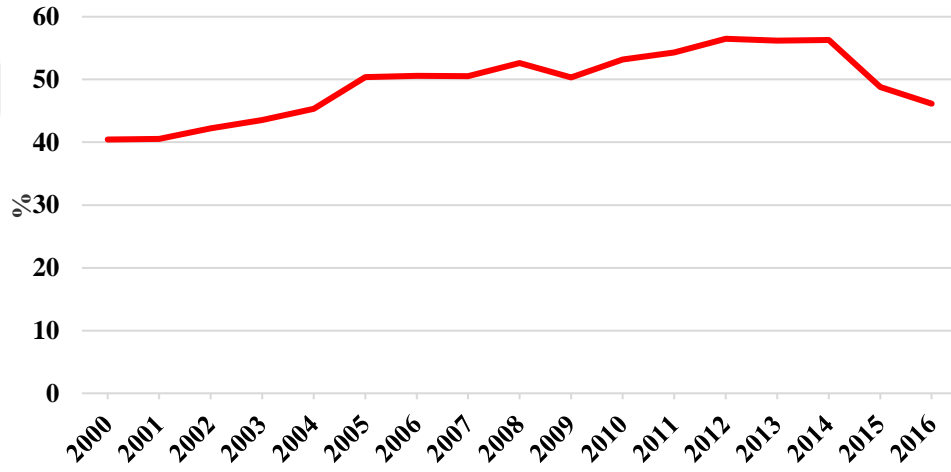
¹⁵ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.11. Rusya'nın GHİ (ürün) (%)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GHİ	40,44	40,56	42,20	43,53	45,34	50,39	50,58	50,51	52,65

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GHİ	50,33	53,17	54,30	56,49	56,17	56,29	48,81	46,13

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)¹⁶

Grafik 3-11. Rusya'nın GHİ Ölçümüyle Ürün Yoğunlaşma Grafığı (%)

3.2.4 Hindistan Analizi

3.2.4.1 Pazar Yoğunlaşması

Comtrade veri tabanından alınan ihracat verilerine göre Hindistan'ın 16 yılda 230 ülkeyle ihracat yaptığı görülmüştür, bu verilerle GHİ değerleri hesaplanmıştır (Tablo 3.12).

Hindistan'ın 2000 yılında GHİ değeri %26,46 iken bu değer 2008 yılında %20,49'a kadar düşse de sonraki yıllarda yükseliş göstermiş ve 2016 yılında yaklaşık %22,83 değerine ulaşmıştır. Bu sonuçlar, Hindistan'ın kısmen de olsa, ihracatında pazar yoğunlaşmalarını azalttığını göstermektedir.

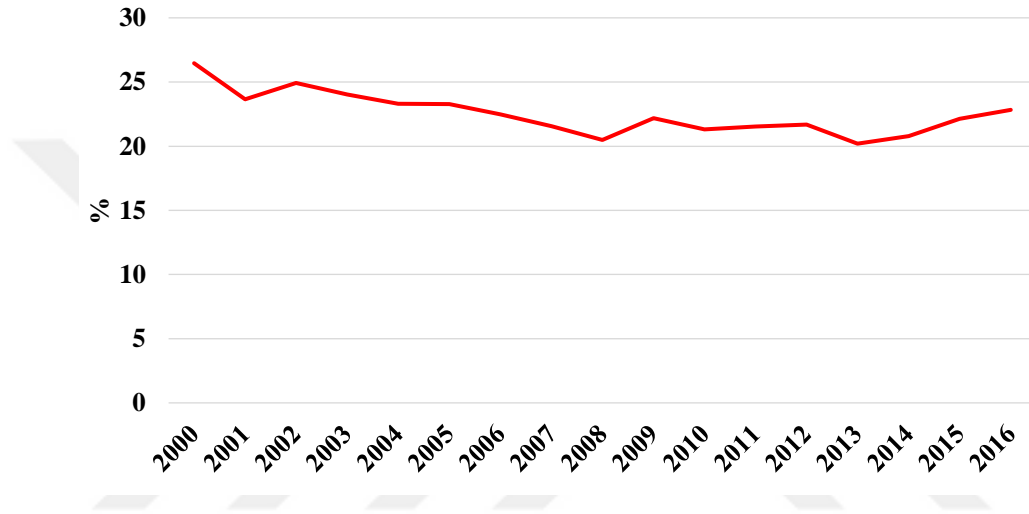
¹⁶ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.12. Hindistan'ın GHİ (ülke) (%)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GHİ	26,46	23,65	24,93	24,03	23,30	23,27	22,47	21,57	20,49

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GHİ	22,19	21,30	21,54	21,68	20,20	20,79	22,13	22,83

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)¹⁷

Grafik 3-12. Hindistan'ın GHİ Ölçümüyle Ülke Yoğunlaşma Grafiği (%)

3.2.4.2 Ürün Yoğunlaşması

Hindistan'ın 66 ürün grubu ile ihracatının GHİ ile hesaplanması sonucu (Tablo 3.13), 2000 yılında GHİ değeri %28,19 iken 2001 yılında yaklaşık %2,5 düşmüş olduğu görülmektedir. İndeks değeri, 2011 yılında yaklaşık %26 değerinde olsa da 2106 yılında görece daha iyi bir değer olan %22,32'ye düşmüştür.

Pazar yoğunlaşmalarında olduğu gibi, Hindistan, ihracatta ürün yoğunlaşmalarını da kısmen azaltabilmeyi başarabilmiştir.

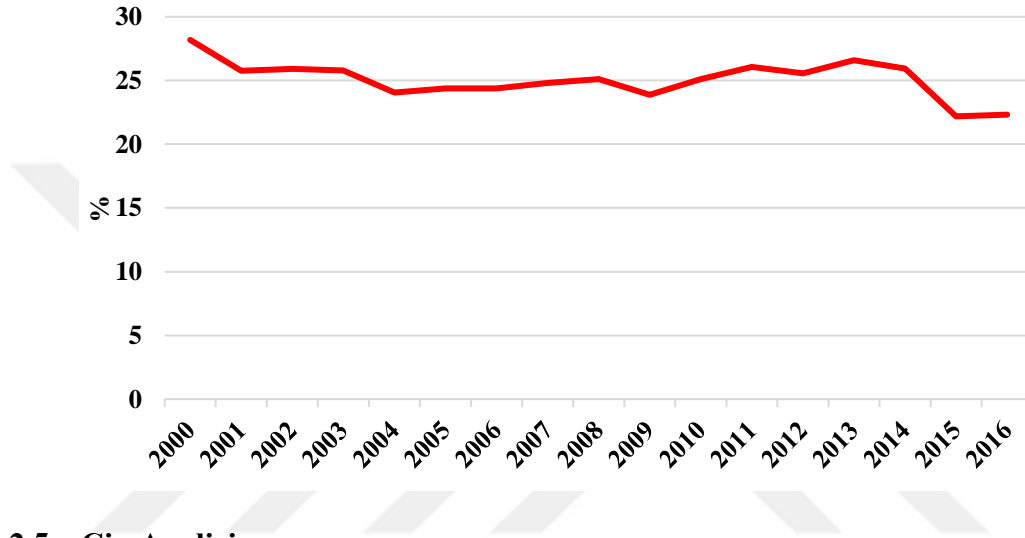
¹⁷ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.13. Hindistan'ın GHİ (ürün) (%)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GHİ	28,19	25,75	25,90	25,79	24,05	24,37	24,39	24,81	25,10

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GHİ	23,89	25,10	26,07	25,56	26,59	25,93	22,19	22,32

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)¹⁸

Grafik 3-13. Hindistan'ın GHİ Ölçümüyle Ürün Yoğunlaşma Grafiği (%)

3.2.5 Çin Analizi

3.2.5.1 Pazar Yoğunlaşması

Çin'in Comtrade veri tabanından alınan verilerine göre 223 ülkeye ihracat yaptığı gözlemlenmiştir. Bu verilerle hesaplanan GHİ değerleri 2000 yılında %33,36 iken; 2008'de %25,84'e düşmüş, 2016'ya kadar da bu değer civarında salınım göstermiştir.

GHİ değerleri, Çin'in ihracatındaki Pazar çeşitlendirmesini arttırdığını göstermektedir.

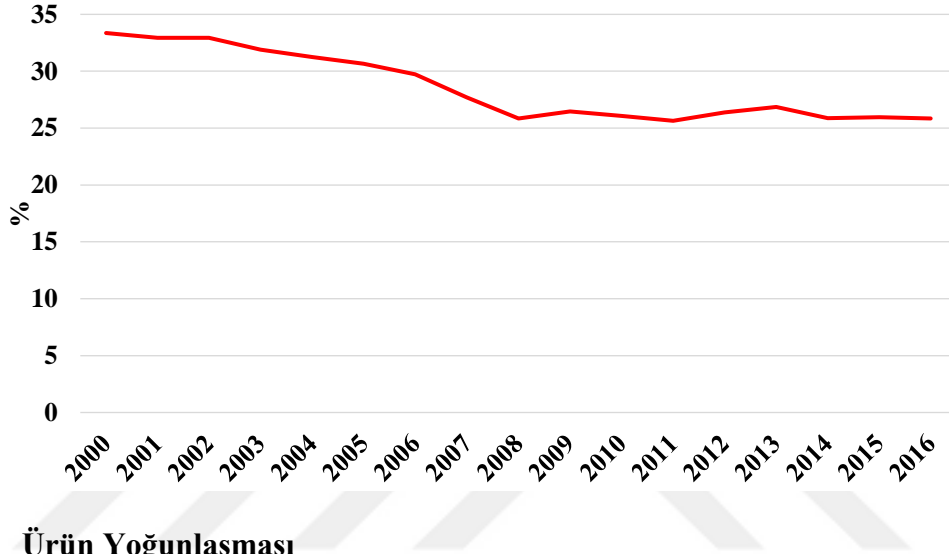
¹⁸ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.14. Çin'in GHİ (ülke) (%)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GHİ	33,36	32,95	32,94	31,90	31,25	30,67	29,72	27,69	25,84

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GHİ	26,45	26,08	25,64	26,37	26,87	25,87	25,97	25,85

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)¹⁹

Grafik 3-14. Çin'in GHİ Ölçümüyle Ülke Yoğunlaşma Grafiği (%)

3.2.5.2 Ürün Yoğunlaşması

Çin'in 66 ürün grubuyla ihracatına göre hesaplanan GHİ değerleri incelendiğinde (Tablo 3.15) 2000 senesinde %24,88 iken, 2006'da %26,48 değerini aldığı, 2016 yılına dek bu değerler arasında salınım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 3.15. Çin'in GHİ (ürün) (%)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GHİ	24,88	24,96	25,59	26,43	26,52	26,48	26,48	26,01	25,07

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GHİ	25,97	25,65	24,69	24,86	25,30	24,79	24,97	25,01

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)²⁰

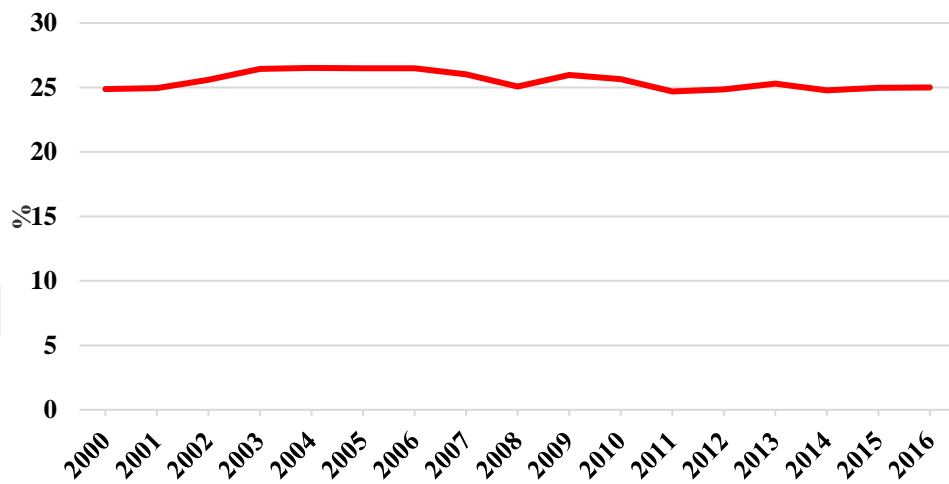
¹⁹ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

²⁰ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

Ürün yoğunlaşmasına ilişkin hesaplanan GHİ sonuçları, Çin'in, Pazar yoğunlaşmasındaki başarıyı sergileyemediğini göstermektedir.

Grafik 3-15'de görüldüğü üzere Çin ürün bazında ihracat çeşitlendirilmesinde durağan bir pozisyondadır.

Grafik 3-15. Çin'in GHİ Ölçümüyle Ürün Yoğunlaşma Grafiği (%)

3.2.6 Güney Afrika Analizi

3.2.6.1 Pazar Yoğunlaşması

Güney Afrika'nın 237 ülkeye gerçekleştirmiş olduğu ihracatın yoğunlaşmaları GHİ'yi yardımıyla ölçüldüğünde (Tablo 3.16); İndeks değerinin 2000 yılında yaklaşık %23 iken, 2010'da %20,62'ye, 2016'da da %19,99'a düştüğü görülmektedir.

Tablo 3.16. Güney Afrika'nın GHİ (ülke) (%)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GHİ	22,95	24,08	21,74	22,89	23,03	22,65	22,97	22,70	21,88

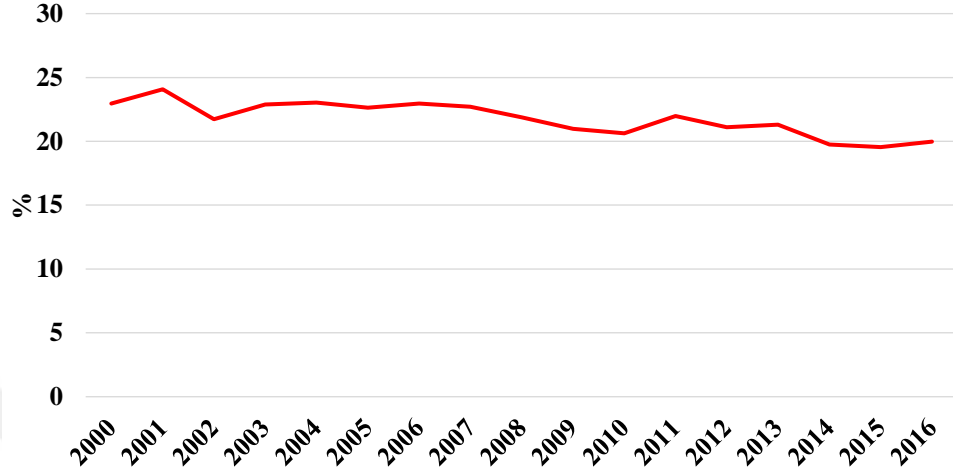
Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GHİ	20,97	20,62	21,99	21,11	21,32	19,75	19,55	19,99

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)²¹

²¹ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

İhracatına yönelik söz konusu GHİ değerleri, Güney Afrika'nın Pazar yoğunlaşmalarını kısmen azaltmış, ülke çeşitlendirmesini başarmış olduğunu göstermektedir.

Grafik 3-16. Güney Afrika'nın GHİ Ölçümüyle Ülke Yoğunlaşma Grafiği (%)

3.2.6.2 Ürün Yoğunlaşması

Güney Afrika'nın 17 yılda (2000-2016) ihraç ettiği 66 ürün grubu alınıp GHİ değerleri hesaplandığında, söz konusu değerler 2000 yılında %23,67 iken 2008 yılında %28,16'ya kadar çıkmış olduğu, takip eden yıllarda da düşüş göstererek 2016 yılında %24,20'ye düştüğü görülmektedir.

Tablo 3.17. Güney Afrika'nın GHİ (ürün) (%)

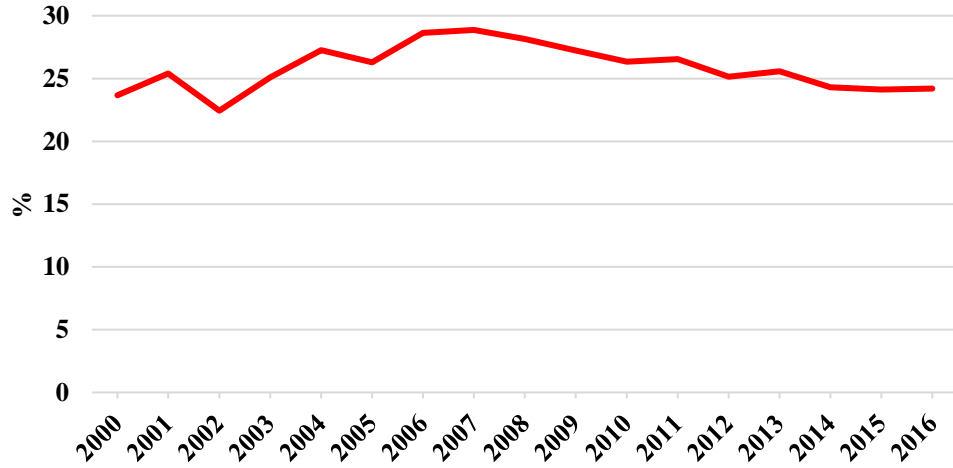
Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GHİ	23,67	25,39	22,44	25,09	27,25	26,30	28,65	28,87	28,16

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GHİ	27,24	26,34	26,54	25,13	25,57	24,31	24,13	24,20

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)²²

Grafik 3-17'de görüldüğü üzere, Güney Afrika ürün bazında ihracat çeşitlendirmesini başaramamış, indeks değerleri ataletli bir seyir göstermiştir.

²² UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

Grafik 3-17. Güney Afrika'nın GHİ Ölçümüyle Ürün Yoğunlaşma Grafiği (%)

3.2.7 Gini-Hirschman İndeks Analizine İlişkin Genel Değerlendirme

3.2.7.1 Pazar Bazında

Türkiye ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinin (2000-2016) yılları arasında pazar (ülke) bazında GHİ değerleri kıyaslandığında ihracat yoğunlaşması en yüksek olan ülkenin Çin olduğu görülmektedir.

2000 yılında Çin'in GHİ değeri %33,36, Çin'i %29,51 ile Brezilya, %26,46 ile Hindistan, %26,23 ile Türkiye, %22,95 ile Güney Afrika takip etmektedir. 2000 yılında nispi olarak yoğunlaşmanın en az (çeşitlendirmenin en çok olduğu ülke) %19,52 ile Rusya'dır. 2000 ile 2006 yılları arasında pazar çeşitlendirmesi en yüksek olan ülke Rusya'dır.

Türkiye 2006 yılından başlayarak 2016'ya kadar pazar çeşitlendirmesinde nispi olarak en iyi konumdadır. GHİ değeri 2000 yılında %26,23'den, 2016'da %18,92 gerilemiştir.

2006 ile 2016 yılları arasında pazar çeşitlendirmesinde Türkiye en iyi konumdayken, Çin ise en yüksek pazar yoğunlaşmasına sahip olan ülke olmuştur.

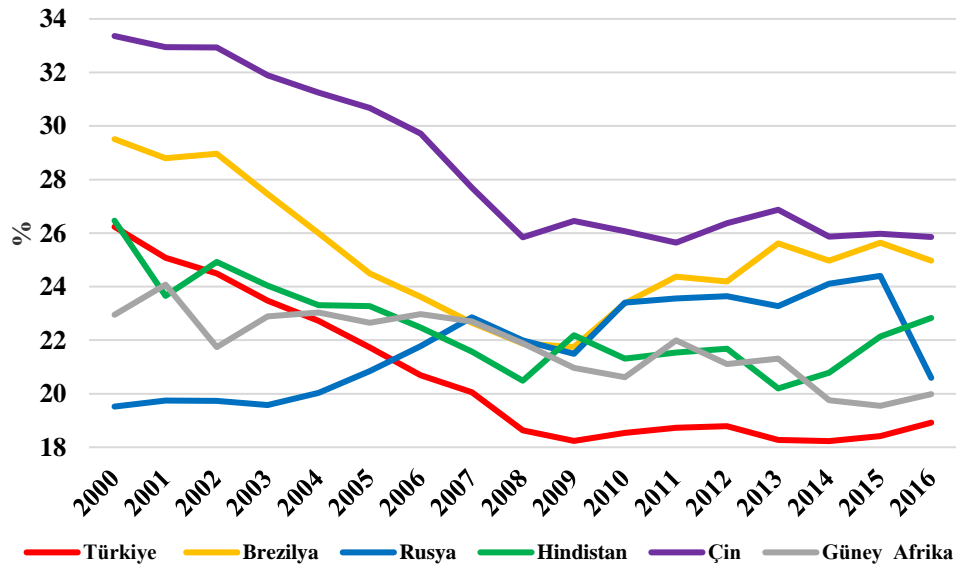
Brezilya'nın GHİ değeri 2000 yılında %29,51'dan, 2009'da %21,75'e düşmüş 2016'da da yaklaşık %25'e yükselmiştir. Güney Afrika'nın GHİ değeri 2000 yılında %22,95'den, 2010'da %20,62'ye gerilemiş, 2016'da ise %19,99 seviyesine gelmiştir.

Tablo 3.18. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Pazar Bazında GHİ Değerleri (%)

GHİ	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	26,23	29,51	19,52	26,46	33,36	22,95
2001	25,07	28,80	19,74	23,65	32,95	24,08
2002	24,49	28,96	19,73	24,93	32,94	21,74
2003	23,47	27,45	19,58	24,03	31,90	22,89
2004	22,72	25,99	20,03	23,30	31,25	23,03
2005	21,73	24,49	20,84	23,27	30,67	22,65
2006	20,69	23,62	21,77	22,47	29,72	22,97
2007	20,05	22,65	22,86	21,57	27,69	22,70
2008	18,63	21,87	21,99	20,49	25,84	21,88
2009	18,24	21,75	21,49	22,19	26,45	20,97
2010	18,53	23,38	23,40	21,30	26,08	20,62
2011	18,73	24,37	23,55	21,54	25,64	21,99
2012	18,78	24,19	23,64	21,68	26,37	21,11
2013	18,28	25,62	23,28	20,20	26,87	21,32
2014	18,23	24,97	24,10	20,79	25,87	19,75
2015	18,41	25,63	24,40	22,13	25,97	19,55
2016	18,92	24,97	20,59	22,83	25,85	19,99

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)²³

Söz konusu ülkeler arasında, söz konusu zaman serisinde, ihracatındaki pazar yoğunlaşmalarını azaltamayan ülke Rusya'dır.

Grafik 3-18. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Pazar Bazında GHİ Değerleri (%)

²³ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

3.2.7.2 Ürün Bazında

Ürün bazında GHİ değerlerine bakıldığında, ürün yoğunlaşması 2000-2016 yılları arasında en yüksek olan ülke Rusya'dır. Rusya, Türkiye ve diğer BRICS ülkeleriyle kıyaslandığında ürün bazında yoğunlaşmada açık ara öndedir. Rusya'nın GHİ değeri 2000 yılında %40,44'den, 2012'de %56,59'a yükselip 2016'da %46,13'e düşmüştür.

Türkiye'nin ürün bazında çeşitlendirmede önemli bir atılım gösterdiği söylenebilir. GHİ değeri 2000 yılında %30,79'dan, 2015'de %22,82'e düşmüş olsa da 2016'da %23,6'ya yükselmiştir.

Tablo 3.19. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Ürün Bazında GHİ Değerleri (%)

GHİ	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	30,79	18,78	40,44	28,19	24,88	23,67
2001	29,33	18,53	40,56	25,75	24,96	25,39
2002	30,19	18,58	42,20	25,90	25,59	22,44
2003	29,17	18,88	43,53	25,79	26,43	25,09
2004	28,26	19,44	45,34	24,05	26,52	27,25
2005	26,80	20,34	50,39	24,37	26,48	26,30
2006	26,03	20,51	50,58	24,39	26,48	28,65
2007	25,98	20,44	50,51	24,81	26,01	28,87
2008	25,56	21,77	52,65	25,10	25,07	28,16
2009	23,89	21,37	50,33	23,89	25,97	27,24
2010	23,89	24,92	53,17	25,10	25,65	26,34
2011	23,60	25,93	54,30	26,07	24,69	26,54
2012	22,95	24,00	56,49	25,56	24,86	25,13
2013	22,63	24,28	56,17	26,59	25,30	25,57
2014	22,70	24,03	56,29	25,93	24,79	24,31
2015	22,82	22,33	48,81	22,19	25,30	24,13
2016	23,60	22,14	46,13	22,32	24,79	24,20

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)²⁴

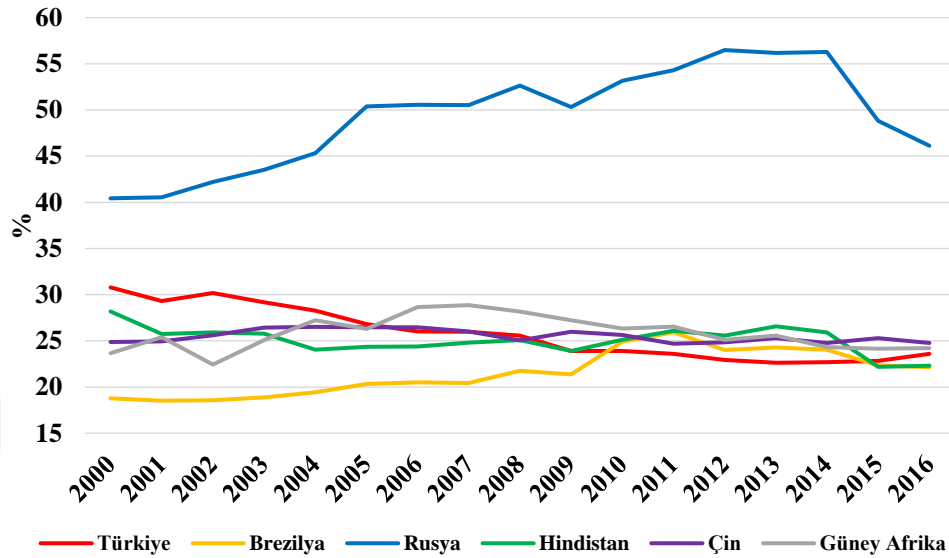
2000 yılından 2010 yılına kadar Brezilya ürün çeşitlendirmesinde nispi olarak en iyi konumdadır. Brezilya'nın GHİ değeri 2000 yılında %18,78'den, 2011'de %25,93'e yükselip 2016'da %22,14'e düşmüştür.

Hindistan'ın da ürün çeşitlendirmesinde ilerleme kaydettiği söylenebilir. Hindistan'ın GHİ değeri 2000 yılında %28,19'dan, 2016'da %22,32'ye düşmüştür.

²⁴ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak GHİ değerleri tarafımızca hesaplanmıştır.

Ürün bazında çeşitlendirmeye bakılırsa nispi olarak en istikrarlı ülke Çin'dir. GHİ değeri 2000 yılında yaklaşık %25'ken, 2016'da %24,79 olmuştur.

Grafik 3-19. Türkiye ve BRICS Ülkeleri Ürün Bazında GHİ Değerleri (%)

Yoğunlaşma ve çeşitlendirme hususunda Çin'den sonra gelen ülke Güney Afrika'dır. Güney Afrika'nın GHİ değeri 2000 yılında %23,67'den, 2016'da %24,2'ye yükselmiştir.

BRICS ülkeleri ekonomileri ve Türkiye'nin ihracatındaki ürün yoğunlaşmaları analiz edildiğinde, söz konusu ülkelere sadece Türkiye ve Hindistan'ın başarılı bir performans sergilediği, söz konusu yıllar arasında ürün çeşitlendirmesini arttırdığı görülmektedir. Hindistan dışındaki BRICS ülkelerinin ürün yoğunlaşmalarının yüksekliği, söz konusu ülkelerin kalkınmaları ve gelişmişlik liginde bir üst sıraya çıkmalarına engel olacağı ifade edilebilir.

3.3 BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN İHRACATININ TİCARET YOĞUNLAŞMA ORANI YARDIMIYLA ÖLÇÜMÜ

Bu bölümde sırasıyla Türkiye, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinin ihracat açısından önce pazar daha sonra da ürün bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları hesaplanmıştır. Ticaret Yoğunlaşma Oranları bu çalışmada 1, 2, 4, 8 ve 12 olarak beş kategoride hesaplanmıştır Ticaret Yoğunlaşma Oranı ülke bazında hesaplanıyorsa ilgili kategori kadar ülkeye olan ihracat tutarının bütün ihracat tutarına; şayet ürün bazında

hesaplanıyorsa da ilgili kategorideki ürün veya ürünlerin ihracat tutarının, bütün ihracat tutarına oranını göstermektedir.

3.3.1 Türkiye Analizi

3.3.1.1 Pazar Yoğunlaşması

Comtrade veri tabanından alınan verilere göre Türkiye'nin 235 ülke ile 17 yıl (2000-2016) boyunca gerçekleştirdiği ihracat değerleri incelendiğinde, toplam değer 2000 yılında yaklaşık 27,5 milyar dolardan, 2008'de 132 milyar dolara yükselmiş olup, 2009'da keskin bir düşüşle 30 milyar dolarlık bir kayıpla yaklaşık 102,1 milyar dolara gerilediği görülmektedir. Söz konusu ihracat değeri 2014 yılında yaklaşık 157,6 milyar dolara çıkmış ve 2016'da da yaklaşık 143 milyar dolara gerilemiştir.

Tablo 3.20. Türkiye'nin Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Yıl	CR ₍₁₎	CR ₍₂₎	CR ₍₄₎	CR ₍₈₎	CR ₍₁₂₎
2000	18,81	30,00	43,75	60,10	68,60
2001	17,13	27,10	41,52	59,25	68,46
2002	16,32	25,65	40,66	58,70	67,56
2003	15,84	23,78	38,31	55,79	64,80
2004	13,85	22,64	37,67	55,11	64,98
2005	12,87	20,92	35,25	52,43	63,74
2006	11,32	19,29	33,10	50,09	61,16
2007	11,18	19,22	31,76	47,73	58,96
2008	9,81	15,99	27,95	44,21	54,86
2009	9,59	15,67	27,25	42,43	52,72
2010	10,08	16,43	27,46	43,24	53,28
2011	10,34	16,50	28,36	44,15	54,10
2012	8,61	15,71	27,92	45,91	56,85
2013	9,03	16,90	27,27	42,89	53,21
2014	9,61	16,52	27,33	42,24	51,99
2015	9,33	16,67	27,40	43,16	53,87
2016	9,82	18,02	28,69	44,86	55,16

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)²⁵

Tablo 3.20'deki notasyonlar:

CR₍₁₎: Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkenin Türkiye'nin ihracat yaptığı tüm ülkelerin toplam ihracatına oranını göstermektedir.

²⁵ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

CR₍₂₎ : Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı iki ülkenin Türkiye'nin ihracat yaptığı tüm ülkelerin toplam ihracatına oranını göstermektedir.

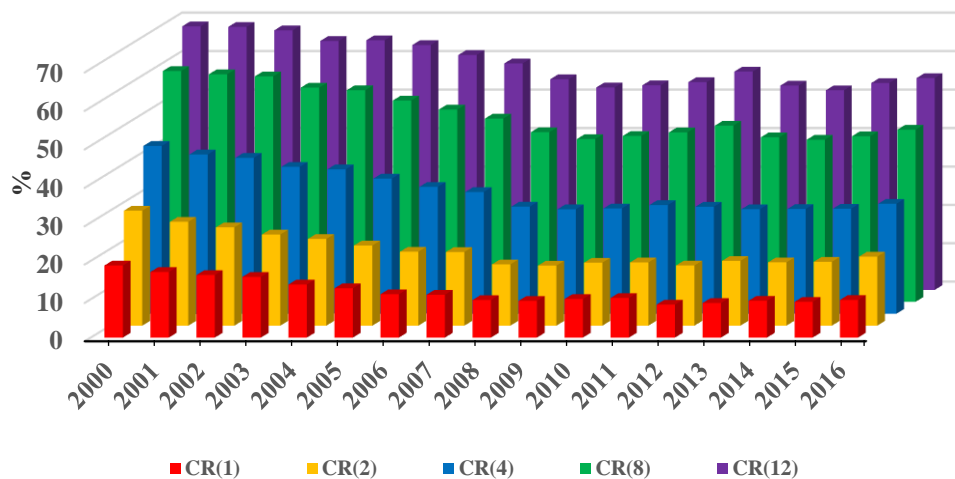
CR₍₄₎ : Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı dört ülkenin Türkiye'nin ihracat yaptığı tüm ülkelerin toplam ihracatına oranını göstermektedir.

CR₍₈₎ : Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı sekiz ülkenin Türkiye'nin ihracat yaptığı tüm ülkelerin toplam ihracatına oranını göstermektedir.

CR₍₁₂₎ : Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı on iki ülkenin Türkiye'nin ihracat yaptığı tüm ülkelerin toplam ihracatına oranını göstermektedir.

Türkiye'nin 2000-2016 yıllarında en çok ihracat yaptığı ülke Almanya olmuştur. Almanya'ya ihracatı 2000 yılında yaklaşık 5,1 milyar dolardan, 2009'da 9,8 milyar dolara yükselmiştir. Tablo 3.20'de de görüldüğü gibi, CR₍₁₎ değeri 2000'de %18,81'den, 2008'de %9,81'e, 2009'da %9,59'a, 2012'de ise en küçük değer olarak görünen %8,61'e gerilemiştir. 2016 yılına bakıldığında ise, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülke yine 14 milyar dolarla Almanya olmasına rağmen, CR₍₁₎ değeri %9,82'ye gerilemiştir.

Grafik 3-20. Türkiye'nin Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

2000 yılında Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ikinci ülke yaklaşık 3 milyar dolarla Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. 2009 yılında en çok ihracat yaptığı ikinci ülke yaklaşık 6,2 milyar dolarla Fransa'dır. CR₍₂₎ değeri 2000'de %30 iken, 2009'da %15,67'ye gerilemiştir. 2016 yılında en çok ihracat yapılan ikinci ülke Birleşik Krallık'tır. İhracat miktarı yaklaşık 11,6 milyar dolardır. 2016 yılı CR₍₂₎ değeri ise %18,02'dir.

Türkiye'nin 2000 yılında en çok ihracat yaptığı üçüncü ülke yaklaşık 2 milyar dolarla İngiltere ve dördüncü ülke 1,7 milyar dolarla İtalya olup, $CR_{(4)}$ değeri %43,75'dir. 2009 yılında yaklaşık 5,9 milyar dolarla Birleşik Krallık ve 5,8 milyar dolarla İtalya, Almanya ve Fransa'nın ardından gelmektedir. Bununla birlikte, $CR_{(4)}$ değeri %27,25'dir. 2016 yılına gelindiğinde, 7,6 milyar dolarlık ihracat Irak'a ve 7,5 milyar dolarlık ihracat İtalya'ya yapılmış olup, $CR_{(4)}$ değeri %28,69'a düşmüştür.

Türkiye'nin 2000 yılında en çok ihracat yaptığı sekiz ülke sırasıyla Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, İtalya, Fransa, Serbest Bölge (Free Zones), Hollanda ve İspanya olup, $CR_{(8)}$ değeri %60,1'dir. Bu oran 2009 yılında %42,43'e gerilemiştir. 2016 yılında Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı sekiz ülke sırasıyla Almanya, Birleşik Krallık, Irak, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Birleşik Arap Emirlikleri ve İspanya'dır. 2016 yılı için $CR_{(8)}$ değeri %44,86 olarak gerçekleşmiştir.

2000 yılında Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 9. ve ardılı 3 ülke sırasıyla Bulgaristan, Rusya, İsrail ve Yunanistan'dır. $CR_{(12)}$ değeri %68,6'dır. $CR_{(12)}$ değeri 2009 yılında %52,72'ye düşmüştür. 2016 yılında Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 9. ülke İran ve ardından gelen ülkeler sırasıyla Hollanda, Suudi Arabistan ve İsrail'dir. Bu yılın $CR_{(12)}$ değeri %55,16 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin, Ticaret Yoğunlaşma Oranı verilerine göre ihracatındaki pazar yoğunlaşmaları genel olarak analiz edildiğinde, pazar çeşitlendirmesinde önemli bir yol kat etmiş olduğu ifade edilebilir.

3.3.1.2 Ürün Yoğunlaşması

Comtrade veri tabanından alınan verilere göre, Türkiye 17 yıl (2000-2016) boyunca 66 ürün grubuyla ihracat yapmıştır. 2000-2014 yılları arası ihracatını 27,5 milyar dolardan, 157,6 milyar dolara yükselten Türkiye'nin, 2016 yılındaki toplam ihracatı ise 143 milyar dolara gerilemiştir.

Tablo 3.21'deki notasyonlar:

$CR_{(1)}$: Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı malın Türkiye'nin ihracat yaptığı tüm malların toplam ihracatına oranını göstermektedir.

$CR_{(2)}$: Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı iki malın Türkiye'nin ihracat yaptığı tüm malların toplam ihracatına oranını göstermektedir.

CR₍₄₎ : Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı dört malın Türkiye'nin ihracat yaptığı tüm malların toplam ihracatına oranını göstermektedir.

CR₍₈₎ : Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı sekiz malın Türkiye'nin ihracat yaptığı tüm malların toplam ihracatına oranını göstermektedir.

CR₍₁₂₎ : Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı on iki malın Türkiye'nin ihracat yaptığı tüm malların toplam ihracatına oranını göstermektedir.

2000 yılında Türkiye en fazla 6,5 milyar dolarlık hazır giyim ve aksesuar ihraç ederken CR₍₁₎ değeri %23,73'dir. 2012 yılında Türkiye en fazla 14,6 milyar dolarlık karayolu taşıtı ihraç etmiştir. Tablo 3.21'in en küçük verisi olan CR₍₁₎ 9,62'dir. Türkiye'nin 2016 yılında da en fazla ihracatını gerçekleştirdiği ürün 19,3 milyar dolar ile karayolu taşıtıdır. CR₍₁₎ değeri 2015'de %11,73 iken 2016 yılında %13,52'ye yükselmiştir.

Tablo 3.21. Türkiye'nin Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Yıl	CR(1)	CR(2)	CR(4)	CR(8)	CR(12)
2000	23,73	37,07	50,32	66,95	76,56
2001	21,26	33,84	49,15	67,19	76,61
2002	22,53	34,40	51,03	69,34	78,18
2003	21,08	32,22	49,76	67,23	76,56
2004	17,73	30,64	50,34	67,87	77,40
2005	16,10	28,94	46,50	64,43	75,24
2006	14,09	27,80	45,14	62,82	73,89
2007	14,64	27,58	44,85	63,18	73,59
2008	13,63	26,38	43,79	62,39	73,08
2009	11,64	22,95	39,41	59,22	71,29
2010	11,87	23,07	39,89	59,16	69,83
2011	11,45	21,79	39,28	59,21	69,76
2012	9,62	18,98	36,32	58,35	70,41
2013	10,89	21,03	36,64	55,73	67,41
2014	11,06	21,64	36,41	56,31	67,25
2015	11,73	22,24	35,77	56,25	68,28
2016	13,52	24,07	37,57	57,74	68,63

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)²⁶

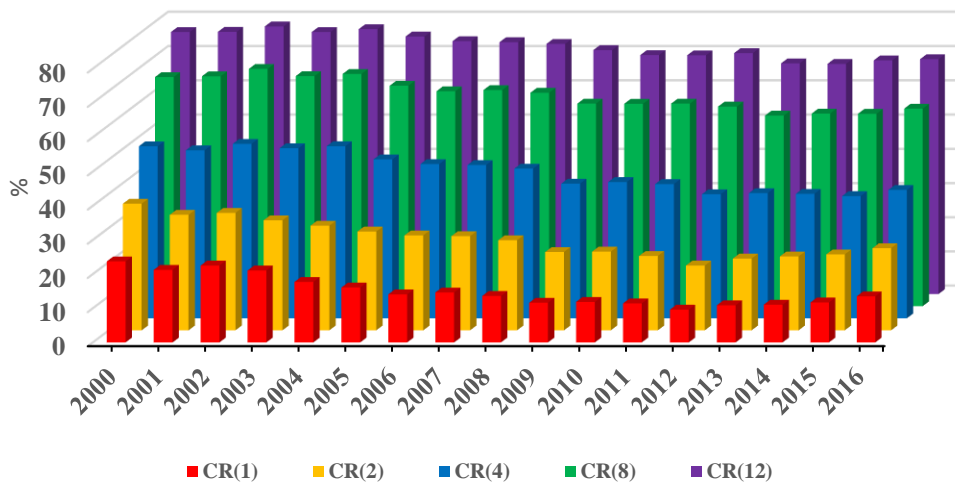
Türkiye 2000 yılında hazır giyim ve aksesuardan sonra en çok 3,7 milyar dolarlık tekstil ipliği kumaş ve türevlerini ihraç etmiştir. Bu yıl için CR₍₂₎ değeri %37,07'dir. 2012 yılında Türkiye en fazla 14,3 milyar dolarlık hazır giyim ve aksesuar ihraç etmiş olup, CR₍₂₎

²⁶ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

değeri %18,98'dir. 2016 yılında ise en fazla ihraç edilen ikinci ürün yaklaşık 15 milyar dolar ile yine hazır giyim ve aksesuardır. 2016 yılı için $CR_{(2)}$ değeri %24,07'ye yükselmiştir.

2000 yılında Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği üçüncü ve dördüncü ürün grubu yaklaşık 1,8'er milyar dolarla demir ve çelik ile meyve ve sebzedir. $CR_{(4)}$ değeri %50,32'dir. 2012 yılında ise en fazla ihraç edilen üçüncü ürün yaklaşık 13'er milyar dolarla parasal olmayan altın ile demir ve çelik olmuştur. Bu yıla ait $CR_{(4)}$ değeri %36,32'dir. Türkiye'nin 2016 yılında en fazla ihraç ettiği üçüncü ürün tekstil ipliği kumaş ve türevleridir. Bu mal grubunun parasal değeri yaklaşık olarak 11 milyar dolardır. Türkiye'nin dördüncü olarak ihraç ettiği mal grubu yaklaşık 8,3 milyar dolarlık elektrikli makina, cihazlar ve diğer cihazlar ve bunların elektrikli parçaları (elektrikli ev tipi cihazların elektrikli olmayan parçaları dahil)'dır. Buna ilişkin $CR_{(4)}$ değeri %37,57 olarak hesaplanmıştır.

Grafik 3-21. Türkiye'nin Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Türkiye'nin 2000 yılında en çok ihraç ettiği beşinci ürün karayolu taşıtları olurken ardından sırasıyla elektrikli makina, cihazlar ve diğer cihazlar ve bunların elektrikli parçaları (elektrikli ev tipi cihazların elektrikli olmayan parçaları dahil), metalik olmayan mineral imalatlar ve sekizinci ürün olarak da telekomünikasyon ile ses kayıt ve çoğaltma cihaz ve ekipmanları gelmektedir. $CR_{(8)}$ değeri yaklaşık %67'dir. 2013 yılında Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği beşinci mal grubu elektrikli makina, cihazlar ve diğer cihazlar ve bunların elektrikli parçaları (elektrikli ev tipi cihazların elektrikli olmayan parçaları dahil)

ve sırasıyla sebze ve meyveler, diğer imal edilmiş metaller ve sekizinci mal grubu çeşitli imal edilmiş eşyalardır. 2016 yılında Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı beşinci mal grubu (parasal olmayan) altın (altın cevherleri ve konsantreleri hariç) , sırasıyla demir-çelik, sebze-meyve ve çeşitli imal edilmiş eşyalardır. 2013 ve 2016 yılları için $CR_{(8)}$ değeri %55,73 ile %57,74 olmuştur.

Türkiye'nin 2000 yılında en fazla ihraç ettiği dokuzuncu ürün diğer ulaşım araçları ve sırasıyla çeşitli imal edilmiş eşyalar, diğer imal edilmiş metaller ve on ikinci mal grubu da tütün ve tütün imalatlarıdır. $CR_{(12)}$ %76,56'dır. 2013 yılında Türkiye'nin en fazla ihracatını gerçekleştirdiği dokuzuncu mal grubu petrol, petrol ürünleri ve ilgili malzemeler olurken; genel endüstriyel makine, teçhizat ve donanımları ile makine parçaları onuncu mal grubu, metalik olmayan mineral imalatlar on birinci ve (parasal olmayan) altın (altın cevherleri ve konsantreleri hariç) on ikinci mal grubudur. 2013 yılı $CR_{(12)}$ değeri %67,41 ve bu ölçekte en düşük değer 2014 yılında %67,25 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılı için Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı dokuzuncu mal grubu diğer imal edilmiş metaller ve sırasıyla genel endüstriyel makine ve teçhizatı, diğerleri ve makine parçaları on birinci ürün ise metalik olmayan mineral imalatlar ve on ikinci ürün ise jeneratördür. 2016 yılı $CR_{(12)}$ değeri %68,63'dür.

Türkiye'nin, Ticaret Yoğunlaşma Oranı değerleri genel olarak incelendiğinde, ürün yoğunlaşmasını azalttığı, ihracatını daha çeşitli ürünlerle gerçekleştirdiği görülmektedir.

3.3.2 Brezilya Analizi

3.3.2.1 Pazar Yoğunlaşması

Comtrade veri tabanından alınan verilere göre, Brezilya 17 yıl (2000-2016) boyunca 232 ülkeye ihracat yapmıştır. 2000 yılında Brezilya'nın toplam ihracatı 55,1 milyar dolardan, 2008'de 198 milyar dolara çıkmıştır. Toplam ihracat 2009'da (dünya ekonomik krizinin etkisiyle) ciddi bir düşüşle 153 milyar olarak gerçekleşmiş, 2011'de 256 milyar dolara çıkmış olsa da 2016'da 185,2 milyar dolara gerilemiştir.

Brezilya'nın 2000 yılında en çok ihracat yaptığı ülke yaklaşık olarak 13,4 milyar dolarla ABD iken; 2009'da 21 ve 2016'da 35,1 milyar dolarla Çin olmuştur. $CR_{(1)}$ değeri 2000'deki yaklaşık %24 değerinden, 2009'da %13,73'e gerilmiş, 2016'da ise yaklaşık %19'a yükselmiştir.

2000 ve 2009 yıllarında Brezilya'nın en çok ihracat yaptığı ikinci ülke Arjantin olup söz konusu yıllara ait ihracat hacmi sırasıyla yaklaşık 6,2 ve 17,6 milyar dolardır. CR₍₂₎ değeri 2000'de %35,61'e 2008'de %22,91'e gerilemiştir. 2016 yılı için Brezilya'nın en fazla ihracat yaptığı ikinci ülke yaklaşık 23,3 milyar dolarla ABD'dir. 2016 yılı CR₍₂₎ değeri %31,55'e çıkmıştır.

Brezilya'nın en çok mal ihracatı yaptığı üçüncü ülke yaklaşık 2,8 milyar dolarla Hollanda olurken, bu ülkeyi 2,5 milyar dolarla Almanya takip etmektedir. CR₍₄₎ değeri %45,27'dir. 2008 yılı için en çok ihracat yapılan üçüncü ülke 16,5 milyar dolarla Çin olurken, bu ülkeyi 10,5 milyar dolarla Hollanda takip etmektedir. CR₍₄₎ %36,55'e gerilemiştir. 2016 yılına bakıldığında 13,4 milyar dolarla Arjantin üçüncü 10,3 milyar dolarla Hollanda dördüncü olmuştur. 2016 'da CR₍₄₎ değeri %44,36'ya yükselmiştir.

Tablo 3.22. Brezilya'nın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Yıl	CR ₍₁₎	CR ₍₂₎	CR ₍₄₎	CR ₍₈₎	CR ₍₁₂₎
2000	24,29	35,61	45,27	60,14	70,20
2001	24,70	33,30	42,51	55,50	66,62
2002	25,74	31,01	39,38	53,75	64,69
2003	23,14	29,38	41,38	55,60	65,62
2004	21,10	28,75	40,50	54,66	63,87
2005	19,24	27,62	37,85	51,53	61,07
2006	17,98	26,50	36,77	49,80	59,84
2007	15,77	24,74	36,94	49,84	59,89
2008	14,01	22,91	36,55	49,13	58,46
2009	13,73	24,02	37,70	49,33	57,51
2010	15,25	24,89	39,13	51,10	59,09
2011	17,31	27,44	41,64	53,11	60,70
2012	17,00	28,06	41,68	52,35	60,00
2013	19,02	29,29	44,56	54,51	61,64
2014	18,04	30,10	42,24	52,51	59,85
2015	18,63	31,30	43,25	52,47	59,25
2016	18,97	31,55	44,36	53,73	60,53

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)²⁷

2000 yılında Brezilya'nın en fazla ihracat yaptığı beşinci ülke Japonya olurken bu ülkeyi sırasıyla İtalya, Fransa ve Belçika olmuştur. Bu yıl için CR₍₈₎ değeri %60,14'dür.

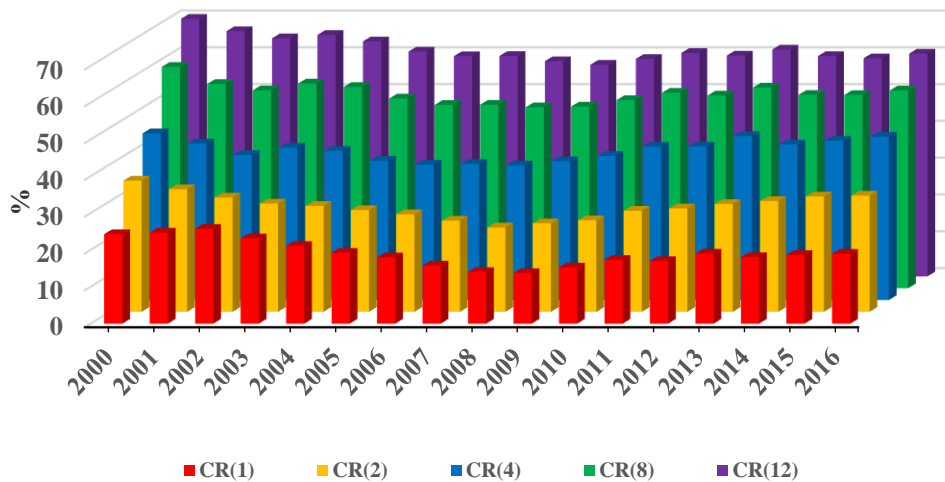
²⁷ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

Brezilya'nın 2008 yılında en fazla mal ihraç ettiği beşinci ülke Almanya ve sırasıyla Japonya, Venezuela ve Şili olmuştur. 2008 yılı $CR_{(8)}$ değeri %49,13'e gerilemiştir. 2016 yılına bakılırsa en fazla ihracat yapılan beşinci ülke Almanya ve sırasıyla Japonya, Şili ve Meksika'dır. 2016 yılında $CR_{(8)}$ değeri tekrar %53,73'e yükselmiştir.

Brezilya'nın 2000 yılında en fazla ihracat yaptığı dokuzuncu ülke Meksika ve sırasıyla Birleşik Krallık, Şili ve Çin olmuştur. $CR_{(12)}$ değeri %70,2'dir. 2009 yılında bu oran %57,51'e gerilemiştir. 2016 yılına gelindiğinde Brezilya'nın en çok ihracat yaptığı dokuzuncu ülke İtalya olurken, ardılları sırasıyla Belçika, Hindistan ve on ikinci ülke Güney Kore olmuştur. 2016 yılında $CR_{(12)}$ oranı %60,53'e yükselmiştir.

Ticaret Yoğunlaşma Oranı ile pazar yoğunlaşmaları genel olarak incelendiğinde, Brezilya'nın yoğunlaşmalarını tatminkâr düzeyde olmasa da azaltmış olduğu görülmektedir.

Grafik 3-22. Brezilya'nın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

3.3.2.2 Ürün Yoğunlaşması

Comtrade veri tabanından alınan verilere göre, Brezilya 17 yıl (2000-2016) boyunca 66 ürün grubuna ihracat yapmıştır. Toplam ihracatını 2000 yılında 55,1 milyar dolardan, 2010'da 197,5 milyar dolara, 2011'de ise 256 milyar dolara çıkaran Brezilya'nın ihracatı 2016'da 185,2 milyar dolara düşmüştür.

Brezilya'nın en fazla ihraç ettiği ürün, 2000 yılında 4,4 milyar dolar ile karayolu taşıtı, 2009 ve 2010'da sırasıyla 15,9 ve 33 milyar dolar ile metalürjik cevher ve metal hurda ve 2016'da 19,5 milyar dolarlık yağlı tohumlar ve yağlı meyveleri ile

gerçekleştirmiştir. 2000 yılında yaklaşık %8 olan $CR_{(1)}$ değeri, 2009'da %10,37'ye, 2010'da ise %16,73'e yükselmiş ve 2016'da %10,52'ye gerilemiştir.

2000 yılında Brezilya'nın en fazla ihraç ettiği ikinci ürün 3,6 milyar dolarla diğer ulaşım araçları olurken, 2009 ve 2010'da sırasıyla 12,5 ve 19,5 milyar dolarlık petrol, petrol ürünleri ve ilgili malzemeler; 2016'da ise 18,4 milyar Dolarlık metalürjik cevher ve metal hurda olmuştur. 2000 yılında %14,52 olan $CR_{(2)}$ değeri, 2009'da %18,62 ve 2010'da %26,6'ya yükselmiştir. 2016 yılı $CR_{(2)}$ değeri yaklaşık olarak %20,5 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3.23. Brezilya'nın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Yıl	$CR_{(1)}$	$CR_{(2)}$	$CR_{(4)}$	$CR_{(8)}$	$CR_{(12)}$
2000	7,93	14,52	27,50	41,90	53,75
2001	7,43	13,67	24,88	42,36	54,89
2002	7,08	13,47	24,33	42,72	55,09
2003	7,85	14,66	26,13	43,70	54,95
2004	8,18	15,52	27,85	46,41	57,51
2005	9,27	16,92	31,09	48,23	59,53
2006	8,63	16,69	31,22	49,46	60,69
2007	8,48	16,74	31,34	48,95	59,98
2008	10,37	19,78	34,04	53,28	63,49
2009	10,42	18,62	33,65	52,62	63,36
2010	16,73	26,60	39,95	59,18	68,96
2011	18,38	28,60	41,03	60,73	69,38
2012	14,81	25,48	38,94	56,77	67,54
2013	15,46	24,92	38,98	58,45	69,20
2014	13,87	24,27	40,93	57,53	68,49
2015	11,05	21,35	36,07	53,82	66,54
2016	10,52	20,47	34,18	54,99	67,19

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)²⁸

Brezilya'nın 2000 yılında en fazla ihraç ettiği üçüncü ürün 3,6 milyar dolarla diğer ulaşım araçları olurken dördüncü ürün grubu ise 3,5 milyar dolarla metalürjik cevher ve metal hurdadır. $CR_{(4)}$ değeri %27,5'dur. 2009'da Brezilya'nın en fazla ihraç ettiği üçüncü ve dördüncü ürün grubu 11,5'ar milyar dolarlık et ve et ürünleri ile yağlı tohumlar ve yağlı meyveler olmuştur. $CR_{(4)}$ değeri ise %33,65'e çıkmıştır. 2010'da Brezilya'nın en çok ihraç ettiği üçüncü ürün 13,3 milyar dolarla et ve et ürünleridir. Bu yıl en çok ihraç edilen dördüncü ürün ise 13 milyar dolarla şekerler, şeker mamulleri ve bal olurken; aynı yıla ait $CR_{(4)}$ değeri %40'dır. 2016'da Brezilya'nın en fazla ihraç ettiği üçüncü ürün yaklaşık

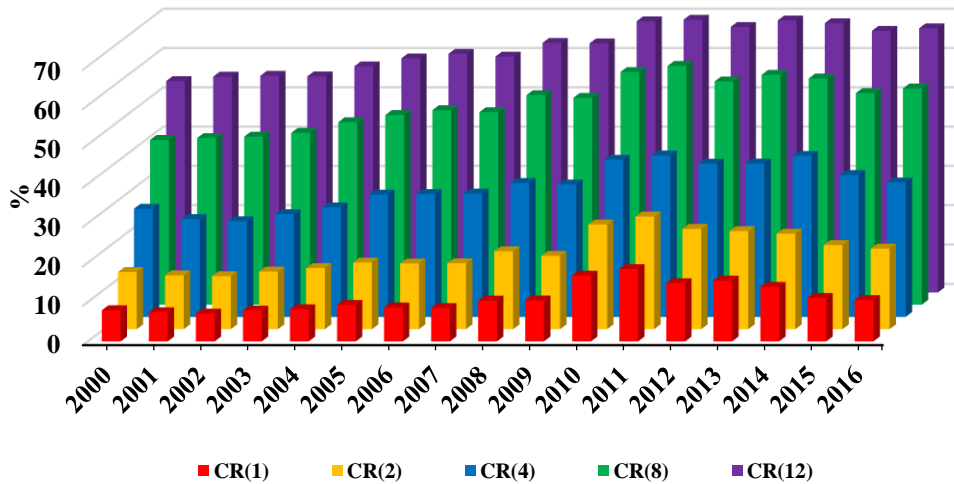
²⁸ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

olarak 14 milyar dolarla et ve et ürünleriyken dördüncü ürün ise 11,4 milyar dolarla petrol, petrol ürünleri ve ilgili malzemeler olup bu yıl için $CR_{(4)}$ değeri %34,18'dir.

Brezilya'nın 2000 yılında en çok ihraç ettiği beşinci ürün yağlı tohum ve yağlı meyveler olurken bu ürün grubunu sırasıyla, kahve, çay, kakao, baharatlar ve bunların imalatları, et ve et ürünleri ve demir dışı metaller olmuştur. 2009 yılı için Brezilya'nın en çok ihraç ettiği beşinci mal grubu şekerler, şeker içerikli ürünler ve bal olurken sırasıyla, karayolu taşıtları, demir ve çelik ile hayvanlar için besin maddeleri olmuştur. Brezilya'nın 2016 yılında en çok ihracat yaptığı beşinci ürün karayolu taşıtıyken bu ürünü sırasıyla, şekerler, şeker içerikli ürünler ve bal, diğer ulaşım araçları ile demir ve çelik oluşturmuştur. $CR_{(8)}$ değeri, 2000 yılında %41,90'dan, 2009'da %52,62'ye yükselmiş olup, söz konusu ölçüt 2016'da yaklaşık %55 değerini almıştır.

Brezilya'nın 2000 yılında en fazla ihraç ettiği dokuzuncu ürün hayvanlar için besin maddeleri olmuştur. Sırasıyla ayakkabı, kağıt hamuru ve atık kağıt ile telekomünikasyon ve ses kayıt ve çoğaltma cihaz ve donanımları ise hayvanlar için ihraç edilen besin maddelerinden sonra en çok ihraç edilen ürün grupları olmuştur. $CR_{(12)}$ değeri 2000 yılında %53,75'ten 2009'da %63,36'ya, 2010'da ise yaklaşık %69'a yükselmiştir. 2016 yılında Brezilyanın en fazla ihraç ettiği dokuzuncu ürün grubu kahve, çay, kakao, baharatlar ve bunların imalatları olmuştur. Sırasıyla kağıt hamuru ve atık kağıt, hayvanlar için besin maddeleri ile jeneratör olmuştur. 2016 yılı için $CR_{(12)}$ değeri %67,19 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3-23. Brezilya'nın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Ticaret Yoğunlaşma Oranı ile ürün yoğunlaşmaları genel olarak incelendiğinde, Brezilya'nın yoğunlaşmalarının artmış olduğu görülmektedir. Buna göre Brezilya, pazar yoğunlaşmasında göstermiş olduğu nispi başarıyı ürün yoğunlaşmasında gösterememiş, ürün ihracatı ağırlıklı olarak hammaddeye dayalı ve bağımlı bir şekilde gerçekleşmiştir.

3.3.3 Rusya Analizi

3.3.3.1 Pazar Yoğunlaşması

Comtrade verilerine göre Rusya 17 yıl (2000-2016) boyunca 226 ülkeye ihracat yapmıştır. Tablo 3.24 ve Grafik 3-24'de görüldüğü gibi, Rusya'da ülke bazında yoğunlaşmanın arttığı, çeşitlendirmenin azaldığı görünmektedir. Rusya'nın 2000 yılında toplam ihracatı yaklaşık 103,1 milyar dolardan, 2008'de 468 milyar dolara yükselip, 2009'da 302 milyar dolara kadar gerilemiştir. Rusya'nın toplam ihracatı 2013'de yaklaşık 527,2 milyar dolardan, 2016'da 285,5 milyar dolara düşmüştür.

Tablo 3.24. Rusya'nın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Yıl	CR ₍₁₎	CR ₍₂₎	CR ₍₄₎	CR ₍₈₎	CR ₍₁₂₎
2000	8,95	15,99	26,49	44,72	59,03
2001	9,21	16,62	27,51	45,96	59,54
2002	7,55	14,61	27,99	47,86	60,81
2003	7,80	14,29	26,84	46,26	59,91
2004	8,41	15,73	28,57	48,41	61,56
2005	10,19	18,37	31,66	49,95	62,82
2006	11,90	20,23	33,58	51,65	64,93
2007	12,29	24,17	35,87	53,51	66,78
2008	12,17	21,13	34,14	53,07	65,41
2009	12,02	20,33	32,07	51,73	63,88
2010	13,41	26,04	37,16	52,80	65,09
2011	14,04	25,88	37,99	54,81	66,24
2012	14,49	26,39	38,54	54,03	65,30
2013	13,14	25,90	38,18	53,21	64,99
2014	13,44	26,84	40,18	56,13	67,55
2015	15,44	27,13	40,08	56,35	67,96
2016	10,25	20,06	32,43	48,22	60,45

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)²⁹

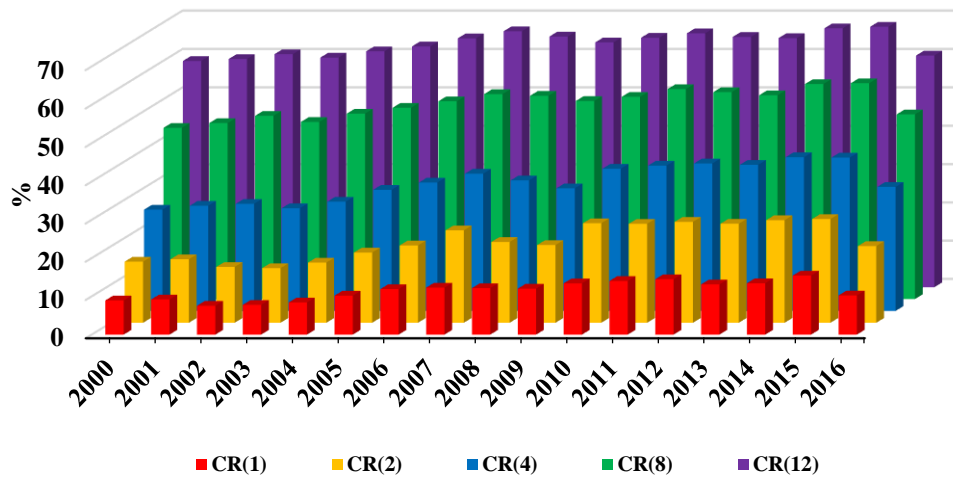
Rusya'nın 2000 yılında en fazla ihracat yaptığı ülke 9,2 milyar dolarla Almanya'dır. CR₍₁₎ değeri yaklaşık %9'dur. Rusya'nın 2008 ve 2009 yıllarında en fazla ihracat yaptığı

²⁹ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

ülke sırasıyla 57 ve 36,2 milyar dolarla Hollanda olup, bu yıllara ait $CR_{(1)}$ değeri sırasıyla %12,17 ve %12,02'dir. 2013 ve 2016 yıllarında da Rusya'nın en fazla ihracat yaptığı ülke yine Hollanda olmuştur. İhracat hacmi söz konusu yıllarda 69,3 milyar dolardan 29,3 milyar dolara gerilemiştir. $CR_{(1)}$ değeri 2013 'te %13,14'e, 2015'te %15,44'e yükselip, 2016'da ise %10,25'e düşmüştür.

Rusya'nın 2000 ve 2009 yıllarında en fazla ihracat yaptığı ikinci ülke 7,2 ve 25 milyar dolarla İtalya olmuştur. Söz konusu yıllar için $CR_{(2)}$ değeri yaklaşık olarak %16 ve %20,33'dür. Rusya'nın en çok ihracat yaptığı ikinci ülke grubu 2010'da 50 milyar dolarla Areas, nes olarak geçen başka yerde belirtilmemiş ülkeye (International Trade Center, 2017), 2015'de 40,2 milyar dolarla Hollanda, 2016'da ise 28 milyar dolarla Çin olmuştur. Bahsi geçen yıllara ait $CR_{(2)}$ değeri %26,04'den, %27,13'e çıkıp, %20,06'ya düşmüştür.

Grafik 3-24. Rusya'nın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Rusya'nın 2000 yılında en çok ihracat yaptığı üçüncü ülke 5,6 milyar dolarla Belarus (Beyaz Rusya), dördüncü ülke 5,2 milyar dolarla Çin olmuştur. Bu yıla ait $CR_{(4)}$ değeri %26,49'dür. 2009 yılında Rusya 18,7 milyar dolarla Almanya'ya, 16,7 milyar dolarla Belarus'a (Beyaz Rusya) mal ihraç etmiştir. 2010 yılında ise Rusya 24,3 milyar dolarlık malı İtalya'ya, 19,8 milyar dolarlık malı Çin'e ihraç etmiştir. $CR_{(4)}$ değeri 2009'da %32,07'den 2010'da 37,16'ya yükselmiştir. 2015'de Rusya 28,3 milyar dolarlık malı Çin'e, 16,2 milyar dolarlık malı İtalya'ya ihraç ederken, 2016 yılına gelindiğinde Rusya 21,2 milyar dolarlık malı Almanya'ya, 14 milyar Dolarlık malı da Belarus'a (Beyaz Rusya) ihraç etmiştir. 2015 yılında $CR_{(4)}$ değeri 2015'de %40,08'den 2016'da %32,43'e düşmüştür.

Rusya'nın 2000 yılında en fazla ihracat yaptığı beşinci ülke Ukrayna olurken ardından Birleşik Krallık, ABD ve Polonya gelmektedir. $CR_{(8)}$ değeri %44,72'dir. 2015 yılında Rusya'nın en fazla ihracat yaptığı beşinci ülke Almanya ve sırasıyla Japonya, Güney Kore ve Belarus (Beyaz Rusya)'dur. Bu yıla ait $CR_{(8)}$ değeri %56,35'dir. 2016 yılında Rusya'nın en fazla ihracat yaptığı beşinci ülke Türkiye ve ardılları İtalya, Güney Kore ve de Kazakistan olmuştur. $CR_{(8)}$ değeri %48,22'ye düşmüştür.

Rusya'nın 2000 yılında en fazla ihracat yaptığı dokuzuncu ülke Hollanda iken ardından gelen ülkeler İsviçre, Britanya Virgin Adaları ve Finlandiya'dır. $CR_{(12)}$ yaklaşık %59'dur. 2015 yılında ise Rusya'nın en fazla ihracat yaptığı dokuzuncu ülke Türkiye ve ardından gelen ülkeler sırasıyla Kazakistan, Polonya ve ABD'dir. 2016 yılı için Rusya'nın en fazla ihracat yaptığı dokuzuncu ülke ABD ve sırasıyla, Japonya, Polonya ve on ikinci ülke de Birleşik Krallık olmuştur. $CR_{(12)}$ değeri 2015'te yaklaşık %68'den, 2016'da %60,45'e düşmüştür.

Özellikle $CR_{(4)}$ ölçeğine bakıldığında Rusya'nın 17 yıl boyunca (2000-2016) ülke bazında yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Son yıl için (2016) ise $CR_{(4)}$ değerinin düşmesi ile ülke çeşitlendirmesi yönünde bir atılım geçirdiği ifade edilebilir. Bununla birlikte, Ticaret Yoğunlaşma Oranı ile pazar yoğunlaşmaları bütün olarak incelendiğinde, Rusya'nın yoğunlaşmalarının yüksek düzeyde olduğu ve genel olarak azalmadığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu ülkenin ülke bazında ihracatını çeşitlendiremediğini göstermektedir.

3.3.3.2 Ürün Yoğunlaşması

Comtrade verilerine göre Rusya'nın 17 yıl (2000-2016) boyunca 66 ürün grubunun ihracat yoğunlaşması incelendiğinde, altı ülke (Türkiye, Brezilya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) arasında ürün çeşitlendirme hususunda en kötü durumdaki ülke olduğu görülmektedir.

Rusya 2000 yılında toplam 103,1 milyar dolarlık mal ihraç ederken, bunu 2008 yılında 468 milyar dolara yükseltmiştir. Küresel krizin de etkisiyle toplam ihracatı 301,8 milyar dolara düşen Rusya, 2013 yılında bu rakamı 527,3 milyar dolara kadar çıkardıysa da 2016'da toplam ihracatı 285,5 milyar dolara düşmüştür.

Rusya'nın 2000-2016 yılları arasında en fazla ihraç ettiği ürün grubu petrol, petrol ürünleri ve ilgili malzemelerdir. 2000 yılında 34,5 milyar dolarlık mal ihraç ederken

2004'de 74,4, 2005'de 113,6, 2014'de 270,5 milyar dolara yükseltirken, 2015'de 157,9, 2016'da ise 120,6 milyar dolara düşürmüştür. CR₍₁₎ değeri 2000'de yaklaşık %33,5'ten 2004'te %40,97'ye 2005'de %47,05'e, 2014'de %54,35'e yükselip; 2015'de %45,9'a, 2016'da ise %42,25'e düşmüştür.

Tablo 3.25. Rusya'nın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Yıl	CR ₍₁₎	CR ₍₂₎	CR ₍₄₎	CR ₍₈₎	CR ₍₁₂₎
2000	33,49	49,29	68,96	80,75	86,30
2001	32,91	50,30	69,58	80,65	85,76
2002	36,51	51,01	68,82	81,43	86,32
2003	38,14	52,73	70,29	82,33	87,28
2004	40,97	52,63	71,58	83,38	88,76
2005	47,05	59,79	75,25	85,57	89,89
2006	46,80	61,14	76,20	86,69	90,45
2007	47,23	59,64	74,65	85,94	90,16
2008	49,28	63,62	77,89	87,64	91,05
2009	46,66	60,22	75,80	86,19	89,90
2010	49,79	62,97	78,41	88,41	91,70
2011	51,02	64,50	79,56	88,39	92,10
2012	54,37	67,49	75,75	84,18	88,30
2013	53,86	68,02	75,38	83,21	87,30
2014	54,35	66,93	74,46	82,58	87,13
2015	45,90	59,72	68,76	79,17	84,34
2016	42,25	58,11	68,03	77,88	83,53

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)³⁰

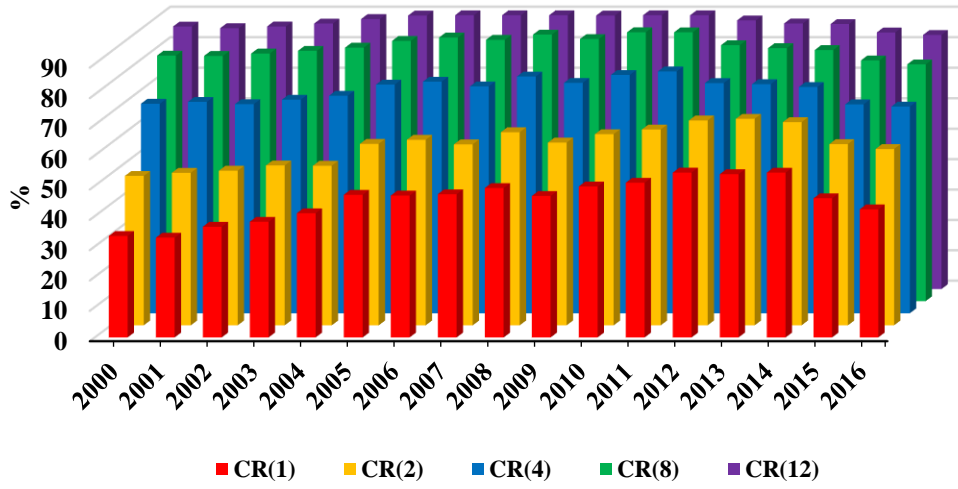
Rusya'nın 2000-2015 yılları arasında en çok ihraç ettiği ikinci mal grubu doğal gaz ve türevleridir. Bu mal grubu 2000 yılında 16,3 milyar dolar ihraç edilirken 2004'te 21,2, 2005'te ise 30,8 milyar dolara yükselmiştir. CR₍₂₎ değeri 2000'de yaklaşık %49,3'ten, 2004'te %52,63'e 2005'te de yaklaşık %59,8'e yükselmiştir. Doğal gaz ve türevlerinin ihracı 2014'de 62,6 milyar dolardan, 2015'te 47,5 milyar dolara düşmüştür. 2016 yılında en çok ihraç edilen ikinci ürün ise 45,2 milyar dolarlık özel işleme ve türüne göre sınıflandırılmayan emtia olmuştur. CR₍₂₎ değeri 2014'te %66,98'den 2015'te %59,72'ye, 2016'da ise %58,11'e düşmüştür.

Rusya'nın 2000 ile 2012 yılları arasında en fazla ihraç ettiği üçüncü mal grubu özel işleme ve türüne göre sınıflandırılmayan emtia iken 2012 ile 2016 yılları arasında en fazla ihraç edilen üçüncü mal grubu demir ve çelik olmuştur. Rusya'nın 2000-2003 yılları

³⁰ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

arasında en fazla ihraç ettiği dördüncü mal grubu demir dışı metallerken, 2011 yılında 21,8 milyar dolarlık demir ve çelik ihraç etmiştir. 2015 yılında 15,1 milyar dolarlık yine demir ve çelik ile 2016 yılında 14,1 milyar dolarlık demir dışı metaller ihraç etmiştir. 2000 yılında Rusya'nın $CR_{(4)}$ değeri 2000'de yaklaşık olarak %69'dan 2011'da %79,56'ya kadar yükselip; 2015'te %68,76'ya, 2016'da ise %68,03'e gerilemiştir.

Grafik 3-25. Rusya'nın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Rusya'nın 2000 yılında en fazla ihraç ettiği beşinci mal grubu demir ve çelikten ardından gelen mal grupları şöyle sıralanabilir: mantar ve ahşap ile inorganik kimyasallar ve sekizinci mal grubu da diğer metal imalatları. Bu yıla ait $CR_{(8)}$ değeri %80,75'tir. 2011 yılı için Rusya'nın en fazla ihraç ettiği beşinci mal grubu demir dışı metaller ve sırasıyla kömür, kok ve briket, gübreler ve sekizinci mal grubu da mantar ve ahşaptır. $CR_{(8)}$ oranı %88,39'a yükselmiştir. 2016 yılında Rusya'nın en fazla ihraç ettiği beşinci mal grubu kömür, kok ve briket iken sırasıyla gübreler, hububat ve tahıl ürünlerini ile metalik olmayan mineral mamulleridir. $CR_{(8)}$ oranı ise 2016'da %77,88'e gerilemiştir.

Rusya'nın 2000 yılında en fazla ihraç ettiği dokuzuncu mal grubu diğer ulaşım araçlarıdır. Bu mal grubunun ardılları şu şekilde sıralanmaktadır: Gübreler, jeneratörler ve organik kimyasallardır. Bu yıla ait $CR_{(12)}$ %86,3'dür. 2011 yılına bakıldığında Rusya'nın en fazla ihraç ettiği dokuzuncu mal grubu metalürjik cevher ve metal hurda iken ardından gelen ürün grupları hububat ve tahıl ürünleri, organik olmayan kimyasallar ve metalik olmayan mineral imalatlarıdır. %92,1'e kadar yükselen $CR_{(12)}$ oranı ile Rusya benzerine az rastlanan bir istatistiğe sahip olmuştur. 2016 yılında Rusya'nın en çok ihracatını yaptığı

dokuzuncu ürün grubu mantar ve ahşap ve sırasıyla doğal gaz ve türevleri, jeneratörler ve metalürjik cevher ve metal hurda olmuştur. 2016 yılında $CR_{(12)}$ değeri %83,53'e gerilemiştir.

Ürün bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları incelendiğinde, Rusya'nın özellikle $CR_{(1)}$ ve $CR_{(2)}$ yoğunlaşmalarının arttığı görülmektedir. Bu durum, Rusya'nın ihracatında petrol ve doğalgaza olan bağımlılığını ortaya koymaktadır.

3.3.4 Hindistan Analizi

3.3.4.1 Pazar Yoğunlaşması

Comtrade veri tabanından alınan verilere göre, Hindistan 17 yıl (2000-2016) boyunca 230 ülkeye mal ihracatı yapmıştır. Genel olarak incelendiğinde, pazar (ülke) bazında ihracat çeşitlendirmesinde nispi olarak küçük da olsa bir iyileşme olduğu ifade edilebilir.

Hindistan'ın 2000 yılında toplam ihracatı 42,4 milyar dolardan 2008'de 181,9 milyar dolara yükselmiştir. Hindistan 2013'de 336,6 milyar dolar ihracat yaparken, 2016'da toplam ihracatı 260,3 milyar dolara gerilemiştir.

Hindistan'ın 2000 ile 2008 yılları arasında en çok ihracat yaptığı ülke ABD'dir. ABD'ye ihracatını 2000'de 9,3 milyar dolardan ve 2008'de 21,4 milyara dolara çıkarmıştır. 2009 ile 2011 yılları arasında en çok ihracat yaptığı ülke Birleşik Arap Emirlikleri'dir. 2012 ile 2016 yılları arasında en çok ihracat yaptığı ülke yine ABD olmuştur. 2016 yılı ihracat değeri 42 milyar dolara yükselmiştir. $CR_{(1)}$ değeri 2000'de yaklaşık %22'den, 2008'de %11,77'ye düşüp 2016'da ise %16,13'e yükselmiştir.

Hindistan'ın 2000 yılında en çok ihracat yaptığı ikinci ülke 2,7 milyar dolarla Hong Kong SAR olmuştur. 2008 ve 2016 yıllarında ise Hindistan'ın en çok ihracat yaptığı ikinci ülke 19,1 ve 30 milyar dolarla Birleşik Arap Emirlikleri olmuştur. $CR_{(2)}$ değeri 2000'de %28,47'den, 2008'de %22,27'ye düşmüşse de 2016'da %27,67'ye yükselmiştir.

2000 yılında Hindistan'ın en çok ihracat yaptığı üçüncü ülke 2,4 milyar dolarla Birleşik Arap Emirlikleri olurken dördüncü ülke de 2,2 milyar dolarla Birleşik Krallık olmuştur. 2008 yılında Hindistan'ın en çok ihracat yaptığı üçüncü ülke 10,1 milyar dolarla Çin, dördüncü ülke ise 8,8 milyar dolarla Singapur olmuştur. 2016 yılı için ise Hindistan'ın en çok mal ihraç ettiği üçüncü ülke 13,2 milyar dolarla Hong Kong SAR, dördüncü ülke

ise 8,9 milyar dolarla Çin olmuştur. CR₍₄₎ değeri 2000’de %39,42’den 2008’de %32,69’a gerilemiş, 2016’da ise %36,17’ye çıkmıştır.

Tablo 3.26. Hindistan’ın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Yıl	CR ₍₁₎	CR ₍₂₎	CR ₍₄₎	CR ₍₈₎	CR ₍₁₂₎
2000	21,97	28,47	39,42	54,54	63,88
2001	19,15	25,01	35,52	51,04	60,72
2002	20,74	26,94	36,41	50,32	59,73
2003	18,85	25,97	36,40	50,56	60,97
2004	17,27	26,02	35,92	51,27	60,58
2005	16,48	24,88	37,44	53,06	62,42
2006	15,43	24,88	36,40	50,51	59,52
2007	13,80	23,70	34,59	49,12	58,94
2008	11,77	22,27	32,69	46,88	56,71
2009	14,38	25,20	35,11	50,21	59,85
2010	12,44	23,14	35,37	48,10	56,85
2011	12,40	23,31	35,11	50,63	59,80
2012	12,84	25,19	34,96	48,10	56,99
2013	12,46	22,56	31,65	45,24	54,38
2014	13,44	23,81	32,26	44,91	53,37
2015	15,25	26,59	34,81	46,42	54,51
2016	16,13	27,67	36,17	47,33	55,37

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)³¹

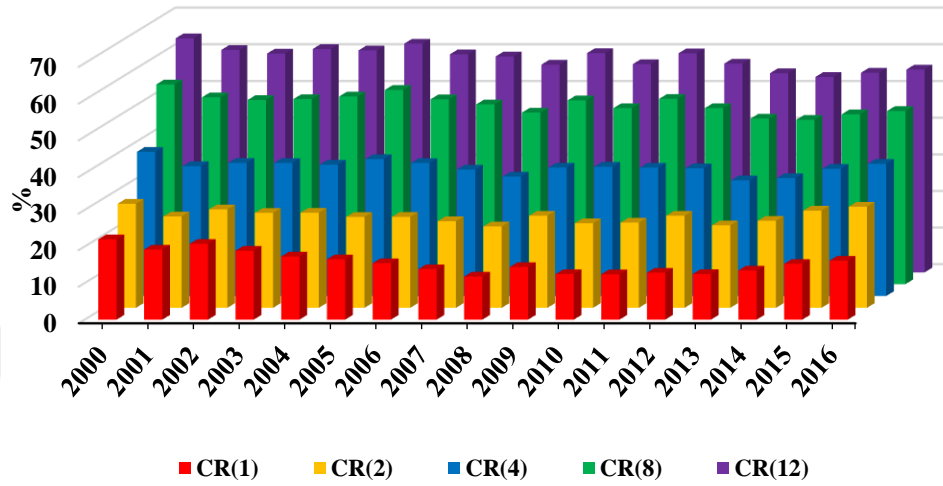
Hindistan’ın 2000 yılında en çok ihracat yaptığı beşinci ülke Japonya ve ardılları Almanya, Belçika ve Areas, Nes (International Trade Center, 2017) olarak geçen başka yerde belirtilmemiş ülke olmuştur. 2008 yılında Hindistan’ın en çok ihracat yaptığı beşinci ülke Hong Kong SAR olmuştur. Takip eden ülkeler Birleşik Krallık, Hollanda ve Almanya olmuştur. 2016 yılında Hindistan’ın en çok ihracat yaptığı beşinci ve ardından gelen üç ülke şöyledir: Birleşik Krallık, Singapur, Almanya ve Vietnam olmuştur. 2000 yılında CR₍₈₎ değeri 2000’de %54,54’den, 2008’de %46,88’e gerilemiş ve 2016’da ise %47,33’e yükselmiştir.

Hindistan’ın 2000 yılında en fazla ihracat yaptığı dokuzuncu ülke İtalya ve sırasıyla Fransa, Rusya ve Hollanda olmuştur. 2008 yılında Hindistan’ın en fazla ihracat yaptığı dokuzuncu ülke Suudi Arabistan ve ardından gelen ülkeler Belçika, İtalya ve Güney Kore’dir. 2016 yılında ise Hindistan’ın en çok mal sattığı dokuzuncu ve bunu takip eden

³¹ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

üç ülke, Bangladeş, Belçika, Suudi Arabistan ve Hollanda'dır. $CR_{(12)}$ değeri 2000'de yaklaşık olarak %63,9'dan, 2008'de %56,71'e, 2016'da %55,37'ye gerilemiştir.

Grafik 3-26. Hindistan'ın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Ticaret Yoğunlaşma Oranları incelendiğinde, Hindistan'ın ihracatında pazar çeşitlendirmesinin arttığı görülmektedir.

3.3.4.2 Ürün Yoğunlaşması

Comtrade veri tabanından alınan verilere göre Hindistan 17 yıl (2000-2016) boyunca 66 ürün grubunu ihraç etmiştir. Hindistan'ın ürün çeşitlendirmesinde kayda değer bir ilerleme gösterdiği söylenebilir.

Hindistan ihracatını 2000 yılında 42,3 milyar dolardan, 2008'de 181,9 milyar dolara yükseltip, 2009'da da 176,7 milyar dolara gerilemiştir. Hindistan'ın toplam ihracatı 2011'de 301,5 milyar dolardan, 2013'de 336,6 milyar dolara yükselmişse de 2016'da 260,3 milyar dolara gerilemiştir.

Hindistan 2000 ile 2005 yılları arasında en fazla metalik olmayan mineral mamuller ihraç etmiştir. Bu mal grubunun 2000'de 7,4 milyar dolardır. 2008 yılında Hindistan en fazla 32,5 milyar dolarlık petrol, petrol ürünleri ve ilgili malzemeler ihraç ederken aynı ürünün ihracatı 2009 yılında 23,8 milyar dolara gerilemiştir. Hindistan 2013 yılında 69 milyar dolarlık petrol, petrol ürünleri ve ilgili malzemeler ihraç ederken 2016'da en fazla 27,8 milyar dolarlık metalik olmayan mineral mamulleri ihraç etmiştir. $CR_{(1)}$ değeri 2000'de yaklaşık %17,6'dan, 2009'da %13,47'ye düşmüş; 2013'de %20,51'e yükselmiş, 2016'da ise %10,67'ye gerilemiştir.

Hindistan'ın 2000 yılında en fazla ihraç ettiği ikinci ürün 6 milyar dolarla kıyafet ve aksesuar olurken 2009 yılında 18,5 milyar dolarlık metalik olmayan mineral mamuller olmuştur. 2013'de aynı ürünün ihracatı 33 milyar dolara yükselmiştir. 2016 yılında Hindistan'ın en fazla ihracat yaptığı mal grubu 27,4 milyar dolarla petrol, petrol ürünleri ve ilgili malzemeler olmuştur. 2000 yılında %31,66 olan CR₍₂₎ değeri 2009'da %23,92'ye düşüp, 2013 de %30,32'ye yükselmiş olsa da, 2016'da %21,2'ye gerilemiştir.

Tablo 3.27. Hindistan'ın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Yıl	CR ₍₁₎	CR ₍₂₎	CR ₍₄₎	CR ₍₈₎	CR ₍₁₂₎
2000	17,58	31,66	48,85	61,79	71,57
2001	14,60	27,18	44,46	58,15	68,62
2002	16,13	27,78	43,89	58,40	69,40
2003	16,37	27,21	43,82	60,71	70,86
2004	13,19	22,95	39,99	59,51	70,77
2005	13,45	23,77	40,78	61,04	71,52
2006	14,66	24,69	39,91	59,86	71,14
2007	16,09	26,56	39,96	59,29	70,01
2008	17,87	27,18	39,38	56,73	68,10
2009	13,47	23,92	39,82	56,48	69,07
2010	17,04	28,11	39,22	56,95	69,54
2011	18,50	30,04	41,65	57,96	69,41
2012	18,62	27,24	40,63	57,10	68,78
2013	20,51	30,32	40,94	56,92	68,48
2014	19,52	28,17	39,49	56,82	69,71
2015	11,72	21,35	34,75	54,06	65,68
2016	10,67	21,20	34,57	55,58	66,08

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)³²

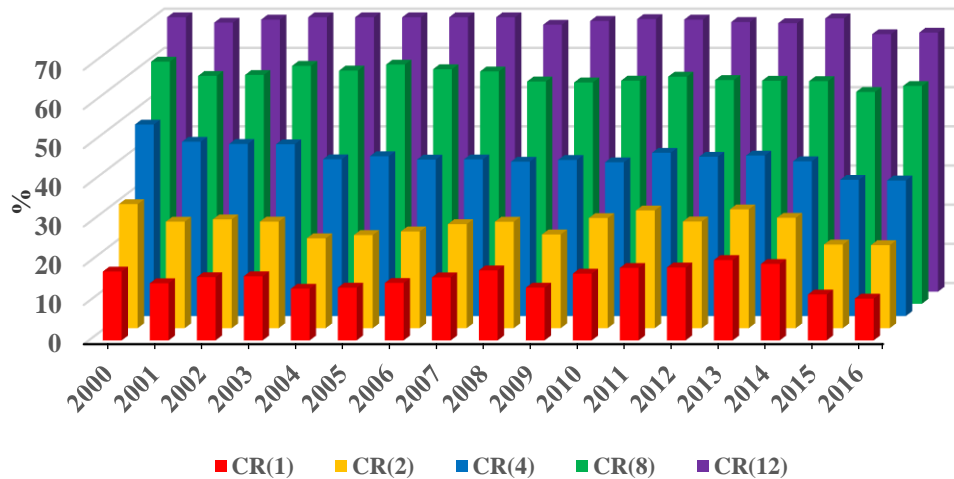
Hindistan'ın 2000 ve 2010 yıllarında en çok ihraç ettiği üçüncü mal grubu sırasıyla 5,6 ve 12,8 milyar dolarlık tekstil ipliği, kumaşlar, hazır ürünler, diğerleri ve ilgili ürünleri olurken; dördüncü ürün grubu ise 1,6 ve 11,7 milyar dolarlık çeşitli imal edilmiş eşyalar olmuştur. Hindistan'ın 2016 yılında en çok ihraç ettiği üçüncü ürün 17,9 milyar dolarlık kıyafet ve aksesuar olurken dördüncü ürün ise 16,9 milyar dolarlık çeşitli imal edilmiş eşyalardır. CR₍₄₎ değeri 2000'de %48,85'den, 2010'da %39,22'ye, 2016'da ise %34,57'ye düşmüştür.

2000 yılında Hindistan'ın en fazla ihraç ettiği beşinci mal grubu petrol, petrol ürünleri ve ilgili malzemeler oluştururken sırasıyla organik kimyasallar, balıklar (deniz

³² UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

memeliler hariç), kabuklular, yumuşakçalar ve su omurgasızları ile bunların türevleri ve demir ve çelik olmuştur. 2009 yılında Hindistan'ın en fazla ihraç ettiği beşinci mal grubu tekstil ipliği, kumaşlar, hazır ürünler, diğerleri ve ilgili ürünler olurken ardından özel işleme ve türüne göre sınıflandırılmayan emtia, demir ve çelik ile organik kimyasallar gelmektedir. 2016 yılı için Hindistan'ın en fazla ihracat yaptığı beşinci ürün tekstil ipliği, kumaşlar, hazır ürünler, diğerleri ve ilgili ürünler olurken sırasıyla tıbbi ve eczacılık ürünleri, karayolu taşıtları ve de sekizinci ürün olarak da organik kimyasallar olmuştur. $CR_{(8)}$ değeri 2000 yılında yaklaşık %61,8'den, 2009'da %56,48'e, 2016'da ise %55,58'e düşmüştür.

Grafik 3-27. Hindistan'ın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Hindistan'ın 2000 yılında en fazla ihracatını yaptığı dokuzuncu mal grubu diğer metallerin imalatı olurken bu ürün grubunu sırasıyla tıbbi ve eczacılık ürünleri, sebze ve meyve ile kahve, çay, kakao, baharatlar ve bunların imalatları izlemektedir. 2008 yılı için Hindistan'ın en fazla ihraç ettiği dokuzuncu mal grubunu tıbbi ve eczacılık ürünleri oluştururken bunu sırasıyla karayolu taşıtları, diğer metallerin imalatı ile elektrikli makina, cihazlar ve diğer cihazlar ve bunların elektrikli parçaları (elektrikli ev tipi cihazların elektrikli olmayan parçaları dahil) takip etmektedir. 2016 yılında Hindistan'ın en fazla ihracat yaptığı dokuzuncu mal grubu demir ve çelikten oluşurken sırasıyla diğer metallerin imalatı, diğer ulaşım araçları ile genel endüstriyel makine ve teçhizatı, diğerleri ve makine parçaları olmuştur. $CR_{(12)}$ değeri 2000'de %71,57'den, 2008'de %68,1'e, 2016'da ise %66,08'e düşmüştür.

Hindistan'ın ihracatındaki ürün yoğunlaşmaları Ticaret Yoğunlaşma Oranı ile analiz edildiğinde, yoğunlaşmaların azaldığı, ihracattaki ürün yelpazesinin arttığı görülmektedir.

3.3.5 Çin Analizi

3.3.5.1 Pazar Yoğunlaşması

Comtrade veri tabanından alınan verilere göre Çin 17 yıl boyunca (2000-2016) 223 ülke ile ihracat yapmıştır. Çin'in ülke bazında çeşitlendirmeye gittiği söylenebilir.

2000 yılında 249,2 milyar dolarlık toplam ihracatını 2006'da 968,9 milyar dolara çıkaran Çin, 2007'de 1,2 trilyon, 2014'te 2,3 trilyon dolara çıkarmış olsa da 2016 yılında 2 trilyon dolara düşürmüştür.

Tablo 3.28. Çin'in Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Yıl	CR ₍₁₎	CR ₍₂₎	CR ₍₄₎	CR ₍₈₎	CR ₍₁₂₎
2000	20,93	38,79	60,04	71,29	77,71
2001	20,43	37,92	59,51	70,63	76,75
2002	21,51	39,47	59,12	70,03	76,47
2003	21,14	38,54	56,68	68,27	74,91
2004	21,09	38,09	55,17	67,10	74,01
2005	21,42	37,75	53,38	65,72	72,70
2006	21,03	37,06	51,11	63,35	70,37
2007	19,11	34,23	47,22	59,66	67,63
2008	17,67	31,00	44,29	56,47	64,61
2009	18,42	32,25	44,86	57,18	64,87
2010	17,99	31,82	43,85	56,37	64,15
2011	17,12	31,24	43,41	55,56	63,12
2012	17,20	32,99	44,67	55,51	63,29
2013	17,41	34,11	45,04	55,37	63,91
2014	16,95	32,45	43,12	54,15	62,83
2015	18,03	32,57	42,99	54,17	62,93
2016	18,39	32,08	42,71	54,25	62,74

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)³³

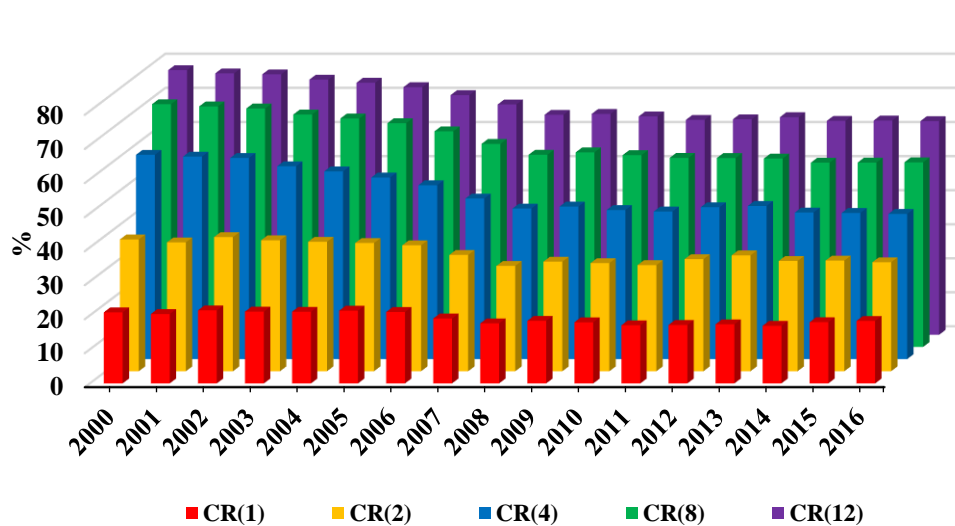
Çin'in 2000-2016 yılları (2013 yılı hariç) arasında en fazla mal ihraç ettiği ülke ABD'dir. 2000 yılında 52,1 milyar dolar olan Amerika'ya ihracatını, 2008'de 252,8 ve 2014'de 397,1 milyar dolara yükseltip, 2016'da 385,6 milyar dolara düşürmüştür. 2000'de

³³ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

yaklaşık %21 olan $CR_{(1)}$ değeri, 2008’de %17,67’ye ve 2014’de %16,95’e kadar gerilemiş olsa da, 2016’da %18,39’a yükselmiştir.

Çin’in 2000-2016 (2013 yılı hariç) yılları arasında en çok ihracat yaptığı ikinci ülke Hong Kong SAR olmuştur. 2000 yılında 44,5 milyar Dolar Hong Kong SAR’ a mal ihraç ederken, ihracatını 2007’de 184,4, 2008’de 190,7 ve 2016’da ise 287,2 milyar dolara yükseltmiştir. 2013’de en çok ihracat yaptığı ikinci ülke 369 milyar dolarla ABD’dir. $CR_{(2)}$ değeri 2000’de yaklaşık %38,8’den, 2008’de %31’e düşmüş olsa da 2016’da %32,08’e yükselmiştir.

Grafik 3-28. Çin'in Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Çin’in 17 yıl boyunca en çok ihracat yaptığı üçüncü ülke Japonya ve dördüncü ülke de Güney Kore’dir. Japonya ve Güney Kore’ye sırasıyla 2000’de 41,6 ve 11,3, 2008’de 116,1 ve 73,9 ve 2016’da da 129,2 ve 93,7 milyar dolarlık mal ihraç etmiştir. 2000’de %60,04 olan $CR_{(4)}$ değeri, 2008’de %44,29’a, 2011’de %43,41’e ve 2016’da ise %42,71’e düşmüştür.

Çin’in 17 yıl boyunca en fazla ihracat yaptığı beşinci ülke Almanya olurken, 2000-2014 yılları arası altıncı ülke Hollanda olmuştur. Çin’in 2010 yılına kadar en fazla ihracat yaptığı yedinci ülke Birleşik Krallık’tır. 2016 yılında en fazla ihracat yapılan yedinci ülke Hindistan’dır. 2000’de Çin’in en fazla ihracat yaptığı sekizinci ülke Singapur iken, 2008’de Rusya, 2016’da ise Hollanda olmuştur. $CR_{(8)}$ değeri 2000’de %71,29’dan, 2008’de %56,47’ye ve 2016’da da %54,25’e gerilemiştir.

Çin'in 2000 yılında en çok ihracat yaptığı dokuzuncu ülke grubu diğer Asya ülkeleri ve sırasıyla İtalya, Fransa ve Avusturalya'dır. Tablo 3.28'deki sıralama 2008'de Singapur, Hindistan, İtalya ve diğer Asya ülkeleri olmuştur. 2016 yılında Çin'in en çok ihracat yaptığı dokuzuncu ülke Birleşik Krallık ve sırasıyla Singapur, diğer Asya ülkeleri ve Malezya olmuştur. $CR_{(12)}$ değeri 2000'de %77,71'den, 2008'de %64,61'e ve 2016'da ise %62,74'e gerilemiştir.

Ticaret Yoğunlaşma Oranı sonuçları incelendiğinde, Çin'in pazar yoğunlaşmasını kısmen azalttığı görülmektedir.

3.3.5.2 Ürün Yoğunlaşması

Comtrade veri tabanından alınan verilere göre Çin 17 yıl (2000-2016) boyunca 66 ürün grubunu ihraç etmiştir. Bu süre zarfında Çin'in ürün bazında yoğunlaşmaları standart bir seyir göstermiştir.

Çin'in 2000 yılında toplam ihracatı 249,2 milyar dolardan, 2008'de 1,4 trilyon, 2011'de 1,9 trilyon ve 2016'da ise, 2 trilyon dolara çıkmıştır.

Çin 2000 yılında en fazla 36 milyar dolarlık hazır giyim ve aksesuar ihraç ederken, 2008'de 176,8 milyar dolarlık büro makinaları ve otomatik bilgi işlem makineleri satmıştır. 2011'de 218,7 milyar dolarlık elektrikli makina, cihazlar ve diğer cihazlar ile bunların elektrikli parçaları (elektrikli ev tipi cihazların elektrikli olmayan parçaları dahil) ihraç etmiştir. 2016'da Çin'in en büyük ihracatı 277,6 milyar dolarlık telekomünikasyon ve ses kayıt ve çoğaltma cihaz ve donanımları olmuştur. 2000 yılında %14,47 olan $CR_{(1)}$ değeri, 2008'de %12,36'ya ve 2011'de %11,52'ye gerilemişse de 2016'da yine %13,23 seviyesine çıkmıştır.

Çin'in 2000 yılında en fazla ihraç ettiği ikinci ürün 24 milyar dolarlık elektrikli makina, cihazlar ve diğer cihazlar ve bunların elektrikli parçaları (elektrikli ev tipi cihazların elektrikli olmayan parçaları dahil), 2008'de 161,9 milyar dolarlık telekomünikasyon, ses kayıt, çoğaltma cihaz ve donanımları olmuştur. Aynı ürün 2012'de 229,5 milyar dolar olarak ihraç edilirken 2016'da ise 264,5 milyar dolarlık elektrikli makina, cihazlar ve diğer cihazlar ve bunların elektrikli parçaları (elektrikli ev tipi cihazların elektrikli olmayan parçaları dahil) olmuştur. 2000'de %24,11 olan $CR_{(2)}$ değeri, 2008'de %23,68'e, 2012'de %22,97'ye gerilemişse de 2016'da %25,84'e yükselmiştir.

Tablo 3.29. Çin'in Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Yıl	CR ₍₁₎	CR ₍₂₎	CR ₍₄₎	CR ₍₈₎	CR ₍₁₂₎
2000	14,47	24,11	40,85	62,23	70,97
2001	13,77	23,26	41,04	63,10	72,03
2002	12,68	23,81	43,44	65,05	74,21
2003	14,26	26,14	46,08	65,92	75,29
2004	14,68	26,22	46,68	65,63	75,41
2005	14,53	26,98	46,62	65,18	75,29
2006	13,88	26,64	46,98	64,89	75,48
2007	13,60	25,59	45,61	63,97	75,68
2008	12,36	23,68	42,82	62,32	74,10
2009	13,09	25,48	45,61	64,14	74,17
2010	13,06	25,10	44,76	62,59	73,32
2011	11,52	23,03	42,12	60,84	72,00
2012	11,77	22,97	41,89	61,47	72,73
2013	13,28	24,73	42,89	62,56	73,37
2014	11,96	23,76	41,36	61,60	72,81
2015	12,87	25,55	41,72	61,34	72,40
2016	13,23	25,84	41,68	61,56	72,37

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)³⁴

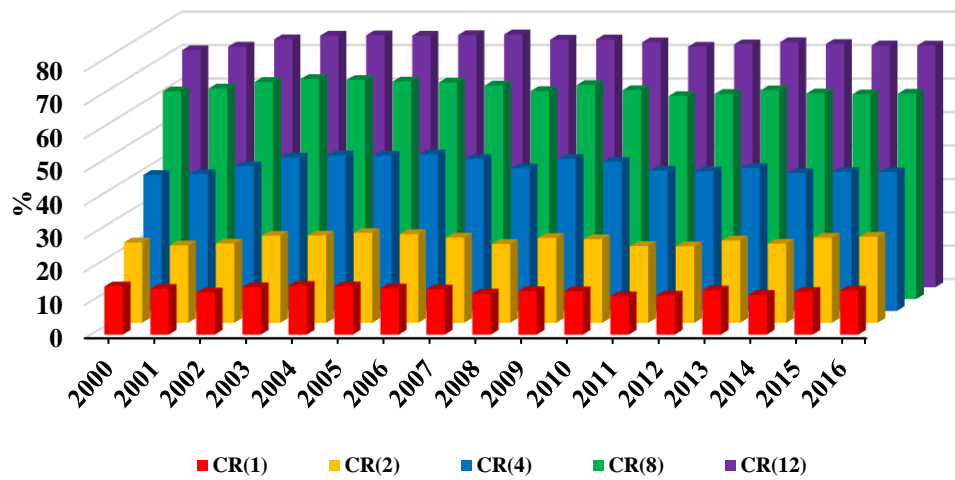
Çin'in 2000 yılında en fazla ihraç ettiği üçüncü ürün 22,2 milyar dolarla çeşitli imal edilmiş eşyalar, dördüncü ürün ise 19,5 milyar dolarlık telekomünikasyon, ses kayıt, çoğaltma cihaz ve donanımları olmuştur. 2008'de Çin'in en çok ihraç ettiği üçüncü ürün 153,4 milyar dolarlık elektrikli makina, cihazlar ve diğer cihazlar ve bunların elektrikli parçaları (elektrikli ev tipi cihazların elektrikli olmayan parçaları dahil), dördüncü ürün ise 120,4 milyar dolarlık kıyafet ve aksesuar olmuştur. Çin'in 2014 ve 2016 yıllarında sırasıyla en çok ihraç ettiği üçüncü ürün 225,7 ve 174,1 milyar dolarla büro makineleri ve otomatik bilgi işlem makineleri ve dördüncü ürün ise 186,6 ve 158,2 milyar dolarla kıyafet ve aksesuar olmuştur. CR₍₄₎ değeri 2000'de %40,85'den, 2008'de %42,82'e yükselmiş, 2014'de %41,36'ya gerilese de 2016'da yine %41,68'e tırmanmıştır.

Çin'in 2000 yılında en fazla ihraç ettiği beşinci ürün büro makineleri ve otomatik bilgi işlem makineleri ve sırasıyla tekstil ipliği, kumaşlar, hazır ürünler ile ilgili ürünler, ayakkabı ve diğer metallerin imalatı olurken; 2008'de aynı sıralama şöyledir: çeşitli imal edilmiş eşyalar, demir ve çelik, tekstil ipliği, kumaşlar, hazır ürünler ve diğer ilgili ürünler ve genel endüstriyel makine ve teçhizatı, diğerleri ve makine parçaları olmuştur. 2016

³⁴ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

yılında Çin'in en fazla ihraç ettiği beşinci mal grubu çeşitli imal edilmiş eşyalar ve sırasıyla tekstil ipliği, kumaşlar, hazır ürünler, diğerleri ve ilgili ürünler, genel endüstriyel makine ve teçhizatı, diğerleri ve makine parçaları ve sekizinci olarak da diğer metallerin imalatı olmuştur. 2000 yılında %62,23 olan $CR_{(8)}$ değeri, 2008'de %62,32'ye yükselip, 2011'de %60,84'e düşerken, 2016'da tekrar %61,56'ya yükselmiştir.

Grafik 3-29. Çin'in Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Çin'in 2000 yılında en fazla ihraç ettiği dokuzuncu ürün karayolu taşıtları olurken, bu ürünü sırasıyla genel endüstriyel makine ve teçhizatı, diğerleri ve makine parçaları, metalik olmayan mineral imalatlar ile petrol, petrol ürünleri ve ilgili malzemeler takip etmiştir. 2016 yılında Çin'in en fazla ihraç ettiği dokuzuncu ürün grubu karayolu taşıtlarıyken bunu sırasıyla mobilya ve parçaları; yataklar, şilteler, şilte takımları, minderler ve benzeri dolaplar, demir ve çelik ile mesleki, bilimsel ve kontrol araçları ve diğer cihazlar olmuştur. 2000'de %70,97 olan $CR_{(12)}$ değeri, 2008'de %74,1'e yükselmışse de 2016'da %72,37'ye düşmüştür.

Ticaret Yoğunlaşma Oranı sonuçları incelendiğinde, Çin'in ürün yoğunlaşmasını gerçekleştirmediği, ihracatını gerçekleştirdiği ürün yelpazesini genişletmediği görülmektedir.

3.3.6 Güney Afrika Analizi

3.3.6.1 Pazar Yoğunlaşması

Comtrade veri tabanından alınan verilere göre Güney Afrika 17 yıl (2000-2016) boyunca 237 ülkeye ihracat yapmıştır. Güney Afrika'nın pazar bazında ihracat yoğunlaşması azalmış, çeşitlendirmesi artmıştır.

Güney Afrika'nın 2000 yılında toplam ihracatı 26,3 milyar dolardan, 2010'da 82,6 milyar dolara yükselip, 2015'de 69,6 milyar dolara gerilemiş ve 2016'da tekrar 74,1 milyar dolara yükselmiştir.

Güney Afrika'nın en fazla ihracatı 2000 yılında 3,6 milyar dolarla Areas, NES (International Trade Center, 2017) olarak geçen başka yerde belirtilmemiş ülkeye, 2008'de 8,1 milyar dolarla Japonya'ya yapmıştır. 2009 ile 2016 yılları arasında en çok ihracatı Çin'e yapmıştır. CR₍₁₎ değeri 2000 yılında %13,58'den, 2015'te %8,33'e düşüp 2016'da %9,19'a yükselmiştir.

Tablo 3.30. Güney Afrika'nın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Yıl	CR ₍₁₎	CR ₍₂₎	CR ₍₄₎	CR ₍₈₎	CR ₍₁₂₎
2000	13,58	22,74	38,67	54,52	64,53
2001	13,97	24,88	42,82	55,91	65,09
2002	10,92	21,50	36,13	51,26	61,80
2003	12,15	22,26	39,92	53,50	63,61
2004	11,65	22,12	40,36	54,09	64,82
2005	10,96	21,60	39,10	53,07	63,60
2006	11,84	23,36	39,65	54,92	64,95
2007	11,76	22,75	38,39	54,88	63,63
2008	10,98	21,78	36,18	52,54	62,19
2009	10,53	19,55	33,68	51,09	62,07
2010	9,80	18,49	32,92	50,76	61,12
2011	11,58	21,69	36,32	53,22	63,86
2012	10,46	20,16	33,83	50,94	62,28
2013	12,67	20,20	33,30	50,08	62,27
2014	9,58	16,66	28,00	47,10	60,53
2015	8,33	15,87	27,48	47,07	60,41
2016	9,19	16,58	29,27	47,96	61,16

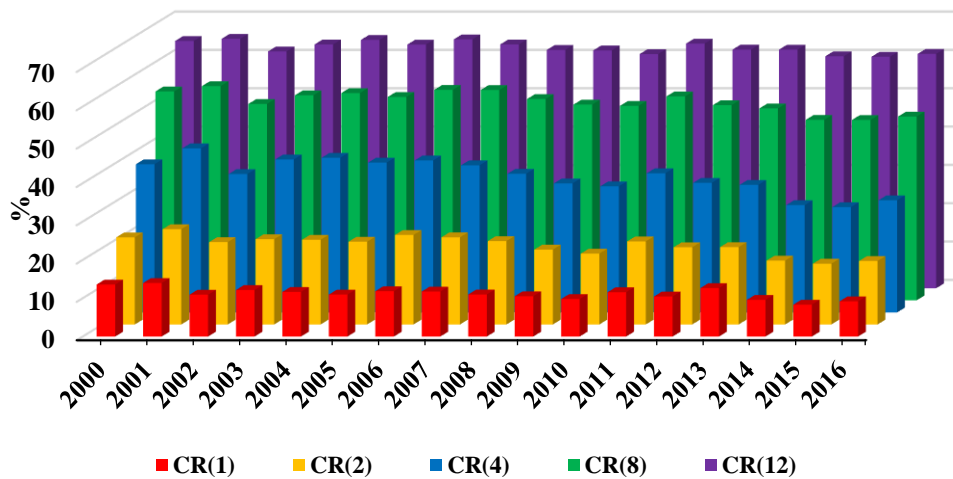
Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)³⁵

³⁵ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

Güney Afrika'nın en fazla ihracat yaptığı ikinci ülke 2000'de 2,4, 2010'da 7,2, 2014'de 6,4, 2016'da 5,5 milyar dolarla ABD olmuştur. 2000'de %22,74 olan CR₍₂₎ değeri, 2010'da %18,49'a, 2014'te %15,87'ye ve 2016'da ise 16,58'e düşmüştür.

Güney Afrika'nın en fazla ihracat yaptığı üçüncü ülke 2000 yılında 2,3 milyar dolarla Birleşik Krallık, 2010'da 6,4 milyar dolarla Japonya, 2014'de 5,4 milyar dolarla Areas NES (International Trade Center, 2017) olarak geçen başka yerde belirtilmemiş ülkeye, 2016'da 5,2 milyar dolarla Almanya olmuştur. Güney Afrika'nın en çok ihracat yaptığı dördüncü ülke 2000'de 1,9 ve 2010'da 5,5 milyar dolarla Almanya olurken, 2014'de 4,9 milyar dolarla Japonya ve 2016'da Areas, NES (International Trade Center, 2017) olarak geçen başka yerde belirtilmemiş ülkeye olmuştur. 2000'de %38'67 olan CR₍₄₎ değeri, 2010'da %32,92'ye, 2014'de ise %28'e düşüp, 2016'da %29,27'ye yükselmiştir.

Grafik 3-30. Güney Afrika'nın Pazar Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Güney Afrika'nın 2000 yılında en fazla ihracat yaptığı beşinci ülke Japonya ve sırasıyla Hollanda, Belçika ve İtalya olmuştur. 2010 yılında Güney Afrika'nın en fazla ihracat yaptığı beşinci ülke Botswana ve sırasıyla Namibya, Birleşik Krallık ve Hindistan olmuştur. 2016 yılında Güney Afrika'nın en fazla ihracat yaptığı beşinci ülke Botswana ve sırasıyla Namibya, Japonya ve birleşik Krallık olmuştur. CR₍₈₎ değeri 2000'de %54,52'den, 2010'da %50,76'ya ve 2016'da da %47,96'ya düşmüştür.

Güney Afrika'nın 2000 yılında en fazla ihracat yaptığı dokuzuncu ülke Mozambik ve sırasıyla Zimbabve, Zambiya ve Güney Kore olurken 2014'de benzer sıralama Birleşik Krallık, Mozambik, Hollanda ve Zambiya şeklinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında Güney

Afrika'nın en çok ihracat yaptığı dokuzuncu ülke Hindistan ve sırasıyla Belçika, Mozambik ve Zambiya olmuştur. 2000 yılında %64,53 olan CR₍₁₂₎ değeri, 2010'da %61,12'ye ve 2015'de %60,41'e düşüp, 2016'da ise %61,16'ya yükselmiştir.

Ticaret Yoğunlaşma Oranı sonuçları incelendiğinde, Güney Afrika'nın pazar yoğunlaşmasını kısmen azalttığı görülmektedir.

3.3.6.2 Ürün Yoğunlaşması

Comtrade veri tabanından alınan verilere göre Güney Afrika 17 yıl (2000-2016) boyunca 66 ürün grubunu ihraç etmiştir. Güney Afrika'nın ürün bazında çeşitlendirmeye gidemediği görülmektedir.

Güney Afrika'nın toplam ihracatı 2000 yılında 26,3 milyar dolardan, 2009'da 53,9, 2015'de 69,6 ve 2016'da 74,1 milyar dolara yükselmiştir.

Tablo 3.31. Güney Afrika'nın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Yıl	CR ₍₁₎	CR ₍₂₎	CR ₍₄₎	CR ₍₈₎	CR ₍₁₂₎
2000	13,45	23,94	38,27	58,19	69,75
2001	16,88	25,25	40,41	62,79	71,44
2002	10,45	20,85	36,41	56,48	66,62
2003	13,98	26,21	42,41	61,68	71,06
2004	17,23	31,26	46,12	64,72	73,74
2005	15,88	28,36	44,26	64,45	74,38
2006	20,55	31,29	47,59	68,17	76,98
2007	20,33	31,98	48,34	69,52	78,07
2008	17,01	28,98	50,31	68,85	77,82
2009	15,99	28,63	47,59	67,00	75,41
2010	14,43	27,64	46,62	64,65	73,50
2011	14,49	27,34	45,11	66,64	75,44
2012	13,95	24,23	42,07	63,59	73,49
2013	15,36	26,89	42,60	63,00	73,08
2014	13,67	23,67	40,85	60,08	71,05
2015	12,12	23,69	40,47	60,38	70,08
2016	12,31	23,35	41,23	60,30	70,40

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)³⁶

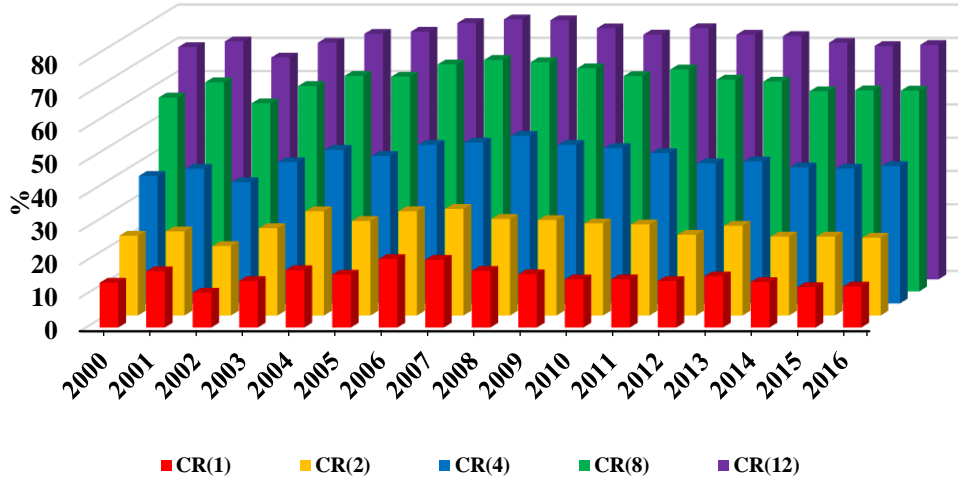
Güney Afrika'nın en fazla ihraç ettiği mal grubu 2000 yılında 3,5 milyar dolarla özel işleme ve türüne göre sınıflandırılmayan emtia, 2002'de 2,4 milyar dolarla demir ve çelik, 2009'da 8,6 milyar dolarla demir dışı metaller 2016'da ise 9,1 milyar dolarla

³⁶ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

karayolu taşıtları olmuştur. 2000’de %13,45 olan $CR_{(1)}$ değeri, 2002’de %10,45’e düşmüş 2009’da yaklaşık %16’ya yükselip, 2016’da ise %12,31’e düşmüştür.

Güney Afrika’nın en fazla ihraç ettiği ikinci mal grubu 2000 yılında 2,7 milyar dolarla demir ve çelik, 2002’de 2,4 milyar dolarla karayolu taşıtları, 2009’da 6,8 milyar dolarla metalürjik cevher ve metal hurda, 2016’da ise 8,2 milyar dolarla demir dışı metaller olmuştur. 2000’de yaklaşık %23,94 olan $CR_{(2)}$ değeri, 2002’de 20,85’e düşüp, 2009’da %28,63’e yükselip 2016’da ise yine %23,35’e düşmüştür.

Grafik 3-31. Güney Afrika'nın Ürün Bazında Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Güney Afrika’nın en fazla ihracat yaptığı üçüncü ürün grubu 2000 yılında 1,9 milyar dolarla metalik olmayan mineral imalatlar, 2002’de 1,8 milyar dolarla kömür, kok ve briket, 2009’da 5,1 milyar dolarla demir ve çelik ve 2016’da 7,9 milyar dolarla metalürjik cevher ve metal hurda olmuştur. Güney Afrika’nın en çok ihraç ettiği dördüncü ürün 2000 yılında 1,8 milyar dolarla karayolu taşıtları, 2002’de 1,7 milyar dolarla metalik olmayan mineral imalatlar, 2009’da 5,1 milyar dolarla karayolu taşıtları ve 2016’da ise 5,3 milyar dolarla demir ve çelik olmuştur. 2000’de %38,27 olan $CR_{(4)}$ değeri, 2002’de %36,41’e düşüp, 2009’da %47,59’a yükselip, 2016’da ise %41,23’e tekrar düşmüştür.

Güney Afrika’nın en fazla mal ihraç ettiği beşinci ürün metalürjik cevher ve metal hurda ve sırasıyla kömür, kok ve briket, petrol, petrol ürünleri ve ilgili malzemeler ve demir dışı metaller olurken, benzer sıralama 2009’da metalik olmayan mineral imalatlar, organik kimyasallar, diğer metallerin imalatı ve inorganik kimyasallardan oluşmaktadır. 2016 yılında Güney Afrika’nın en çok ihraç ettiği beşinci ürün kömür, kok ve briket ve sırasıyla

sebze ve meyve, (parasal olmayan) altın, (altın cevherleri ve konsantreleri hariç) ve sekizinci ürün de genel endüstriyel makine ve teçhizatı, diğerleri ve makine parçaları olmuştur. $CR_{(8)}$ değeri 2000'de %58,19'dan, 2009'da %67'ye yükselip, 2016'da %60,3'e gerilemiştir.

Güney Afrika'nın 2000 yılında en fazla ihracat yaptığı dokuzuncu mal grubu genel endüstriyel makine ve teçhizatı, diğerleri ve makine parçaları iken sırasıyla, sebze ve meyve, inorganik kimyasallar ve kâğıt hamuru ve atık kağıt olurken, 2016'da bu sıralama metalik olmayan mineral imalatlar, petrol, petrol ürünleri ve ilgili malzemeler, diğer metallerin imalatı ve belirli endüstriler için özel makineler şeklinde oluşmaktadır. $CR_{(12)}$ değeri 2000 yılında yaklaşık %70'ten, 2009'da %75,41'e yükselmiş, 2016'da ise %70,4'e düşmüştür.

Ticaret Yoğunlaşma Oranı sonuçları incelendiğinde, Güney Afrika'nın ihracatındaki pazar yoğunlaşmasında gösterdiği kısmi başarıyı ürün yoğunlaşmasında gösteremediği görülmektedir.

3.3.7 Ticaret Yoğunlaşma Oranına İlişkin Genel Değerlendirme

3.3.7.1 Pazar Bazında

En çok ihracat yapılan ülke bazında 2000-2016 yılları arasında pazar yoğunlaşması en yüksek olan ülke Brezilya'dır. Brezilya'nın $CR_{(1)}$ değeri 2000 yılında %24,29'dan, 2009'da %13,73'e düşüp, 2016'da %18,97'ye yükselmiştir.

2000 yılında en çok ihracat yapılan ülke bakımında $CR_{(1)}$ değeri en düşük ülke %8,95 ile Rusya olurken bu ülkeyi sırasıyla Güney Afrika, Türkiye, Çin, Hindistan ve %24,29 değeri ile Brezilya takip etmektedir.

16 yıllık süre zarfında pazar yoğunlaşması nispi olarak en yoğun ülke Brezilya'dır. $CR_{(1)}$ değeri 2000'de %24,29'dan, 2009'da %13,73'e düşmüşse de 2016'da yaklaşık %19'a yükselmiştir.

En çok ihracat yapılan ülke bakımından çeşitlendirmede 2000-2006 yılları arasında Rusya nispi olarak en iyi konumdadır. Çin ise 2004 ile 2016 yılları arasında nispi olarak en çok yoğunlaşmanın olduğu ülkedir.

Tablo 3.32. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında CR₍₁₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	18,81	24,29	8,95	21,97	20,93	13,58
2001	17,13	24,70	9,21	19,15	20,43	13,97
2002	16,32	25,74	7,55	20,74	21,51	10,92
2003	15,84	23,14	7,80	18,85	21,14	12,15
2004	13,85	21,10	8,41	17,27	21,09	11,65
2005	12,87	19,24	10,19	16,48	21,42	10,96
2006	11,32	17,98	11,90	15,43	21,03	11,84
2007	11,18	15,77	12,29	13,80	19,11	11,76
2008	9,81	14,01	12,17	11,77	17,67	10,98
2009	9,59	13,73	12,02	14,38	18,42	10,53
2010	10,08	15,25	13,41	12,44	17,99	9,80
2011	10,34	17,31	14,04	12,40	17,12	11,58
2012	8,61	17,00	14,49	12,84	17,20	10,46
2013	9,03	19,02	13,14	12,46	17,41	12,67
2014	9,61	18,04	13,44	13,44	16,95	9,58
2015	9,33	18,63	15,44	15,25	18,03	8,33
2016	9,82	18,97	10,25	16,13	18,39	9,19

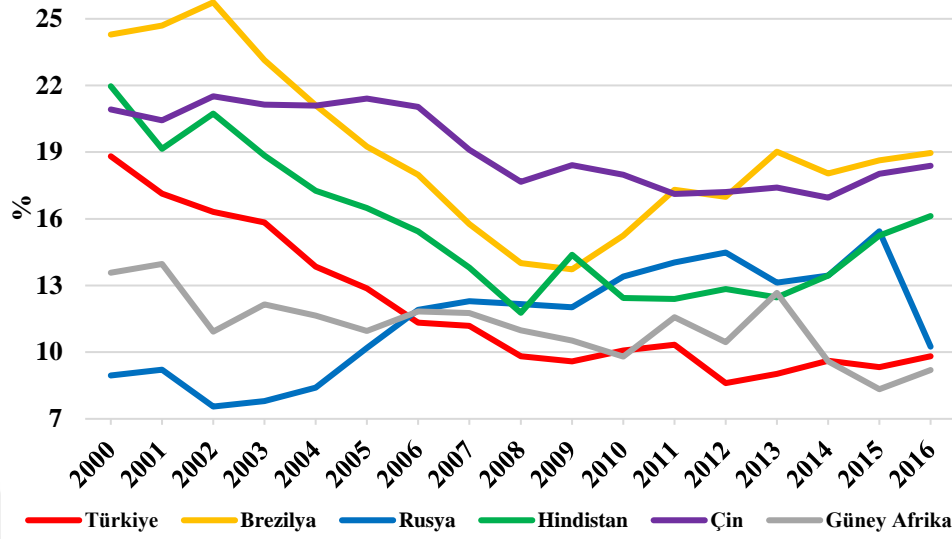
Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)³⁷

Türkiye'nin en çok ticaret yapılan ülkeye oranına bakıldığında yani CR₍₁₎'i nispi olarak 2000'li yılların başında vasat bir görünüm sergilerken 2006-2014 yılları arasında (2010 hariç) en çok çeşitlendirmeye giden ülke konumundadır. 2014-2016 yılları arasında ise bu konumunu Güney Afrika'ya kaptırmış.

Grafik 3-32'den de görüleceği üzere Rusya 2015'ten 2016'ya keskin bir düşüş yaşamıştır. Bu durum Rusya'nın ihracatta çeşitlendirmesini arttırdığı şeklinde yorumlanabilir. Buna rağmen Rusya'nın toplam ihracatı 2013 yılında yaklaşık olarak 527,3 milyar dolardan, 2015 'de 344 milyar dolara, 2016'da ise 285,5 milyar dolara gerilemiştir. Rusya'nın 2013 ve 2016 yıllarında en çok ihracat yaptığı ülke Hollanda'dır. Bu ihracat hacmi de 69,2 milyar dolardan 29,2 milyar dolara düşmüştür. Kısacası, Rusya'nın Hollanda'ya olan ihracatı Rusya'nın toplam ihracatına göre daha çok daralmıştır.

³⁷ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

Grafik 3-32. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında CR₍₁₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Hindistan için burada bir parantez açılacak olursa, tek ülke için ihracat çeşitlendirmesinde ilerleme kaydettiği söylenebilir.

CR₍₂₎ değerleri kıyaslanacak olursa Çin'in ülke bazında yoğunlaşmada 17 yıllık süreçte açık ara önde olduğu görülmektedir. 2000 yılında CR₍₂₎ değeri %38,79 iken 2008'de %31'e düşmüş fakat 2016'da %32,08'e yükselmiştir.

Brezilya'da iki ülke için yoğunlaşmada birinciliği Çin'e kaptırmış olsa da benzer bir eğilim göstermektedir. CR₍₂₎ değeri, 2000'de %35,61'den, 2008'de yaklaşık %22,91'e gerilemişse de 2016'ya kadar yükselip %31,55 değerine ulaşmıştır.

Rusya ülke çeşitlendirmesinde tek ülkede olduğu gibi iki ülkede de 2000 yılından 2006'ya kadar çeşitlendirmede nispi olarak zirvededir. CR₍₂₎ değeri 2000 yılı için yaklaşık %16, 2006 için ise %20,23'tür. 2006'dan itibaren de ülke çeşitlendirmesinde 2015'e kadar zirveyi Türkiye kapmıştır. Türkiye'nin CR₍₂₎ değeri 2000'de %30'dan, 2006'da %19,29'a, 2009'da %15,67'ye düşmüş, 2014'de %16,52'ye ve de 2016'da %18,02'ye çıkmıştır.

Son iki yılın (2015-2016) iki ülkeli ihracat çeşitlendirmesinde Güney Afrika ilk sıradadır. Bu iki yıla ait CR₍₂₎ değerleri sırasıyla %15,87 ve %16,58'dir.

Grafik 3.33'den da anlaşılacağı üzere Hindistan çeşitlendirme, yoğunlaşma hususunda istikrarlı bir görünüm sergilemektedir.

Tablo 3.33. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında CR₍₂₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

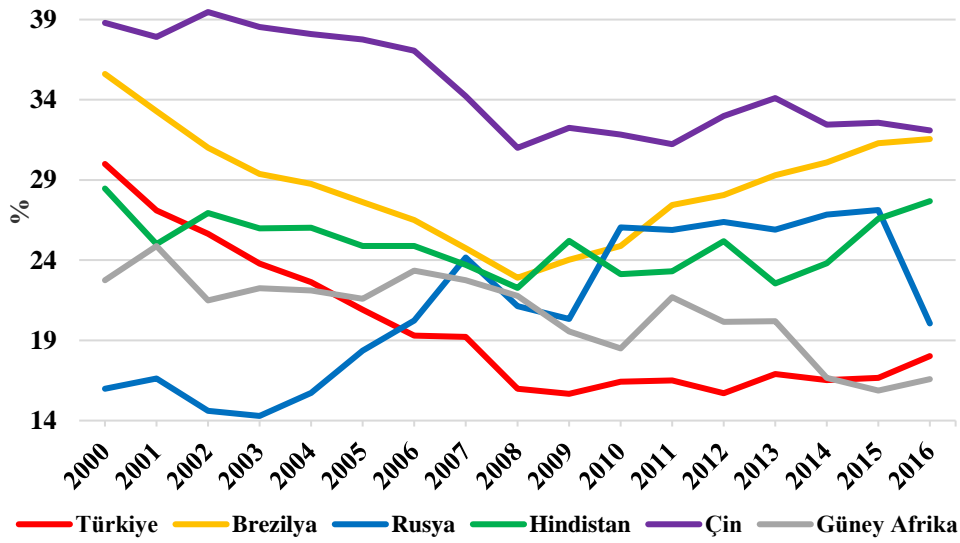
Yıl	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	30,00	35,61	15,99	28,47	38,79	22,74
2001	27,10	33,30	16,62	25,01	37,92	24,88
2002	25,65	31,01	14,61	26,94	39,47	21,50
2003	23,78	29,38	14,29	25,97	38,54	22,26
2004	22,64	28,75	15,73	26,02	38,09	22,12
2005	20,92	27,62	18,37	24,88	37,75	21,60
2006	19,29	26,50	20,23	24,88	37,06	23,36
2007	19,22	24,74	24,17	23,70	34,23	22,75
2008	15,99	22,91	21,13	22,27	31,00	21,78
2009	15,67	24,02	20,33	25,20	32,25	19,55
2010	16,43	24,89	26,04	23,14	31,82	18,49
2011	16,50	27,44	25,88	23,31	31,24	21,69
2012	15,71	28,06	26,39	25,19	32,99	20,16
2013	16,90	29,29	25,90	22,56	34,11	20,20
2014	16,52	30,10	26,84	23,81	32,45	16,66
2015	16,67	31,30	27,13	26,59	32,57	15,87
2016	18,02	31,55	20,06	27,67	32,08	16,58

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)³⁸

Grafik 3-33'de de Grafik 3-32'dekine bir benzer bir durum söz konusudur. Rusya'nın toplam ihracatı 2013 yılında yaklaşık olarak 527,3 milyar dolardan, 2015 'de 344, 2016'da ise 285,5 milyar dolara gerilemiştir. Rusya'nın 2013 yılında en çok ihracat yaptığı ikinci ülke 67,3 milyar dolarla Areas, Nes (International Trade Center, 2017) olarak geçen başka yerde belirtilmemiş ülkeye olurken, 2016'da 28 milyar dolarla Çin olmuştur. Rusya'nın en çok ihracat yaptığı iki ülkeye ihracat hacmi 2013'de 136,5 milyar dolardan, 2016'da 57,3 milyar dolara gerilemiştir. Rusya'nın en çok ihracat yaptığı iki ülkeye olan ihracat hacmi, Rusya'nın toplam ihracat hacmine göre daha çok daralmıştır. Grafik 3-33 Rusya'nın son iki yıl içinde ülke (pazar) bazında çeşitlendirmeye gittiğini gösterse de Rusya toplam ihracat hacminde keskin bir düşüş yaşamıştır.

³⁸ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

Grafik 3-33. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında CR₍₂₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

İhracat çeşitlendirmesinde bu çalışmada 5 ölçüt CR₍₁₎, CR₍₂₎, CR₍₄₎, CR₍₈₎ ve CR₍₁₂₎ kullanılmıştır. Bu ölçütler arasında en belirleyici olanı CR₍₄₎ 'dür. Çünkü bir ve iki ülke ile yapılan hesaplama yanılğıya neden olabilir iki, üç ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerden dolayı ticaret hacmi oynaklık gösterebilir. İstatistiksel olarak da CR₍₄₎ bu çalışmada ortancaya (medyana) tekabül etmektedir.

Tablo 3.34 için değerlendirme yapıldığında bir, iki ülke için yapılan analizlerde de görüldüğü gibi Çin, 2000-2015 yılları arasında dört ülke için ihracat yoğunlaşmasında açık ara öndedir. CR₍₄₎ değeri 2000 yılında %60,04'ten, 2008'de %44,29'a, 2016'da ise %42,71'e düşmüştür.

Brezilya için yoğunlaşma hususunda benzer bir durum söz konusudur. 2015 yılına kadar Çin'in takipçisiyken 2015'den itibaren diğer dört ülkeden de daha fazla yoğunlaşan ülke olmuştur. Son iki yıla ait CR₍₄₎ değerleri sırasıyla %43,25 ve %44,36 olarak ölçülmüştür.

Hindistan ilk dört ülke bazında çeşitlendirmede istikrarlı bir grafik çizdiği söylenebilir. Hindistan için CR₍₄₎ değeri 2000 yılında %39,42'den 2008'de %32,69'a gerileyip, 2016'da %36,17'ye yükselmiştir.

Tablo 3.34. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında CR₍₄₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	43,75	45,27	26,49	39,42	60,04	38,67
2001	41,52	42,51	27,51	35,52	59,51	42,82
2002	40,66	39,38	27,99	36,41	59,12	36,13
2003	38,31	41,38	26,84	36,40	56,68	39,92
2004	37,67	40,50	28,57	35,92	55,17	40,36
2005	35,25	37,85	31,66	37,44	53,38	39,10
2006	33,10	36,77	33,58	36,40	51,11	39,65
2007	31,76	36,94	35,87	34,59	47,22	38,39
2008	27,95	36,55	34,14	32,69	44,29	36,18
2009	27,25	37,70	32,07	35,11	44,86	33,68
2010	27,46	39,13	37,16	35,37	43,85	32,92
2011	28,36	41,64	37,99	35,11	43,41	36,32
2012	27,92	41,68	38,54	34,96	44,67	33,83
2013	27,27	44,56	38,18	31,65	45,04	33,30
2014	27,33	42,24	40,18	32,26	43,12	28,00
2015	27,40	43,25	40,08	34,81	42,99	27,48
2016	28,69	44,36	32,43	36,17	42,71	29,27

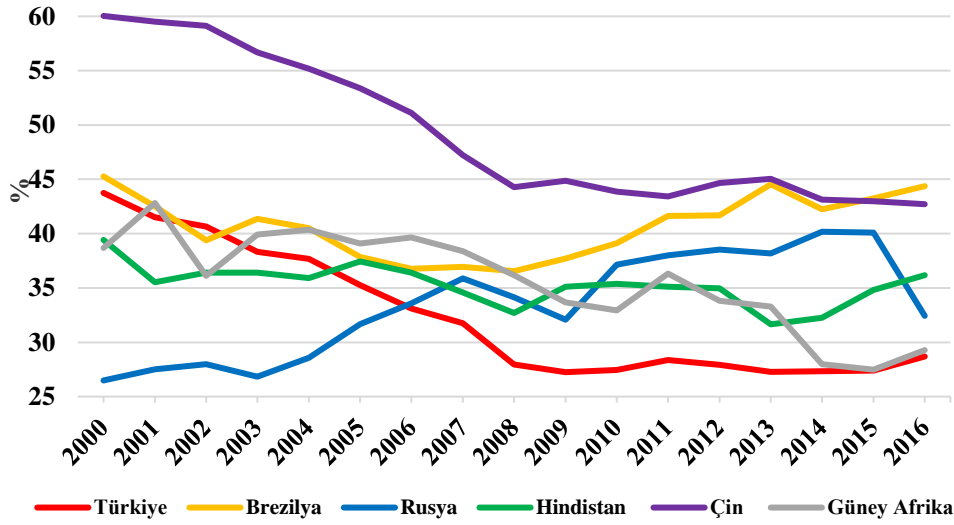
Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)³⁹

Grafik 3-34’de de görüleceği üzere Rusya 2000 yılından 2006’ya kadar ilk dört ülke bazında en çok çeşitlendirmeye giden ülke olmuştur. CR₍₄₎ değeri 2000’de yaklaşık %26,5’den 2006’da %33,58’e yükselmiştir. Ayrıca bu ölçüt 2015’de %40,08’den, 2016’da %32,43’e gerilemiştir. Rusya için daha önce ifade edilmiş olan bir ve iki ülke bazında çeşitlendirmenin bir benzeri burada da yani dört ülke için de görülebilir. Rusya’nın 2015’de ilk dört ülkeye yaptığı ihracat hacmi 137,8 milyar dolardan, 2016’da 92,6 milyar dolara gerilemiştir. Bu Rusya’nın ilk dört ülkeye yaptığı ihracat Rusya’nın toplam ihracatına göre daha çok daraldığını gösterir.

Türkiye Grafik 3-34’den de görüleceği üzere 2000 yılından 2009’a kadar ciddi bir düşüş yani çeşitlendirmede gelişim göstermiş ve 2016’ya kadar da istikrarlı bir duruş sergilemiştir. CR₍₄₎ değeri 2000 yılında %43,75’ten 2009’da %27,25’e düşmüş 2016’da ise %28,69’a yükselmiştir. Türkiye 2006-2016 yılları arasında BRICS ülkeleriyle kıyaslandığında pazar (ülke) çeşitlendirmede lider ülkedir.

³⁹ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

Grafik 3-34. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında CR₍₄₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Rusya en çok sekiz ülke ile ihracat ölçümünde nispi olarak en çok çeşitlendirmeye giden ülkedir. CR₍₈₎ değeri 2000 yılında %44,72'den 2006'da %51,65'e yükselmiştir. Rusya özelinde Grafik 3-35'de daha önce bahsedilmiş olan bir durum tekrar söz konusudur.

En çok ihracat yapılan 8 ülke bazında ihracat yoğunlaşması en yüksek olan ülke Çin'dir. Çin'in CR₍₈₎ değeri 2000 yılında %71,29'dan, 2016'da %54,25'e düşmüştür. Brezilya, Çin'i takip etmektedir. Brezilya'nın da CR₍₈₎ değerleri sırasıyla 2000'de %60,14'den, 2008'de %49,13'e düşmüş, 2016 'da %53,73'e yükselmiştir.

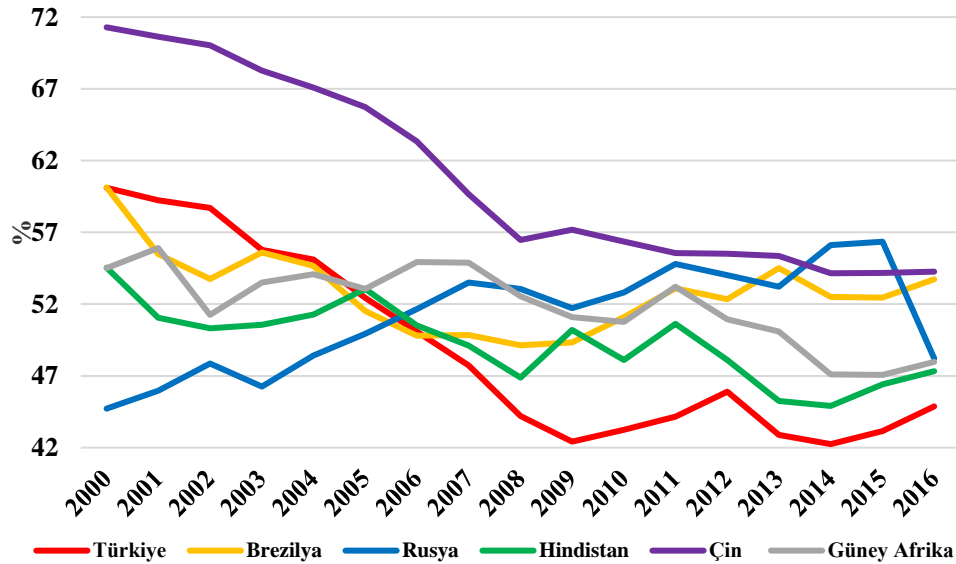
Tablo 3.35'de görüleceği üzere Türkiye en çok sekiz ülke ile yapılan ihracat çeşitlendirmesinde oransal olarak 2009'a kadar ciddi bir düşüş 2012'de bir zirve yapıp tekrar 2016 yılına kadar bir salınım görülmektedir. Tablo 3.35'den de görüleceği üzere Türkiye'nin CR₍₈₎ değerleri 2000 yılında %60,1'dan 2009'da %42,43'e düşmüş, 2012'de yaklaşık %46'ya yükselip tekrar azalsa da 2016'da tekrar %44,86'ya yükselmiştir. Türkiye sekiz ülke ile yapılan ihracat çeşitlendirmesi temel alındığında 2007 yılından 2016'ya kadar nispi olarak en iyi konumdadır.

Tablo 3.35. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında CR₍₈₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	60,10	60,14	44,72	54,54	71,29	54,52
2001	59,25	55,50	45,96	51,04	70,63	55,91
2002	58,70	53,75	47,86	50,32	70,03	51,26
2003	55,79	55,60	46,26	50,56	68,27	53,50
2004	55,11	54,66	48,41	51,27	67,10	54,09
2005	52,43	51,53	49,95	53,06	65,72	53,07
2006	50,09	49,80	51,65	50,51	63,35	54,92
2007	47,73	49,84	53,51	49,12	59,66	54,88
2008	44,21	49,13	53,07	46,88	56,47	52,54
2009	42,43	49,33	51,73	50,21	57,18	51,09
2010	43,24	51,10	52,80	48,10	56,37	50,76
2011	44,15	53,11	54,81	50,63	55,56	53,22
2012	45,91	52,35	54,03	48,10	55,51	50,94
2013	42,89	54,51	53,21	45,24	55,37	50,08
2014	42,24	52,51	56,13	44,91	54,15	47,10
2015	43,16	52,47	56,35	46,42	54,17	47,07
2016	44,86	53,73	48,22	47,33	54,25	47,96

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)⁴⁰

Grafik 3-35. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında CR₍₈₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

⁴⁰ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.36. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında CR₍₁₂₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	68,60	70,20	59,03	63,88	77,71	64,53
2001	68,46	66,62	59,54	60,72	76,75	65,09
2002	67,56	64,69	60,81	59,73	76,47	61,80
2003	64,80	65,62	59,91	60,97	74,91	63,61
2004	64,98	63,87	61,56	60,58	74,01	64,82
2005	63,74	61,07	62,82	62,42	72,70	63,60
2006	61,16	59,84	64,93	59,52	70,37	64,95
2007	58,96	59,89	66,78	58,94	67,63	63,63
2008	54,86	58,46	65,41	56,71	64,61	62,19
2009	52,72	57,51	63,88	59,85	64,87	62,07
2010	53,28	59,09	65,09	56,85	64,15	61,12
2011	54,10	60,70	66,24	59,80	63,12	63,86
2012	56,85	60,00	65,30	56,99	63,29	62,28
2013	53,21	61,64	64,99	54,38	63,91	62,27
2014	51,99	59,85	67,55	53,37	62,83	60,53
2015	53,87	59,25	67,96	54,51	62,93	60,41
2016	55,16	60,53	60,45	55,37	62,74	61,16

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)⁴¹

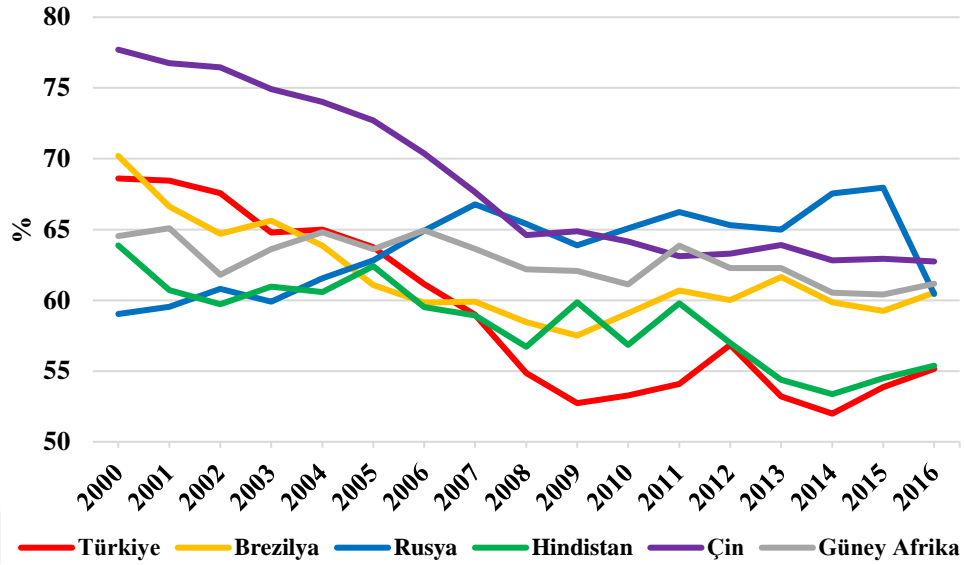
Yapılan analizlerin en sonuncu ölçütüne gelecek olunursa yani 12 ülke ile yapılan ihracatın toplam ihracata oranlarına bakılırsa burada da 2000 ile 2008 yılları arasında en çok yoğunlaşmaya sahip ülke olduğu tespit edilebilir. 2016'ya kadar zirveyi Rusya'ya kaptırmış olsa da 2016 yılında nispi olarak on iki ülke bazında ihracat yoğunlaşması en yüksek olan ülke pozisyonundadır. CR₍₁₂₎ değeri Çin'in 2000 yılında %77,71 'den, 2008'de %64,61'e, 2016'da ise %62,74'e düşmüştür.

Tablo 3.36'da da görüleceği üzere Rusya 2000 ile 2005 yılları arasında on iki ülke bazında en çok çeşitlendirmeye giden ülke olmuştur. CR₍₁₂₎ değeri 2000'de %59,03 iken, 2005'de %62,82 olmuştur.

Grafik 3-36 için konuşulursa Türkiye 2007 yılına kadar çeşitlendirme hususunda vasat bir görünüm sergilerken 2007'den 2016'ya kadar ürün çeşitlendirmesinde nispi olarak zirveye oturmuştur. CR₍₁₂₎ değeri 2007'de %58,96'dan, 2014'de yaklaşık %52'ye düşüp, 2016'da %55,16'ya yükselmiştir.

⁴¹ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

Grafik 3-36. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Pazar Bazında CR₍₁₂₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

3.3.7.2 Ürün Bazında

Bir önceki bölümde pazar (ülke) bazında genel değerlendirme yapılmıştı bu bölümde ise ürün bazında çeşitlendirme, yoğunlaşma üzerine bir genel değerlendirme yapılacaktır.

Tablo 3.37'ye göre tek ürün bazında ürün yoğunlaşmasında Rusya açık ara lider konumdadır. Rusya'nın CR₍₁₎ değeri 2000 yılında yaklaşık %33,5'dan, 2008'de %49,28'e çıkıp takip eden yılda %46,66'ya gerileyip 2015'de tekrar yaklaşık %46'ya çıkmış olsa da tekrar %42,25'e düşmüştür.

Brezilya tek ürün bazında 2000 ile 2010 ve 2015 ile 2016 yılları arasında ürün çeşitlendirmede zirvededir. Brezilya'nın CR₍₁₎ değeri 2000 yılında yaklaşık %8'den 2009'da %10,42'ye ve 2010'da da %16,73'e yükselmiştir. Aynı ölçüt 2015'de %11,05, 2016'da %10,52 olarak ölçülmüştür.

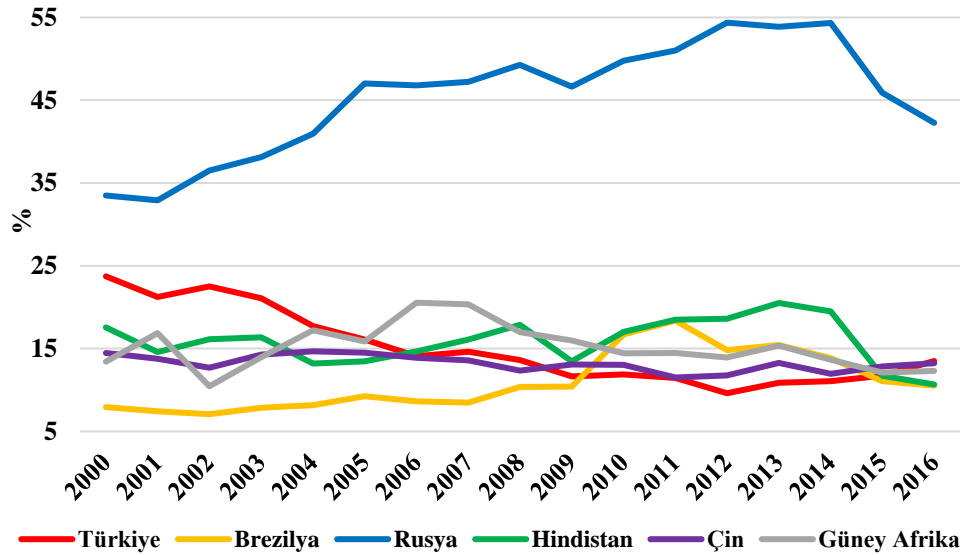
Grafik 3-37'de de görüldüğü üzere Türkiye'nin tek ürün bazında önemli bir ilerleme sergilediği kaydedilebilir. Türkiye özellikle 2010 yılına kadar ürün çeşitlendirmesinde ivmeli bir hareket göstermiş 2012 yılında en iyi konuma gelmiş fakat 2015'den 2016'ya geçerken hafif bir gerileme sergilemiştir. Türkiye'nin ürün bazında CR₍₁₎ değeri 2000 yılında %23,73'den 2009'da %11,64'e, 2012'de %9,62'ye düşmüşse de 2015'de %11,73'e, 2016'da da %13,52'ye yükselmiştir.

Tablo 3.37. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında CR₍₁₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	23,73	7,93	33,49	17,58	14,47	13,45
2001	21,26	7,43	32,91	14,60	13,77	16,88
2002	22,53	7,08	36,51	16,13	12,68	10,45
2003	21,08	7,85	38,14	16,37	14,26	13,98
2004	17,73	8,18	40,97	13,19	14,68	17,23
2005	16,10	9,27	47,05	13,45	14,53	15,88
2006	14,09	8,63	46,80	14,66	13,88	20,55
2007	14,64	8,48	47,23	16,09	13,60	20,33
2008	13,63	10,37	49,28	17,87	12,36	17,01
2009	11,64	10,42	46,66	13,47	13,09	15,99
2010	11,87	16,73	49,79	17,04	13,06	14,43
2011	11,45	18,38	51,02	18,50	11,52	14,49
2012	9,62	14,81	54,37	18,62	11,77	13,95
2013	10,89	15,46	53,86	20,51	13,28	15,36
2014	11,06	13,87	54,35	19,52	11,96	13,67
2015	11,73	11,05	45,90	11,72	12,87	12,12
2016	13,52	10,52	42,25	10,67	13,23	12,31

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)⁴²

Grafik 3-37. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında CR₍₁₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

⁴² UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

Çin ise bu on yedi yıllık süreçte istikrarlı bir görünüm sergilemiştir. $CR_{(1)}$ değeri 2000 yılında %14,47, 2008’de %12,36, 2016’da da %13,23 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3.38. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında $CR_{(2)}$ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	37,07	14,52	49,29	31,66	24,11	23,94
2001	33,84	13,67	50,30	27,18	23,26	25,25
2002	34,40	13,47	51,01	27,78	23,81	20,85
2003	32,22	14,66	52,73	27,21	26,14	26,21
2004	30,64	15,52	52,63	22,95	26,22	31,26
2005	28,94	16,92	59,79	23,77	26,98	28,36
2006	27,80	16,69	61,14	24,69	26,64	31,29
2007	27,58	16,74	59,64	26,56	25,59	31,98
2008	26,38	19,78	63,62	27,18	23,68	28,98
2009	22,95	18,62	60,22	23,92	25,48	28,63
2010	23,07	26,60	62,97	28,11	25,10	27,64
2011	21,79	28,60	64,50	30,04	23,03	27,34
2012	18,98	25,48	67,49	27,24	22,97	24,23
2013	21,03	24,92	68,02	30,32	24,73	26,89
2014	21,64	24,27	66,93	28,17	23,76	23,67
2015	22,24	21,35	59,72	21,35	25,55	23,69
2016	24,07	20,47	58,11	21,20	25,84	23,35

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)⁴³

Tablo 3.38’e bakılırsa on yedi yıllık süreçte Rusya tek ürün de olduğu gibi iki üründe de ürün yoğunlaşmasında da nispi olarak açık ara zirvededir. Rusya’nın $CR_{(2)}$ değeri 2000 yılında %49,29’dan 2008’de %63,62’ye yükselip takip eden yılda %60,22’ye düşüp, 2013’de yaklaşık %68’e yükselmiştir. Aynı ölçüt 2016’da %58,11’e gerilemiştir.

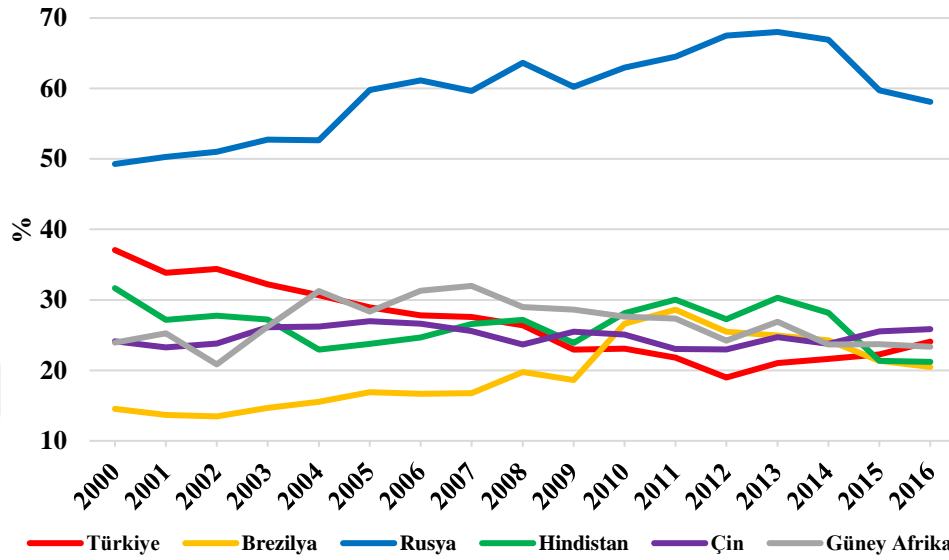
Çin tek ürün de olduğu gibi iki üründe de ürün çeşitlendirmesi, yoğunlaşmasında istikrarlı bir görünüm sergilemektedir. Çin’in $CR_{(2)}$ değeri 2000 yılında %24,11’den, 2008’de %23,68’e gerileyip takip eden yılda %25,48’e yükselmiştir. 2016 yılı için $CR_{(2)}$ değeri %25,84’tür.

Hindistan’ın da bu süre zarfında iki ürün bazında ürün çeşitlendirmesinde önemli bir mesafe kat ettiği ifade edilebilir. Hindistan’ın $CR_{(2)}$ değeri 2000 yılında %31,66’dan

⁴³ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

2009'da %23,92'ye gerilemiş, 2013'de %30,32'ye yükselip 2016'da %21,2'ye gerilemiştir.

Grafik 3-38. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında CR₍₂₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Grafik 3-38'e göre Türkiye iki ürün bazında çeşitlendirmede 2009 yılına kadar ivmeli bir hareket göstermiştir. Takip eden yıllar için de daha istikrarlı kaldığı söylenebilir. Türkiye'nin CR₍₂₎ değeri 2000 yılında %37,07'den 2009'da %22,95'e, 2012'de %18,98'e gerilemiş 2016'da ise %24,07'ye yükselmiştir.

Tablo 3.39'a bakıldığında Rusya bir ve iki üründe olduğu gibi dört üründe de bazında da ihracat yoğunlaşmasında nispi olarak açık ara öndedir. CR₍₄₎ değeri 2000 yılında yaklaşık %69'dan, 2008'de %77,89'a yükselip, 2014'de %74,46'ya gerilemiştir. 2016'da ise %68,03'le dip yapmıştır.

Grafik 3-39'e göre Brezilya 2000 ile 2010 yılları arasında ve 2016'da dört ürün bazında nispi olarak en çok çeşitlendirmeye giden ülke olmuştur. CR₍₄₎ oranı 2000 yılında %27,5'dan, 2008'de %34,04'e, 2011'de ise %41,03'e yükselmiştir. 2015'de %36,07'ye gerileyip takip eden yılda %34,18 olarak gerçekleşmiştir.

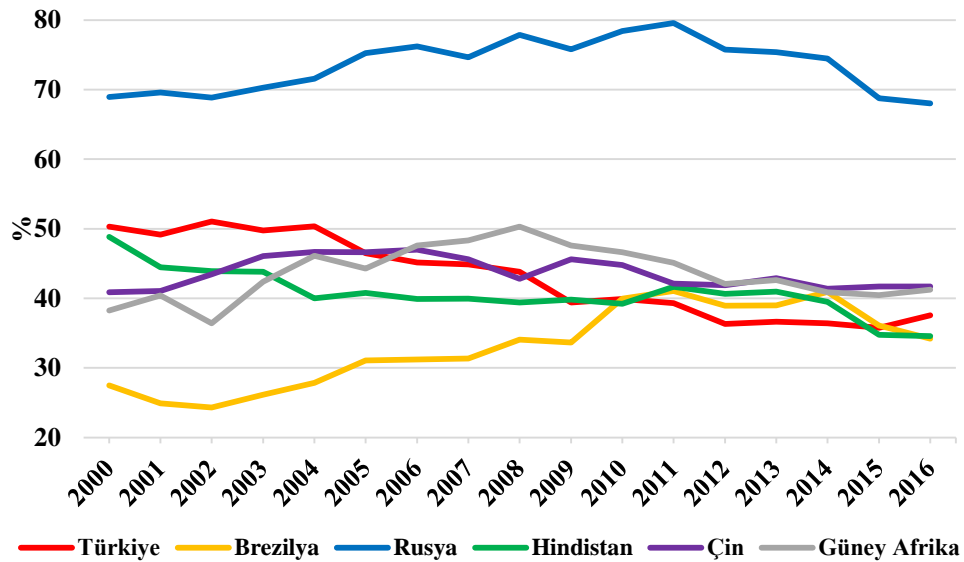
Hindistan'ın dört ürün bazında ürün çeşitlendirmesinde önemli mesafe kaydettiği söylenebilir. Hindistan'ın CR₍₄₎ oranı 2000 yılında %48,85'den, 2010'da %39,22'ye, 2016'da da %34,57'ye gerilemiştir.

Tablo 3.39. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında CR₍₄₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	50,32	27,50	68,96	48,85	40,85	38,27
2001	49,15	24,88	69,58	44,46	41,04	40,41
2002	51,03	24,33	68,82	43,89	43,44	36,41
2003	49,76	26,13	70,29	43,82	46,08	42,41
2004	50,34	27,85	71,58	39,99	46,68	46,12
2005	46,50	31,09	75,25	40,78	46,62	44,26
2006	45,14	31,22	76,20	39,91	46,98	47,59
2007	44,85	31,34	74,65	39,96	45,61	48,34
2008	43,79	34,04	77,89	39,38	42,82	50,31
2009	39,41	33,65	75,80	39,82	45,61	47,59
2010	39,89	39,95	78,41	39,22	44,76	46,62
2011	39,28	41,03	79,56	41,65	42,12	45,11
2012	36,32	38,94	75,75	40,63	41,89	42,07
2013	36,64	38,98	75,38	40,94	42,89	42,60
2014	36,41	40,93	74,46	39,49	41,36	40,85
2015	35,77	36,07	68,76	34,75	41,72	40,47
2016	37,57	34,18	68,03	34,57	41,68	41,23

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)⁴⁴

Grafik 3-39. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında CR₍₄₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

⁴⁴ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

Türkiye için de Hindistan için yapılan yorumlar yapılabilir. $CR_{(4)}$ değeri 2000 yılında %50,32'den 2009'da %39,41'e, 2015'de ise %35,77'ye gerilemiş olsa da 2016'da %37,57'ye yükselmiştir.

Tablo 3.40. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında $CR_{(8)}$ Yoğunlaşma Oranları (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	66,95	41,90	80,75	61,79	62,23	58,19
2001	67,19	42,36	80,65	58,15	63,10	62,79
2002	69,34	42,72	81,43	58,40	65,05	56,48
2003	67,23	43,70	82,33	60,71	65,92	61,68
2004	67,87	46,41	83,38	59,51	65,63	64,72
2005	64,43	48,23	85,57	61,04	65,18	64,45
2006	62,82	49,46	86,69	59,86	64,89	68,17
2007	63,18	48,95	85,94	59,29	63,97	69,52
2008	62,39	53,28	87,64	56,73	62,32	68,85
2009	59,22	52,62	86,19	56,48	64,14	67,00
2010	59,16	59,18	88,41	56,95	62,59	64,65
2011	59,21	60,73	88,39	57,96	60,84	66,64
2012	58,35	56,77	84,18	57,10	61,47	63,59
2013	55,73	58,45	83,21	56,92	62,56	63,00
2014	56,31	57,53	82,58	56,82	61,60	60,08
2015	56,25	53,82	79,17	54,06	61,34	60,38
2016	57,74	54,99	77,88	55,58	61,56	60,30

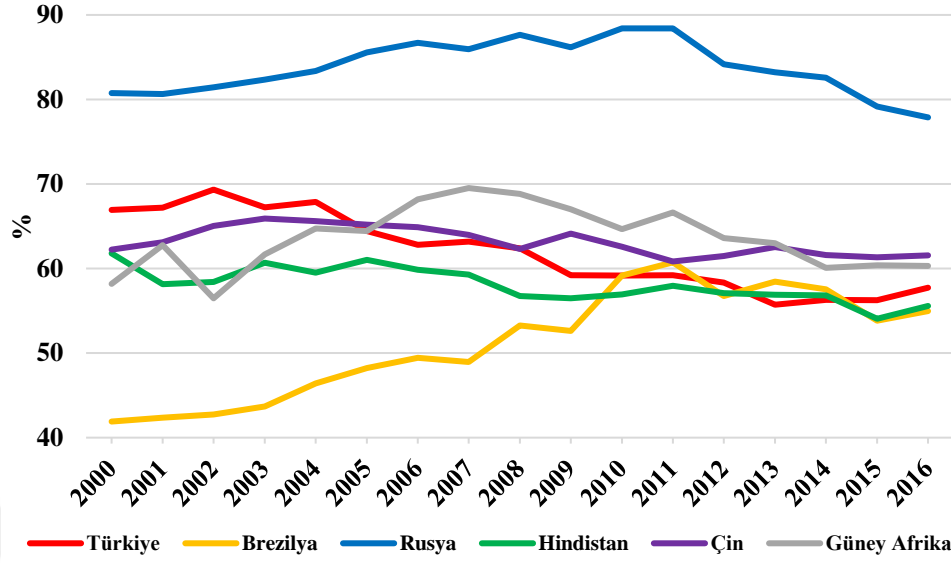
Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)⁴⁵

Rusya'nın bir, iki ve dört için yapılan analizin bir benzeri sekiz ürün için de yapılabilir. Rusya sekiz ürün bazında ihracat yoğunlaşmasında açık ara zirvededir. $CR_{(8)}$ oranı 2000 yılında %80,75 iken, 2008'de 87,64'e, 2011'de %88,39'a yükselip 2016'da %77,88'e gerilemiştir.

Tablo 3.40'a göre Brezilya 2000 - 2010 yılları ve 2015-2016 arasında sekiz ürün bazında ürün çeşitlendirmede nispi olarak lider ülke konumundadır. $CR_{(8)}$ değeri 2000 yılında %41,90'dan, 2008'de %53,28'e, 2011'de %60,73'e yükselip 2015'de %53,82'e düşmüştür. 2016'da ise yaklaşık olarak %55 olarak gerçekleşmiştir.

⁴⁵ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

Grafik 3-40. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında CR₍₈₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

Grafik 3-40'a göre Türkiye'nin sekiz ürün bazında ihracat çeşitlendirmesinde ilerleme kaydettiği söylenebilir. CR₍₈₎ oranı 2000 yılında %66,95'den 2009'da %59,22'ye gerilemiş, 2013'de %55,73 ile dip yapmış olsa da 2016'da %57,74'e yükselmiştir.

Rusya ürün çeşitlendirmesinde yukarıda yapılmış olan yorumların bir benzeri on iki ürün bazında yoğunlaşmasında lider ülke konumundadır. Rusya'nın CR₍₁₂₎ değeri 2000 yılında %86,3'den, 2008'de %91,05'e yükselip, 2016'da %83,53'e gerilemiştir.

Grafik 3.41'de görüleceği üzere Brezilya'nın 2000 ile 2012 yılları arasında ürün çeşitlendirmesinde nispi olarak zirvededir. CR₍₁₂₎ değeri 2000 yılında %53,75'ten 2008'de %63,49'a, 2014'de %68,49'a yükselmiştir. 2016'da ise %67,19 olarak gerçekleşmiştir.

Hindistan için ise on iki ürün bazında çeşitlendirme de 2012 ile 2016 yılları arası için güzel şeyler söylemek mümkün Hindistan'ın 2000 yılında %71,57 olan CR₍₁₂₎ değeri, 2012'de %68,78'e ve 2016'da ise %66,08'e gerilemiştir.

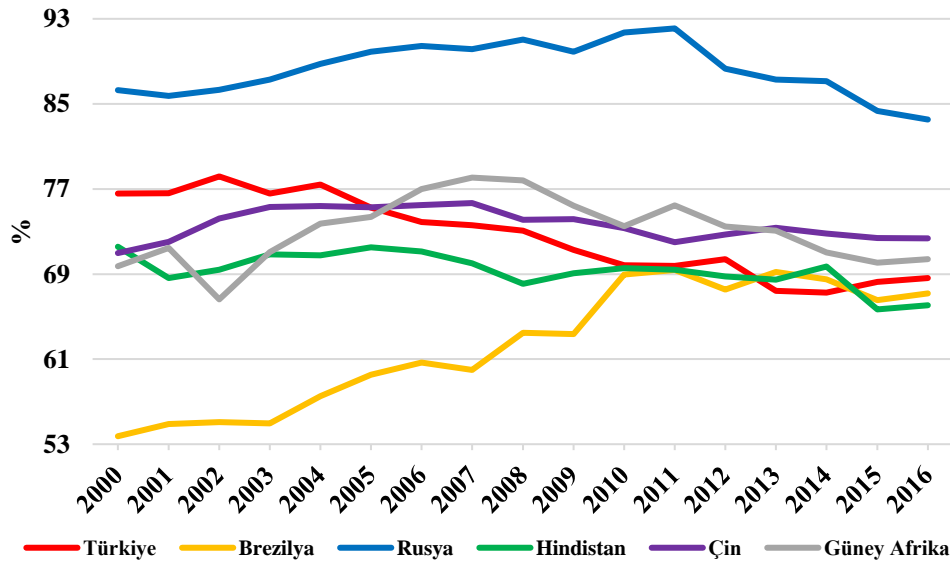
Türkiye on iki ürün bazında çeşitlendirmede vasat bir görünüm arz etmektedir. CR₍₁₂₎ değeri 2000 yılında %76,56'dan, 2009'da %71,29'a, 2014'de ise %67,25'e gerilemiş olsa da 2016'da %68,63'e yükselmiştir.

Tablo 3.41. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında CR₍₁₂₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	76,56	53,75	86,30	71,57	70,97	69,75
2001	76,61	54,89	85,76	68,62	72,03	71,44
2002	78,18	55,09	86,32	69,40	74,21	66,62
2003	76,56	54,95	87,28	70,86	75,29	71,06
2004	77,40	57,51	88,76	70,77	75,41	73,74
2005	75,24	59,53	89,89	71,52	75,29	74,38
2006	73,89	60,69	90,45	71,14	75,48	76,98
2007	73,59	59,98	90,16	70,01	75,68	78,07
2008	73,08	63,49	91,05	68,10	74,10	77,82
2009	71,29	63,36	89,90	69,07	74,17	75,41
2010	69,83	68,96	91,70	69,54	73,32	73,50
2011	69,76	69,38	92,10	69,41	72,00	75,44
2012	70,41	67,54	88,30	68,78	72,73	73,49
2013	67,41	69,20	87,30	68,48	73,37	73,08
2014	67,25	68,49	87,13	69,71	72,81	71,05
2015	68,28	66,54	84,34	65,68	72,40	70,08
2016	68,63	67,19	83,53	66,08	72,37	70,40

Kaynak: (United Nations Comtrade Database, 2017)⁴⁶

Grafik 3-41. Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Ürün Bazında CR₍₁₂₎ Ticaret Yoğunlaşma Oranları (%)

⁴⁶ UN Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Ticaret Yoğunlaşma Oranları tarafımızca hesaplanmıştır.

3.4 SAPMA İNDEKSİ ANALİZİ

Bu bölümde sırasıyla Türkiye, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinin önce AB-28, daha sonra da ABD ile olan Sapma İndeksleri hesaplanmıştır. Sapma indeksi bir ülkenin ihracatının belirli bir ülkeye yönelimini göstermektedir.

3.4.1 Avrupa Birliği'nden Sapma Analizi

Bu alt bölümde Türkiye ve BRICS ülkelerinin AB'ye üye 28 ülke ile yapmış oldukları ticaretin ihracat açısında yönelimi gösterilmektedir.

3.4.1.1 Türkiye

UNCTADSTAT veri tabanından alınan verilere göre Türkiye'nin 17 yıllık (2000-2016) süreçte Avrupa Birliği'ne üye 28 ülkeye gerçekleştirmiş olduğu toplam ihracat ve Avrupa Birliği'ne tabi olan 28 ülke haricinde diğer bütün ülkelere gerçekleştirmiş olduğu toplam ihracat ile bu verilerle hesaplanmış olan Sapma İndeksi ve 100 indekse dönüştürülmüş hali Tablo 3.42'de gösterilmiştir.

Türkiye'nin toplam ihracatı için 2000 yılında 27,5 milyar dolardan 2008'de 132 milyar dolara yükselip 2009'da 102,1 milyar dolara gerilemiştir. Toplam ihracatı 2012'de 152,5, 2014'de 157,6 milyar dolara yükselmiştir. 2015 yılında bu değer 143,9 milyar dolara 2016'da ise 142,6 milyar dolara gerilemiştir.

Tablo 3-42'de de görüldüğü üzere Türkiye'nin, AB-28 ülkelerine ve diğer ülkelere yaptığı toplam ihracat sırasıyla, 2000 yılında 15,8 ve 11,6 milyar dolar iken 2008'de 64,8 ve 67,2 milyar dolar, 2009'da 48 ve 54,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında Türkiye AB-28 ülkelere 60,4 milyar dolar ihracat gerçekleştiriyorken, diğer ülkelere 92 milyar dolar olarak gerçekleştirmiştir. Bu çalışmanın en güncel verisi olan 2016 yılı için Türkiye AB-28 ülkelere 68,4 milyar dolar ihracat yaparken diğer ülkelere 74,2 milyar dolar ihracat yapmıştır. Türkiye'nin AB-28 için ihracat Sapma İndeksi 2000 yılında %136,07'dan, 2008'de %96,36'ya, 2009'da %88,65'e gerilemiştir. Türkiye AB-28 ile Sapma Endeksi'nin en küçük değerini %65,62 ile 2012 yılında görürken 2015 yılında %80,17'ye 2016'da ise %92,11'e yükselmiştir.

Tablo 3.42. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

	Toplam	AB-28	Diğer Ülkeler	Sapma İndeksi	100 İndeksli Hali (2000=100)
2000	27.485.359	15.842.564	11.642.795	136,07	100,00
2001	31.333.944	17.776.405	13.557.539	131,12	96,69
2002	35.761.981	20.523.313	15.238.669	134,68	99,32
2003	47.252.836	27.803.542	19.449.294	142,95	105,42
2004	63.120.949	37.155.427	25.965.521	143,10	105,53
2005	73.476.408	42.288.875	31.187.533	135,60	100,00
2006	85.534.676	49.034.993	36.499.682	134,34	99,07
2007	107.271.750	61.686.291	45.585.459	135,32	99,79
2008	132.027.196	64.791.126	67.236.070	96,36	71,06
2009	102.142.613	47.999.126	54.143.486	88,65	65,38
2010	113.883.219	53.909.634	59.973.585	89,89	66,29
2011	134.906.869	63.611.959	71.294.910	89,22	65,80
2012	152.461.737	60.407.965	92.053.772	65,62	48,39
2013	151.802.637	64.157.157	87.645.480	73,20	53,98
2014	157.610.158	68.517.990	89.092.168	76,91	56,72
2015	143.850.376	64.008.533	79.841.843	80,17	59,12
2016	142.606.247	68.375.352	74.230.896	92,11	67,93

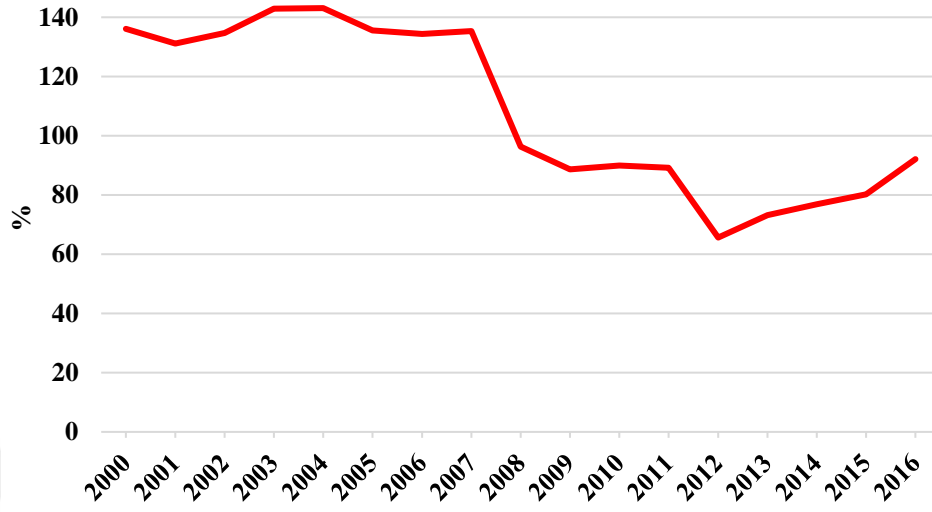
Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁴⁷

Türkiye'nin AB-28 ülkelerine yaptığı ihracatın diğer ülkelerle yaptığı toplam ihracata oranı Grafik 3-42'de de görüleceği üzere 2000 ile 2008 yılları arasında dengeli bir durum göstermekteyken, 2008 ve 2012 yıllarında sert düşüşler gözlemlenmiştir. 2012 yılından itibaren Türkiye'nin ihracatının Avrupa Birliği'ne doğru saptığı görülmektedir.

Türkiye'nin AB Sapma İndeksinin düştüğü dönemlerin, küresel kriz ve EURO Bölgesi⁴⁸ krizin zirve yaptığı dönemlere denk gelmesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte, Sapma İndeksi değerleri, Türkiye'nin ihracatında AB'ye olan bağımlılığının azalmakta olduğunu göstermektedir.

⁴⁷ UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

⁴⁸ 1 Ocak 2016 itibarıyla Euro Bölgesi'nde Almanya, Avusturya, Belçika, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Portekiz, Slovakya, Slovenya ve Yunanistan yer almaktadır. (Deutsche Welle, 2017)

Grafik 3-42. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

3.4.1.2 Brezilya

UNCTADSTAT veri tabanından alınan veriler göre Brezilya'nın 17 yıllık (2000-2016) süreçte Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke ile gerçekleştirilmiş olan toplam ihracat ve Avrupa Birliği'ne tabi olan 28 ülke haricinde diğer bütün ülkelerle yapılmış olan toplam ihracat ile bu verilerle hesaplanmış olan sapma indeksi ve 100 indekse dönüştürülmüş hali Tablo 3-43'de gösterilmiştir.

Brezilya'nın toplam ihracatı, 2000 yılında 55,1 milyar dolardan 2008'de 197,9 milyar dolara çıkarmış; 2009'da ise 153 milyar dolara gerilemiş 2011'de tekrar 256 milyar dolara yükselmiştir. Brezilya'nın toplam ihracatı 2014'de 225,1 milyar dolara, 2015'de 191,1 ve 2016'da ise 185,2 milyar dolara gerilemiştir.

Tablo 3.43'de de görüleceği üzere Brezilya'nın Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke ve diğer ülkelerle yaptığı toplam ihracat sırasıyla 2000 yılında 15,4 ve 39,7 milyar dolar iken 2006'da 31,2 ve 106,6 milyar dolar, 2008'de ise 46,6 ve 151,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında Brezilya AB-28 ile yaptığı toplam ihracat 34,2 milyar dolara diğer ülkelerle yaptığı toplam ihracat 118,8 milyar dolara gerilemiştir. Brezilya 2011 yılında AB-28 ülkelerine 53,2 milyar dolar ihracat yaparken 2016'da 33,4 milyar dolara gerilemiştir. Brezilya AB-27 ülkeleri hariç toplam ihracatı 2011'de 202,8 milyardan, 2016'da 151,8 milyar dolara gerilemiştir.

Tablo 3.43. Brezilya'nın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

	Toplam	AB-28	Diğer Ülkeler	Sapma İndeksi	100 İndeksli Hali (2000=100)
2000	55.118.914	15.430.480	39.688.434	38,88	100,00
2001	58.286.593	15.557.342	42.729.251	36,41	93,86
2002	60.438.650	15.668.635	44.770.015	35,00	90,22
2003	73.203.222	18.910.577	54.292.645	34,83	89,79
2004	96.677.246	24.790.720	71.886.526	34,49	88,90
2005	118.528.688	27.186.997	91.341.691	29,76	76,73
2006	137.806.190	31.211.096	106.595.094	29,28	75,48
2007	160.648.870	40.629.544	120.019.326	33,85	87,27
2008	197.942.443	46.658.340	151.284.103	30,84	79,51
2009	152.994.743	34.232.342	118.762.401	28,82	74,31
2010	201.915.103	43.363.845	158.551.259	27,35	70,51
2011	256.038.702	53.208.813	202.829.889	26,23	67,63
2012	242.578.014	49.133.769	193.444.244	25,40	65,48
2013	242.032.979	47.794.126	194.238.853	24,61	63,43
2014	225.098.405	42.041.216	183.057.189	22,97	59,21
2015	191.126.886	33.964.079	157.162.807	21,61	55,71
2016	185.235.399	33.384.223	151.851.176	21,98	56,68

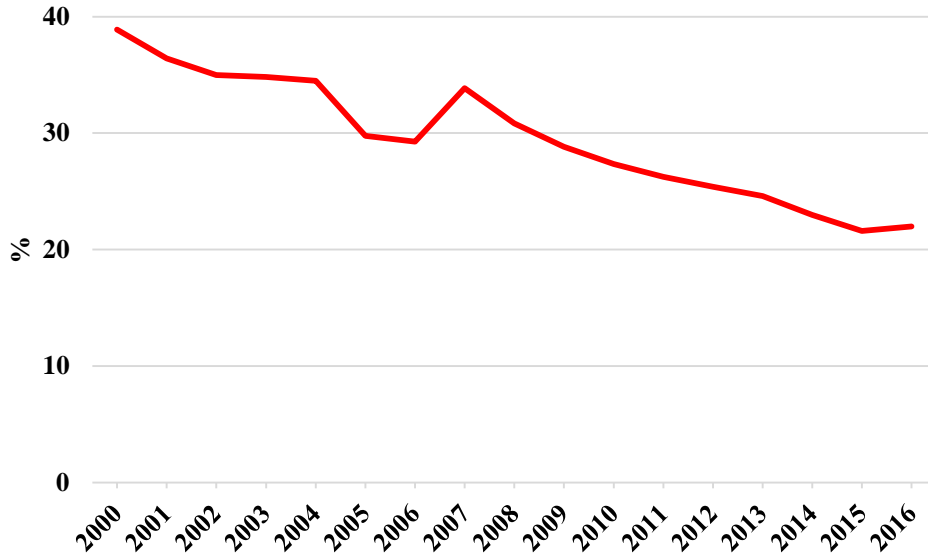
Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁴⁹

Tablo 3-43'den de görüleceği üzere Brezilya'nın Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke ile yaptığı ihracatın Sapma İndeksi 2000 yılında %38,88'den, 2006'da %29,28'e, 2009'da %28,82'ye gerilemiştir. 2016'da ise Sapma İndeksi yaklaşık olarak %22 olarak gerçekleşmiştir.

Brezilya'nın AB-28 ülkelerine yaptığı ihracatın toplam ihracata oranını Grafik 3-43'de görüleceği üzere 2000 ile 2005 arası istikrarlı bir gerileme gösterip 2005'te sert bir düşüş göstermiş olsa da 2007 yılında bir zirve yapıp 2015 yılına kadar da tekrar ivmeli bir düşüş göstermiştir.

Sapma İndeksine ilişkin seyir, Brezilya'nın ihracatı içinde AB ülkelerinin payının istikrarlı bir biçimde azaldığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Brezilya'nın ihracatında AB'ye olan bağımlılığı azalmaktadır.

49 UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

Grafik 3-43. Brezilya'nın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

3.4.1.3 Rusya

UNCTADSTAT veri tabanından alınan veriler göre Rusya'nın 17 yıllık (2000-2016) süreçte Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke ile gerçekleştirilmiş olan toplam ihracat ve Avrupa Birliği'ne tabi olan 28 ülke haricinde diğer bütün ülkelerle yapılmış olan toplam ihracat ile bu verilerle hesaplanmış olan Sapma İndeksi ve 100 İndekse dönüştürülmüş hali Tablo 3.44'de gösterilmiştir.

Rusya'nın toplam ihracatı 2000 yılında 103,1 milyar dolardan, 2008'de 468 milyar dolara yükselmiş, 2009'da ise 301,8 milyar dolara gerilemiştir. Rusya 2013'de toplam ihracatını 527,3 milyar dolara yükseltmişse de, 2015'de 343,9 milyar dolara 2016'da 285,5 milyar dolara düşürmüştür.

Tablo 3.44'de görüleceği üzere Rusya'nın Avrupa Birliği'ne üye 28 ülkeye yaptığı toplam ihracat ve bu ülkeler haricindeki tüm ülkelerle yaptığı toplam ihracat sırasıyla 2000 yılında 56,2 ve 46,8 milyar dolar iken 2006'da 177,8 ve 123,7 milyar dolara yükseltmiştir. Rusya'nın AB-28 ülkelerine yaptığı ihracat 2008'de 267,5 milyar dolardan, 2009'da 159,8 milyar dolara; diğer ülkelere yaptığı toplam ihracat 2008'de 200,5 milyar dolardan, 2009'da 142 milyar dolara gerilemiştir. Rusya'nın AB-28 ülkelerine toplam ihracatı 2013'de 241,2 milyar dolardan 2015'de 135,8 milyar dolara; diğer ülkelerle yaptığı toplam ihracatı 2013'de 287,4 milyar dolardan 2015'de 207,1 milyar dolara gerilemiştir.

Tablo 3.44. Rusya'nın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

	Toplam	AB-28	Diğer Ülkeler	Sapma İndeksi	100 İndeksli Hali (2000=100)
2000	103.092.748	56.252.090	46.840.658	120,09	100,00
2001	99.868.397	54.383.644	45.484.753	119,56	308,24
2002	106.691.998	55.210.819	51.481.179	107,24	276,48
2003	133.655.685	70.316.222	63.339.463	111,01	286,19
2004	181.600.379	94.916.434	86.683.945	109,50	282,28
2005	241.451.657	139.148.971	102.302.685	136,02	350,65
2006	301.550.666	177.816.306	123.734.360	143,71	370,48
2007	352.266.399	168.731.948	183.534.451	91,93	237,01
2008	467.993.955	267.462.896	200.531.059	133,38	343,84
2009	301.796.059	159.781.722	142.014.337	112,51	290,05
2010	397.067.521	184.669.480	212.398.041	86,95	224,14
2011	516.992.618	230.540.422	286.452.197	80,48	207,48
2012	524.766.421	245.699.139	279.067.282	88,04	226,97
2013	527.265.919	241.237.216	286.028.703	84,34	217,43
2014	497.833.529	224.404.048	273.429.481	82,07	211,58
2015	343.907.652	136.779.828	207.127.824	66,04	170,24
2016	285.491.052	127.996.073	157.494.979	81,27	209,51

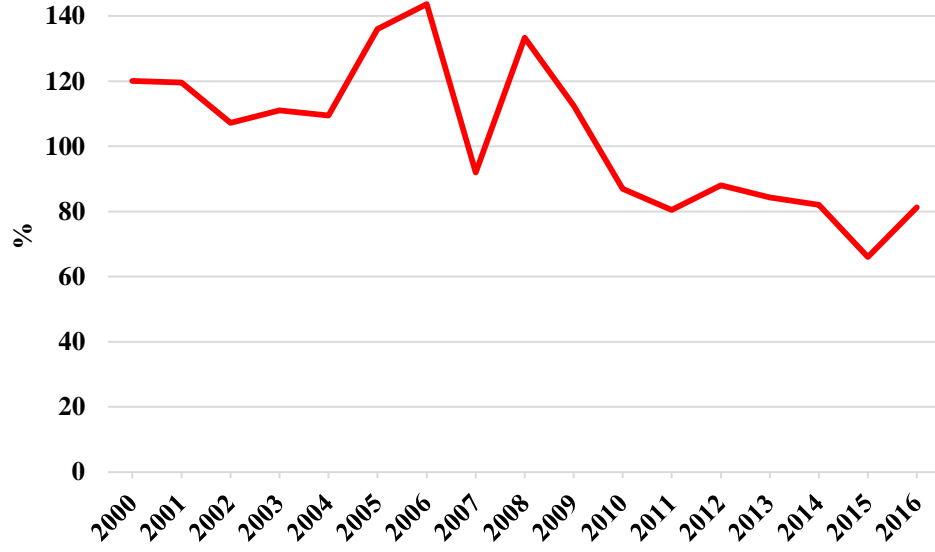
Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁵⁰

2016 yılında Rusya'nın AB-28 ülkelerine toplam ihracatı 128 milyar dolar, diğer ülkelere yapılan toplam ihracat 157,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Rusya'nın Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke ihracatı ile ilgili Sapma İndeksi 2000 yılında %120,09'dan, 2007'de %91,93'e gerilemiş, 2008'de %133,38'e yükselip, 2011'da tekrar %80,48'e gerilemiştir. 2015'de %66,04 olarak hesaplanan indeks değeri 2016'da %81,27 olmuştur.

Grafik 3-44'de tespit edildiği üzere Rusya'nın AB Sapma İndeksi istikrarsız bir seyir göstermekte olup; 2002, 2007 ve 2015 yıllarında dip ve 2006 ve 2008 yıllarında zirve değerlerini göstermiştir.

⁵⁰ UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

Grafik 3-44. Rusya'nın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

3.4.1.4 Hindistan

UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler göre Hindistan'ın 17 yıllık (2000-2016) süreçte Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke ile gerçekleştirilmiş olan toplam ihracat ve Avrupa Birliği'ne tabi olan 28 ülke haricinde diğer bütün ülkelerle yapılmış olan toplam ihracat ile bu verilerle hesaplanmış olan Sapma İndeksi ve 100 İndekse dönüştürülmüş hali Tablo 3-45'de gösterilmiştir.

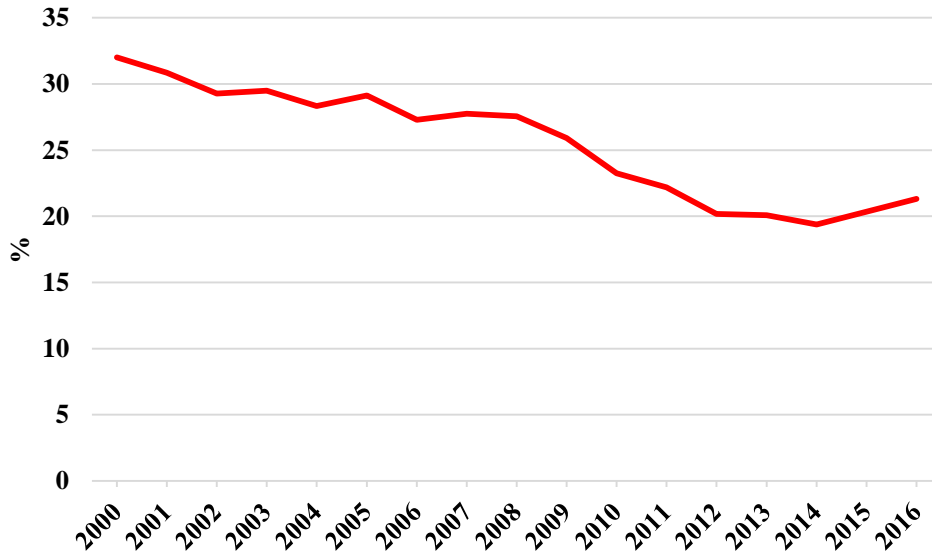
Tablo 3.45'de de görüneceği üzere Hindistan'ın toplam ihracatı, 2000 yılında 42,3 milyar dolardan 2008'de 181,9 milyar dolara çıkıp 2009'da ise 176,8 milyar dolara gerilemiştir. Hindistan toplam ihracatını 2011'de 301,5 milyar dolara, 2013'de ise 336,6 milyar dolara yükseltmiş olsa da 2015'de 264,4 ve 2016'da ise 260,3 milyar dolara geriletmiştir.

Hindistan'ın Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke ile yaptığı toplam ihracat 2000 yılında 10,3 milyar dolarken, bu 28 ülke haricinde yapmış olduğu toplam ihracat 32,1 milyar dolardır. 2008 yılında ise AB-28 ülkelere ve diğer ülkelere yapmış olduğu toplam ihracat sırasıyla 39,3 ve 142,6 milyar dolardan, 2009'da 36,4 ve 140,4 milyar dolara düşmüştür. Hindistan'ın AB-28 ve diğer ülkelere yaptığı toplam ihracat 2013 yılında sırasıyla 56,3 ve 280,3 milyar dolardan, 2014'de 51,5 ve 266 milyar dolara gerilemiştir. Hindistan 2016 yılında AB-28'ye 45,7 milyar dolar mal ihraç ederken diğer ülkelere 214,6 milyar dolar mal ihraç etmiştir.

Tablo 3.45. Hindistan'ın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

	Toplam	AB-28	Diğer Ülkeler	Sapma İndeksi	100 İndeksli Hali (2000=100)
2000	42.358.096	10.268.063	32.090.034	32,00	100,00
2001	43.878.489	10.344.575	33.533.914	30,85	96,49
2002	50.097.958	11.343.896	38.754.062	29,27	91,56
2003	59.360.659	13.521.441	45.839.218	29,50	92,27
2004	75.904.200	16.755.440	59.148.761	28,33	88,61
2005	100.352.637	22.645.005	77.707.632	29,14	91,15
2006	121.200.606	25.980.978	95.219.628	27,29	85,35
2007	145.898.053	31.687.144	114.210.910	27,74	86,78
2008	181.860.898	39.292.194	142.568.704	27,56	86,21
2009	176.765.036	36.388.892	140.376.145	25,92	81,08
2010	220.408.496	41.595.238	178.813.258	23,26	72,76
2011	301.483.250	54.732.558	246.750.692	22,18	69,38
2012	289.564.769	48.642.544	240.922.225	20,19	63,15
2013	336.611.389	56.284.267	280.327.122	20,08	62,80
2014	317.544.642	51.569.362	265.975.281	19,39	60,65
2015	264.381.004	44.705.731	219.675.273	20,35	63,66
2016	260.326.912	45.747.341	214.579.572	21,32	66,69

Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁵¹

Grafik 3-45. Hindistan'ın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

Hindistan'ın Grafik 3-45'de de görüleceği üzere Avrupa Birliğine üye 28 ülkeye yaptığı ihracatın Sapma İndeksi, 2000 yılında %32'den, 2008'de %27,56'ya, 2009'da ise

⁵¹ UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

%25,92'ye gerilemiştir. Bu indeks 2014 yılında %19,39 ile dip yapmış olsa da 2016'da %21,32'e yükselmiştir. Genel olarak ifade edildiğinde, Hindistan'ın ihracatında AB'nin payı azalmaktadır.

3.4.1.5 Çin

UNCTADSTAT veri tabanından alınan veriler göre Çin'in 17 yıllık (2000-2016) süreçte Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke ile gerçekleştirilmiş olan toplam ihracat ve Avrupa Birliği'ne tabi olan 28 ülke haricinde diğer bütün ülkelerle yapılmış olan toplam ihracat ile bu verilerle hesaplanmış olan Sapma İndeksi ve 100 İndekse dönüştürülmüş hali Tablo 3.46'da gösterilmiştir.

Tablo 3-46'da da görüleceği üzere Çin'in toplam ihracatı 2000 yılında 249,2 milyar dolardan 2002'de 325,6 milyar dolara, 2008'de 1,4 trilyon dolara yükselip, 2009'da 1,2 trilyon dolara gerilemiştir. 2013'de tekrar 2,2 ve 2014'de 2,3 trilyon dolara yükseldiyse de 2016'da 2,1 trilyona gerilemiştir.

Tablo 3.46. Çin'in Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

	Toplam	AB-27	Diğer Ülkeler	Sapma İndeksi	100 İndeksli Hali (2000=100)
2000	249.202.551	41.133.443	208.069.108	19,77	100,00
2001	266.098.209	44.701.966	221.396.242	20,19	102,39
2002	325.595.970	53.080.760	272.515.209	19,48	98,77
2003	438.227.767	79.214.271	359.013.497	22,06	111,89
2004	593.325.581	108.993.923	484.331.659	22,50	114,12
2005	761.953.410	146.186.380	615.767.029	23,74	120,39
2006	968.935.601	190.856.790	778.078.811	24,53	124,39
2007	1.220.059.668	247.104.122	972.955.546	25,40	128,79
2008	1.430.693.066	295.101.965	1.135.591.101	25,99	131,78
2009	1.201.646.758	237.560.360	964.086.398	24,64	124,95
2010	1.577.763.751	312.773.450	1.264.990.301	24,73	125,38
2011	1.898.388.435	357.765.585	1.540.622.850	23,22	117,76
2012	2.048.782.233	335.569.348	1.713.212.885	19,59	99,33
2013	2.209.007.280	339.190.931	1.869.816.349	18,14	91,99
2014	2.342.292.696	371.124.672	1.971.168.024	18,83	95,47
2015	2.273.468.224	356.610.924	1.916.857.300	18,60	94,34
2016	2.097.637.172	338.278.171	1.759.359.001	19,23	97,50

Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁵²

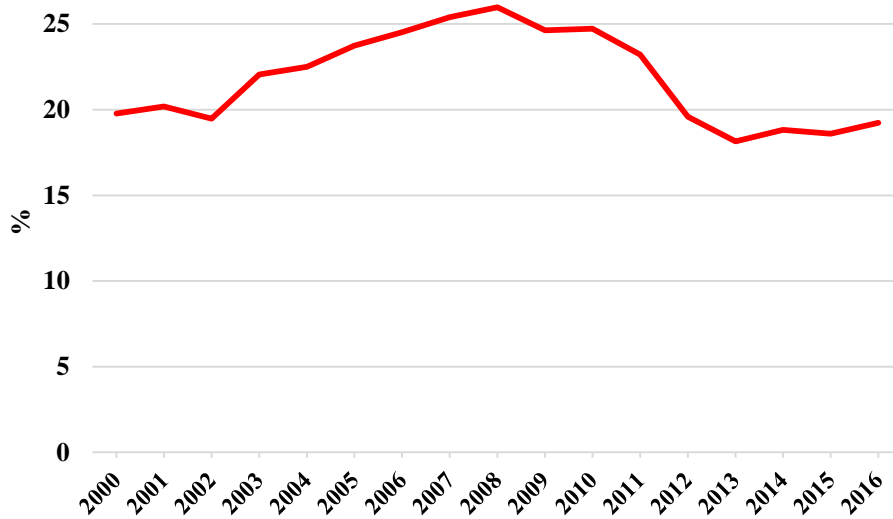
⁵² UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

Çin'in Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke ve bu 28 ülke hariç diğer bütün ülkelere yaptığı toplam ihracat sırasıyla 2000 yılında 41,1 ve 208,1 milyar dolarken 2008'de sırasıyla 295,1 ve 1 trilyon 135,6 milyar dolara yükselmiş; 2009'da yine sırasıyla 237,5 ve 964,1 milyar dolara gerilemiştir.

Çin'in Grafik 3-46'dan da görüldüğü üzere Avrupa Birliğine üye 28 ülke ile yapmış olduğu ihracatın Sapma İndeksi 2000 yılında %19,77'den, 2002'de %19,48'e gerilemiş, 2008'de %25,99'a yükselip, 2009'da tekrar %24,64'e düşmüştür. 2013 yılında %18,14 ile dip yaparken 2016'da %19,23'e yükselmiştir.

2000-2016 yılları arası incelendiğinde, Türkiye ve diğer BRICS ülkelerinin aksine, Çin'in ihracatında AB'nin payı genel olarak azalmamaktadır. Bu durum, Çin'in ihracatındaki AB talebinin esnekliğinin nispeten daha düşük olduğunun göstergesidir.

Grafik 3-46. Çin'in Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

3.4.1.6 Güney Afrika

UNCTADSTAT veri tabanından alınan veriler göre Güney Afrika'nın 17 yıllık (2000-2016) süreçte Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke ile gerçekleştirilmiş olan toplam ihracat ve Avrupa Birliği'ne tabi olan 28 ülke haricinde diğer bütün ülkelerle yapılmış olan toplam ihracat ile bu verilerle hesaplanmış olan Sapma İndeksi ve 100 İndekse dönüştürülmüş hali Tablo 3.47'de gösterilmiştir.

Tablo 3.47'den de görüleceği üzere Güney Afrika'nın toplam ihracatı 2000 yılında 26,3 milyar dolardan, 2008'de 74 milyar dolara yükselip, 2009'da 53,9 milyar dolara

gerilemiştir. 2011 yılında Güney Afrika 107,9 milyar dolarlık ihracatını 2015’de 69,6 milyar dolara geriletmiş olsa da 2016’da 74,1 milyar dolara yükseltmiştir.

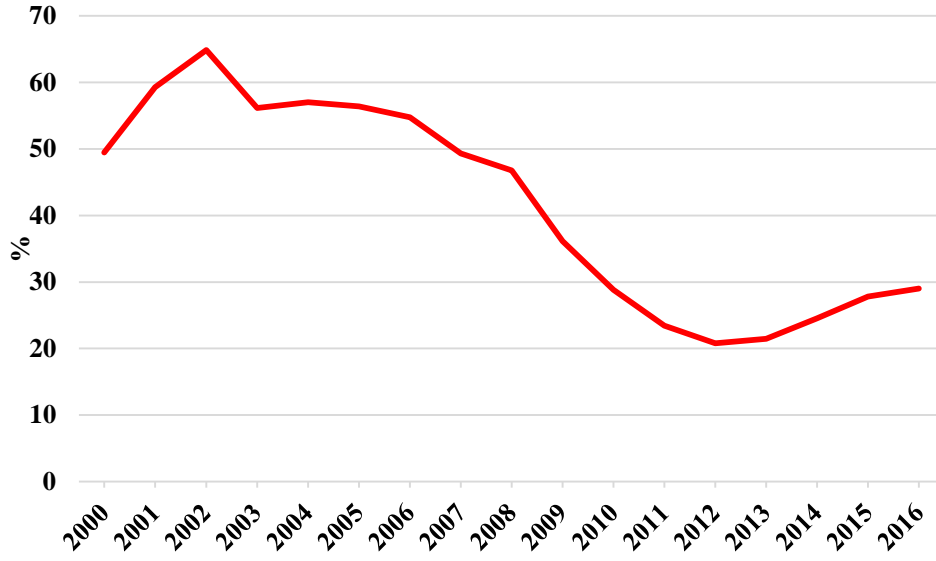
Tablo 3.47. Güney Afrika'nın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

	Toplam	AB-27	Diğer Ülkeler	Sapma İndeksi	100 İndeksli Hali (2000=100)
2000	26.297.952	8.704.030	17.593.922	49,47	100,00
2001	25.997.549	9.676.016	16.321.532	59,28	119,91
2002	23.064.420	9.074.961	13.989.459	64,87	131,21
2003	31.635.889	11.375.378	20.260.511	56,15	113,56
2004	40.263.523	14.623.352	25.640.171	57,03	115,36
2005	46.991.047	16.947.346	30.043.700	56,41	114,10
2006	52.601.760	18.609.881	33.991.879	54,75	110,74
2007	64.026.608	21.151.572	42.875.037	49,33	99,78
2008	73.965.546	23.576.993	50.388.553	46,79	94,64
2009	53.863.892	14.292.947	39.570.945	36,12	73,06
2010	82.625.557	18.487.338	64.138.219	28,82	58,30
2011	107.946.318	20.493.883	87.452.435	23,43	47,40
2012	98.872.228	17.024.285	81.847.943	20,80	42,07
2013	95.111.531	16.801.985	78.309.547	21,46	43,40
2014	90.612.104	17.843.284	72.768.820	24,52	49,60
2015	69.631.083	15.150.117	54.480.966	27,81	56,25
2016	74.110.817	16.671.595	57.439.222	29,02	58,71

Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁵³

Grafik 3-47’de de görüldüğü üzere Güney Afrika’nın Avrupa Birliği’ne üye 28 ülke ile ilgili Sapma İndeksi 2000 yılında %49,47’den, 2002’de %64,87’ye yükselmiş, 2008’de %46,79’a, 2009’da ise %36,12’ye düşürmüştür. 2012 yılında Güney Afrika’nın Sapma İndeksi %20,8 ile dip yapmış olsa da, 2015’de %27,81’e, 2016’da da %29,02’ye yükselmiştir.

⁵³ UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

Grafik 3-47. Güney Afrika'nın Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

3.4.1.7 Avrupa Birliği'nden Sapma Analizine İlişkin Genel Değerlendirme

UNCTADSTAT veri tabanından alınan verilere göre BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke ile yapmış olduğu ve bu 28 ülke hariç yapmış olduğu toplam ihracat miktarına oranı olan Sapma İndeks değerleri Tablo 3.48'de gösterilmiştir.

Tablo 3.48'de görüldüğü üzere 2000 ile 2006 yılları arasında AB-28 ülkeleriyle oransal olarak en çok ihracat yapan ülke Türkiye bu ülkeyi takip eden ülke de Rusya'dır. 2006 yılından 2016'ya kadar bir Türkiye bir Rusya liderliği almıştır. 2008 yılında Türkiye'nin Sapma İndeksi ilk defa üç haneli sayıdan iki haneli sayıya düşmüştür.

Rusya haricindeki diğer BRICS ülkelerinin ihracat kompozisyonuna bakıldığında AB-28 ile ticaret hacminin küçük kaldığı görülmektedir.

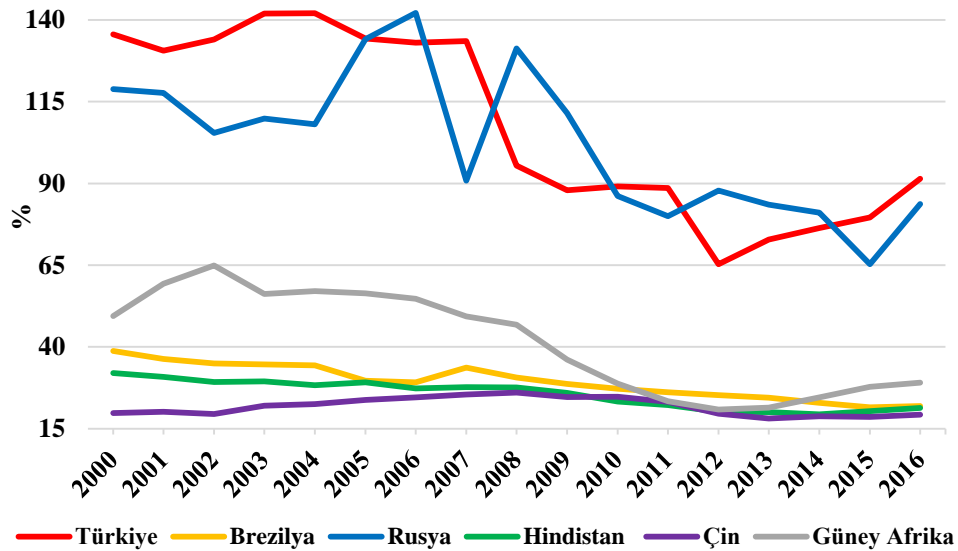
AB-28 ülkelerine oransal olarak en az ihracat yapan ülke (2010 yılı hariç) Çin olmuştur. Çin'in AB-28 ülkeleriyle Sapma İndeksi 2000 yılında %19,77'den, 2010'da %24,73'e yükselip, 2013'de %18,14'e gerilemiştir. 2016 yılı için bu değer %19,23 olmuştur.

Tablo 3.48. Türkiye ve BRICS Ülkeleri'nin Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	135,60	38,79	118,84	32,00	19,77	49,47
2001	130,61	36,28	117,68	30,85	20,19	59,28
2002	134,02	34,91	105,45	29,27	19,48	64,87
2003	141,89	34,69	109,83	29,50	22,06	56,15
2004	141,99	34,36	108,09	28,33	22,50	57,03
2005	134,33	29,64	134,07	29,14	23,74	56,41
2006	132,98	29,17	142,14	27,29	24,53	54,75
2007	133,50	33,70	90,84	27,74	25,40	49,33
2008	95,41	30,67	131,31	27,56	25,99	46,79
2009	87,91	28,66	111,50	25,92	24,64	36,12
2010	89,10	27,20	86,15	23,26	24,73	28,82
2011	88,58	26,09	79,94	22,18	23,22	23,43
2012	65,26	25,24	87,80	20,19	19,59	20,80
2013	72,80	24,49	83,48	20,08	18,14	21,46
2014	76,34	22,92	81,06	19,39	18,83	24,52
2015	79,60	21,55	65,25	20,35	18,60	27,81
2016	91,39	21,91	83,65	21,32	19,23	29,02

Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁵⁴

Grafik 3-48. Türkiye ve BRICS Ülkeleri'nin Avrupa Birliği (AB-28) ile Sapma İndeksi (%)

⁵⁴ UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

Grafik 3-48'de de görüldüğü üzere Hindistan istikrarlı bir şekilde AB-28 ülkeleriyle olan ihracatını oransal olarak düşürmüştür. Hindistan'ın AB-28 ile olan ihracatının Sapma İndeksi 2000 yılında %32'den, 2008'de %27,56'ya, 2009'da %25,92'ye ve 2014'de de %19,39'a gerilemiştir. Hindistan'ın 2016 yılında Sapma İndeksi %21,32 olmuştur.

3.4.2 Amerika Birleşik Devletleri'nden Sapma Analizi

Burada Türkiye ve BRICS ülkelerinin ABD ile olan ticaretinin ihracat açısından yönelimi açıklanmıştır.

3.4.2.1 Türkiye

UNCTADSTAT veri tabanından alınan veriler göre Türkiye'nin 17 yıllık (2000-2016) süreçte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile gerçekleştirilmiş olan toplam ihracat ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) haricinde diğer bütün ülkelerle yapılmış olan toplam ihracat ile bu verilerle hesaplanmış olan Sapma İndeksi ve 100 İndekse dönüştürülmüş hali Tablo 3-49'da gösterilmiştir.

Türkiye'nin toplam ihracatı için 2000 yılında 27,5 milyar dolardan 2008'de 132 milyar dolara yükselip 2009'da 102,1 milyar dolara gerilemiştir. Toplam ihracatı 2012'de 152,5, 2014'de 157,6 milyar dolara yükselmiştir. 2015 yılında bu değer 143,9 milyar dolara 2016'da ise 142,6 milyar dolara gerilemiştir.

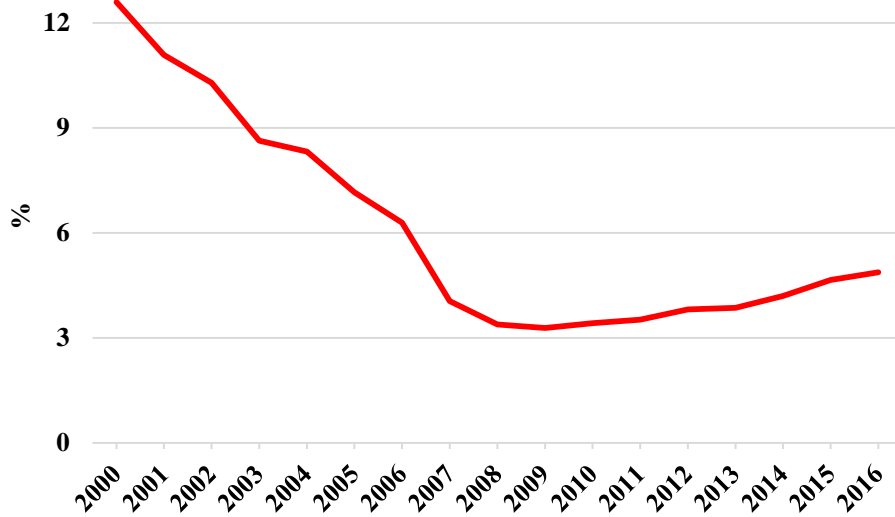
Türkiye'nin ABD ve ABD hariç diğer bütün ülkelere yaptığı toplam ihracat sırasıyla 2000 yılında 3 ve 24,4 milyar dolarken, 2008'de 4,3 ve 127,7 milyar dolara yükselmiş, 2009'da ise 3,2 ve 98,9 milyar dolara gerilemiştir. Türkiye 2014 yılında ABD'ye 6,3 milyar dolarlık mal ihraç ederken, 2016'da 6,6 milyar dolarlık ihracat hacmine yükselmiştir. Türkiye 2014 yılında ABD hariç 151,3 milyar dolarlık mal ihracatı yaparken, bu değer 2016'da 136 milyar dolara gerilemiştir.

Grafik 3-49'dan da görüleceği üzere Türkiye'nin ABD'ye olan Sapma İndeksi 2000 yılında %12,59'dan, 2008'de %3,38'e düşmüş, 2009'da %3,29 ile dip yapmıştır. Türkiye'nin ABD ile olan ihracatının Sapma İndeksi 2014'de %4,19'a, 2016'da ise %4,87'ye yükselmiştir.

Tablo 3.49. Türkiye'nin ABD ile Sapma İndeksi (%)

	Toplam	ABD	Diğer Ülkeler	Sapma İndeksi	100 İndeksli Hali (2000=100)
2000	27.485.359	3.074.128	24.411.231	12,59	100,00
2001	31.333.944	3.125.804	28.208.141	11,08	88,02
2002	35.761.981	3.336.810	32.425.172	10,29	81,74
2003	47.252.836	3.753.865	43.498.971	8,63	68,54
2004	63.120.949	4.848.743	58.272.206	8,32	66,09
2005	73.476.408	4.910.817	68.565.591	7,16	56,89
2006	85.534.676	5.061.330	80.473.346	6,29	49,96
2007	107.271.750	4.177.593	103.094.157	4,05	32,19
2008	132.027.196	4.316.424	127.710.771	3,38	26,85
2009	102.142.613	3.250.109	98.892.503	3,29	26,10
2010	113.883.219	3.766.034	110.117.185	3,42	27,16
2011	134.906.869	4.585.849	130.321.019	3,52	27,95
2012	152.461.737	5.606.487	146.855.249	3,82	30,32
2013	151.802.637	5.641.170	146.161.467	3,86	30,66
2014	157.610.158	6.342.194	151.267.964	4,19	33,30
2015	143.850.376	6.396.332	137.454.044	4,65	36,96
2016	142.606.247	6.627.763	135.978.485	4,87	38,71

Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁵⁵

Grafik 3-49. Türkiye'nin ABD ile Sapma İndeksi (%)

⁵⁵ UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

3.4.2.2 Brezilya

UNCTADSTAT veri tabanından alınan veriler göre Brezilya'nın 17 yıllık (2000-2016) süreçte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile gerçekleştirilmiş olan toplam ihracat ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) haricinde diğer bütün ülkelerle yapılmış olan toplam ihracat ile bu verilerle hesaplanmış olan Sapma İndeksi ve 100 İndekse dönüştürülmüş hali Tablo 3.50'de gösterilmiştir.

Brezilya'nın toplam ihracatı 2000 yılında 55,1 milyar dolardan, 2002'de 60,4, 2008'de ise 198,9 milyar dolara yükselmiş, takip eden yılda ise 153 milyar dolara gerilemiştir. Brezilya toplam ihracatını 2011 yılında 256 milyar dolara yükseltirken, 2015'de 191,1 ve 2016'da ise 185,2 milyar dolara düşürmüştür.

Tablo 3.50. Brezilya'nın ABD ile Sapma İndeksi (%)

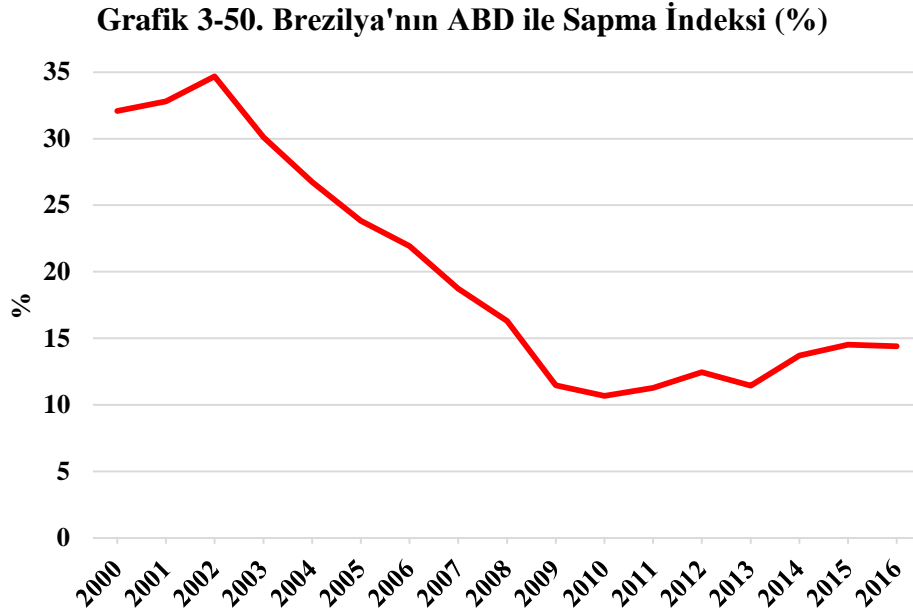
	Toplam	ABD	Diğer Ülkeler	Sapma İndeksi	100 İndeksli Hali (2000=100)
2000	55.118.914	13.389.889	41.729.025	32,09	100,00
2001	58.286.593	14.398.230	43.888.363	32,81	84,57
2002	60.438.650	15.559.315	44.879.335	34,67	89,38
2003	73.203.222	16.937.181	56.266.041	30,10	77,60
2004	96.677.246	20.403.166	76.274.080	26,75	68,96
2005	118.528.688	22.810.093	95.718.596	23,83	61,43
2006	137.806.190	24.774.417	113.031.773	21,92	56,50
2007	160.648.870	25.335.516	135.313.353	18,72	48,27
2008	197.942.443	27.734.719	170.207.724	16,29	42,01
2009	152.994.743	15.744.930	137.249.813	11,47	29,57
2010	201.915.103	19.466.060	182.449.043	10,67	27,51
2011	256.038.702	25.942.953	230.095.749	11,27	29,07
2012	242.578.014	26.849.876	215.728.137	12,45	32,09
2013	242.032.979	24.866.913	217.166.066	11,45	29,52
2014	225.098.405	27.144.925	197.953.480	13,71	35,35
2015	191.126.886	24.215.974	166.910.912	14,51	37,40
2016	185.235.399	23.299.979	161.935.420	14,39	37,09

Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁵⁶

Tablo 3.50'de görüldüğü üzere Brezilya ABD ve ABD dışında toplam ihracatı sırasıyla 2000 yılında 13,4 ve 41,7 milyar dolardan, 2002'de 15,6 ve 44,9 milyar dolara yükseltmiştir. Brezilya ihracatını 2008'de ABD'ye 27,7 milyar dolar, diğerlerine 170,2 milyar dolardan, 2009'da ABD'ye 15,7 milyar dolara, diğerlerine 137,2 milyar dolara

⁵⁶ UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

düşürmüştür. 2011 yılında Brezilya'nın ihracatı ABD'ye 25,9, diğerlerine 230,1 milyar dolar mal ihracatından; 2016'da ABD'ye 23,3, diğerlerine 161,9 milyar dolara gerilemiştir.

Grafik 3-50'de de görüldüğü üzere Brezilya'nın ABD ile olan Sapma İndeksi 2000 yılında %32,09'dan, 2002'de %34,67'ye yükselerek zirve yapmış, 2008'de %16,29'a, 2009'da %11,47'ye ve 2010'da ise %10,67'ye düşerek dip yapmıştır. 2011'de %11,27'ye, 2016'da ise %14,39'a yükselmiştir.

3.4.2.3 Rusya

Comtrade sitesi veri tabanından alınan veriler göre Rusya'nın 17 yıllık (2000-2016) süreçte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile gerçekleştirilmiş olan toplam ihracat ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) haricinde diğer bütün ülkelerle yapılmış olan toplam ihracat ile bu verilerle hesaplanmış olan Sapma İndeksi ve 100 İndekse dönüştürülmüş hali Tablo 3.51'de gösterilmiştir.

Rusya'nın toplam ihracatı 2000 yılında 103,1 milyar dolardan, 2007'de 352,3, 2008'de 468 milyar dolara yükselmiş, 2009'da ise 301,8 milyar dolara gerilemiştir. Rusya ihracatını 2013'de 524,8 milyar dolardan, 2014'de 497,8, 2015'de 343,9, 2016'da ise 285,5 milyar dolara düşürmüştür.

Tablo 3.51. Rusya'nın ABD ile Sapma İndeksi (%)

	Toplam	ABD	Diğer Ülkeler	Sapma İndeksi	100 İndeksli Hali (2000=100)
2000	103.092.748	4.648.016	98.444.733	4,72	100,00
2001	99.868.397	4.198.805	95.669.592	4,39	92,98
2002	106.691.998	4.019.994	102.672.003	3,92	82,95
2003	133.655.685	4.274.224	129.381.461	3,30	69,99
2004	181.600.379	6.625.955	174.974.424	3,79	80,23
2005	241.451.657	6.366.077	235.085.580	2,71	57,37
2006	301.550.666	8.851.517	292.699.148	3,02	64,07
2007	352.266.399	7.311.805	344.954.594	2,12	44,91
2008	467.993.955	13.752.790	454.241.164	3,03	64,14
2009	301.796.059	9.286.431	292.509.628	3,17	67,26
2010	397.067.521	11.933.020	385.134.501	3,10	65,64
2011	516.992.618	15.626.335	501.366.284	3,12	66,03
2012	524.766.421	13.022.324	511.744.096	2,54	53,91
2013	527.265.919	11.177.056	516.088.863	2,17	45,88
2014	497.833.529	9.553.488	488.280.040	1,96	41,45
2015	343.907.652	8.393.105	335.514.547	2,50	53,00
2016	285.491.052	9.425.802	276.065.250	3,41	72,34

Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁵⁷

Tablo 3.51’de de görüldüğü üzere Rusya ABD ve ABD hariç bütün ülkelere yaptığı toplam ihracatı sırasıyla 2000 yılında 4,6 ve 98,4 milyar dolardan, 2007’de 7,3 ve 344,9 milyar dolara yükseltmiştir. Rusya 2008’de ABD’ye 13,7 ve diğer ülkelere 454,2 milyar dolarlık ihracatını, 2009’da ABD’ye 9,3 ve diğer ülkelere 292,5 milyar dolara düşürmüştür.

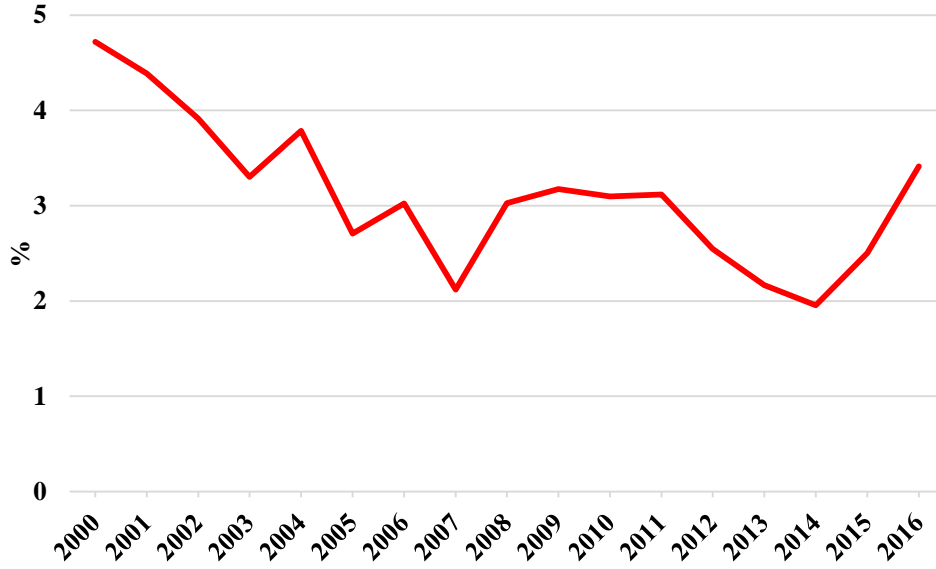
Rusya’nın 2013’de ABD’ye olan ihracatı 11,1 milyar dolardan, 2014’de 9,5 ve 2016’da 9,4 milyar dolara gerilemiştir. Rusya’nın ABD dışında toplam ihracatı 2013’de 516,1 milyar dolardan, 2014’de 488,3 ve 2016’da da 276,1 milyar dolara gerilemiştir.

Rusya diğer BRICS ülkeleri ve Türkiye ile kıyaslanacak olursa nispi olarak ABD ile ihracat hacmi oransal olarak en düşük ülkedir. Grafik 3-51’de de görülebileceği gibi Rusya’nın ABD ile olan Sapma İndeksi 2000 yılında %4,72’den, 2005’de %2,71’e, 2007 %2,12’ye gerileyip, 2008’de %3,03’e, 2009’da da %3,17’ye yükselmiştir. Rusya’nın Sapma İndeksi 2013’de %2,17’den, takip eden yılda %1,96’ya düşerek dip yapmış olsa da

⁵⁷ UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

2016'da %3,41 olmuştur. Kısacası, Rusya'nın ABD pazarına olan ihracatı istikrarsız bir seyir izlemektedir.

Grafik 3-51. Rusya'nın ABD ile Sapma İndeksi (%)

3.4.2.4 Hindistan

UNCTADSTAT veri tabanından alınan veriler göre Hindistan'ın 17 yıllık (2000-2016) süreçte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile gerçekleştirilmiş olan toplam ihracat ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) haricinde diğer bütün ülkelerle yapılmış olan toplam ihracat ile bu verilerle hesaplanmış olan Sapma İndeksi ve 100 İndekse dönüştürülmüş hali Tablo 3.52'de gösterilmiştir.

Hindistan'ın toplam ihracatı 2000 yılında 42,3 milyar dolardan, 2008'de 181,9 milyar dolara yükselip, 2009'da ise 176,8 milyar dolara gerilemiştir. Hindistan 2010'da 220,4 milyar dolar mal ihraç ederken, bu değer 2013'de 336,6 milyar dolara yükselmiş olsa da 2016'da 260,3 milyar dolara gerilemiştir.

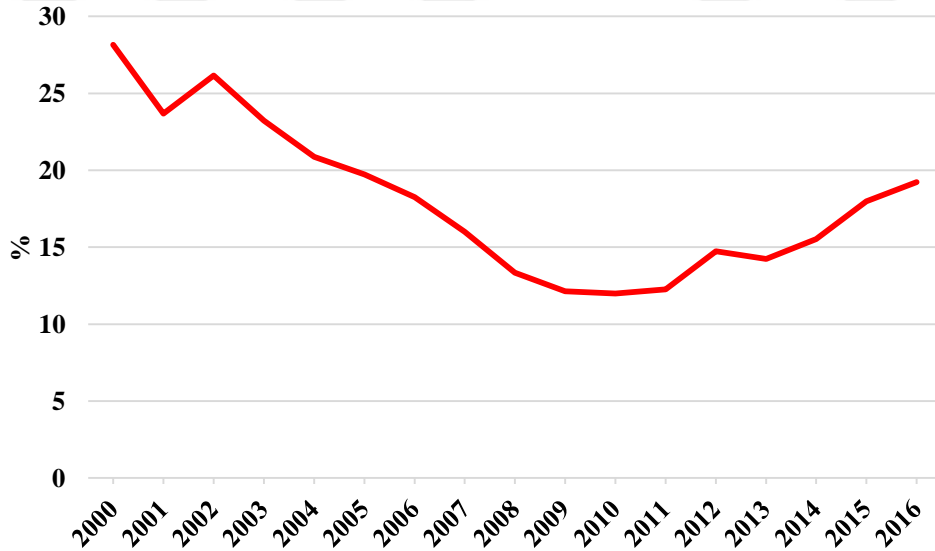
Hindistan'ın ABD'ye ve ABD hariç bütün ihracatı sırasıyla 2000 yılında 9,3 ve 33 milyar dolardan, 2008'de 21,4 ve 160,4 milyar dolara yükselmiştir. 2009'da Hindistan'ın ihracatı ABD'ye 19,1, diğer ülkelere 157,6 milyar dolara gerilemiştir. Hindistan ABD'ye ihracatı 2010'da 23,6, 2013'de 41,9 ve 2016'da 42 milyar dolarlık ihracat yapmıştır.

Hindistan'ın ABD hariç diğer ülkelere yaptığı toplam ihracat 2010'da 196,8'e, 2013'de 294,6 milyar dolara yükselirken 2016'da 218,3 milyar dolara gerilemiştir.

Tablo 3.52. Hindistan'ın ABD ile Sapma İndeksi (%)

	Toplam	ABD	Diğer Ülkeler	Sapma İndeksi	100 İndeksli Hali (2000=100)
2000	42.358.096	9.304.914	33.053.182	28,15	100,00
2001	43.878.489	8.404.056	35.474.433	23,69	84,16
2002	50.097.958	10.388.760	39.709.199	26,16	92,94
2003	59.360.659	11.186.815	48.173.844	23,22	82,49
2004	75.904.200	13.105.037	62.799.164	20,87	74,13
2005	100.352.637	16.542.685	83.809.951	19,74	70,12
2006	121.200.606	18.705.452	102.495.154	18,25	64,83
2007	145.898.053	20.133.334	125.764.719	16,01	56,87
2008	181.860.898	21.407.125	160.453.774	13,34	47,39
2009	176.765.036	19.128.200	157.636.837	12,13	43,11
2010	220.408.496	23.587.442	196.821.054	11,98	42,57
2011	301.483.250	32.919.043	268.564.207	12,26	43,54
2012	289.564.769	37.170.686	252.394.084	14,73	52,32
2013	336.611.389	41.956.732	294.654.657	14,24	50,58
2014	317.544.642	42.684.740	274.859.902	15,53	55,17
2015	264.381.004	40.312.703	224.068.301	17,99	63,91
2016	260.326.912	41.992.468	218.334.444	19,23	68,32

Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁵⁸

Grafik 3-52. Hindistan'ın ABD ile Sapma İndeksi (%)

Grafik 3-52'de görüldüğü gibi Hindistan'ın ABD ile olan Sapma İndeksi 2000 yılında %28,15'den, 2008'de %13,34'e, 2009'da %12,13'e takip eden yılda da %11,98'e

⁵⁸ UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

düşerek dip yapmıştır. 2013 yılında %14,24 olan Sapma İndeksi 2016'da %19,23'e yükselmiştir.

3.4.2.5 Çin

UNCTADSTAT veri tabanından alınan veriler göre Çin'in 17 yıllık (2000-2016) süreçte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile gerçekleştirilmiş olan toplam ihracat ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) haricinde diğer bütün ülkelerle yapılmış olan toplam ihracat ile bu verilerle hesaplanmış olan Sapma İndeksi ve 100 İndekse dönüştürülmüş hali Tablo 3.53'de gösterilmiştir.

Çin'in toplam ihracatı 2000 yılında 249,2 milyar dolardan, 2008'de 1 trilyon 430,7 milyar dolara yükseltip, 2009'da 1 trilyon 201,7 milyar dolara düşürmüştür. Çin 2013 yılında 2 trilyon 342,3 milyar dolarlık mal ihraç ederken, 2016'da ise 2 trilyon 97,6 milyar dolar mal ihraç etmiştir.

Tablo 3.53. Çin'in ABD ile Sapma İndeksi (%)

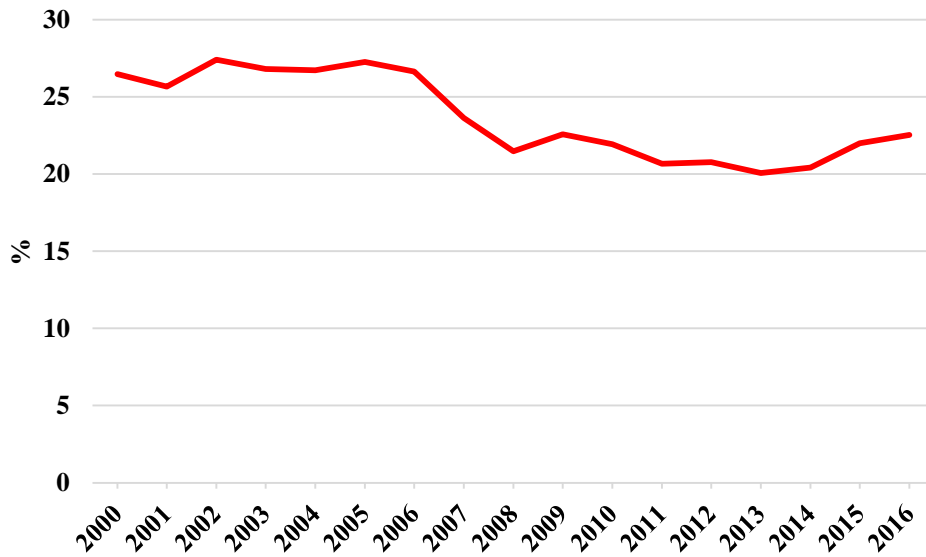
	Toplam	ABD	Diğer Ülkeler	Sapma İndeksi	100 İndeksli Hali (2000=100)
2000	249.202.551	52.156.428	197.046.123	26,47	100,00
2001	266.098.209	54.355.080	211.743.128	25,67	96,98
2002	325.595.970	70.050.092	255.545.878	27,41	103,56
2003	438.227.767	92.626.296	345.601.471	26,80	101,25
2004	593.325.581	125.148.956	468.176.626	26,73	100,99
2005	761.953.410	163.180.459	598.772.950	27,25	102,96
2006	968.935.601	203.801.046	765.134.555	26,64	100,63
2007	1.220.059.668	233.168.790	986.890.878	23,63	89,26
2008	1.430.693.066	252.843.531	1.177.849.535	21,47	81,10
2009	1.201.646.758	221.295.020	980.351.738	22,57	85,28
2010	1.577.763.751	283.780.323	1.293.983.428	21,93	82,85
2011	1.898.388.435	325.010.988	1.573.377.447	20,66	78,04
2012	2.048.782.233	352.438.221	1.696.344.012	20,78	78,49
2013	2.209.007.280	369.063.859	1.839.943.422	20,06	75,78
2014	2.342.292.696	397.099.250	1.945.193.447	20,41	77,12
2015	2.273.468.224	409.979.244	1.863.488.980	22,00	83,12
2016	2.097.637.172	385.677.759	1.711.959.412	22,53	85,11

Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁵⁹

⁵⁹ UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.53'de de görüldüğü üzere Çin'in ABD'ye ve ABD hariç diğer bütün ülkelere toplam ihracatı sırasıyla 2000 yılında 52,1 ve 197 milyar dolardan, 2008'de 252,8 milyar ve 1 trilyon 177,8 milyar dolara yükseltip takip eden yılda ise 221,3 ve 980,3 milyar dolara düşürmüştür. Çin 2013 yılında ABD'ye 369,1 milyar dolarlık mal ihraç ederken, 2016'da 385,7 milyar dolarlık mal ihraç etmiştir. Çin'in 2013 yılında ABD hariç toplam ihracatı 1 trilyon 839,9 milyar dolardan, 2016'da 1 trilyon 712 milyar dolara düşürmüştür.

Grafik 3-53. Çin'in ABD ile Sapma İndeksi (%)

Grafik 3-53'de de görüleceği üzere Çin'in ABD ile olan ihracatına dair Sapma İndeksi 2000 yılında %26,47'den, 2008'de %21,47'ye düşüp, 2009'da ise %22,57'ye yükselmiştir. Çin'in Sapma İndeksi 2013'de %20,06 ile dip yaparken, 2016'da tekrar %22,53'e yükselmiştir. Bu seyir, Çin'in ihracatında ABD'ye olan bağımlılığının azalsa da, son yıllarda genel olarak istikrarını göstermektedir.

3.4.2.6 Güney Afrika

UNCTADSTAT veri tabanından alınan veriler göre Güney Afrika'nın 17 yıllık (2000-2016) süreçte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile gerçekleştirilmiş olan toplam ihracat ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) haricinde diğer bütün ülkelerle yapılmış olan toplam ihracat ile bu verilerle hesaplanmış olan Sapma İndeksi ve 100 İndekse dönüştürülmüş hali Tablo 3-54'de gösterilmiştir.

Güney Afrika'nın toplam ihracatı 2000 yılında 26,3 milyar dolardan, 2008'de 74 milyar dolara yükselip, 2009'da 53,9 milyar dolara gerilemiştir. 2014 yılında Güney Afrika'nın ihracatı 90,6 milyar dolardan, 2016'da 74,1 milyar dolara düşmüştür.

Tablo 3.54. Güney Afrika'nın ABD ile Sapma İndeksi (%)

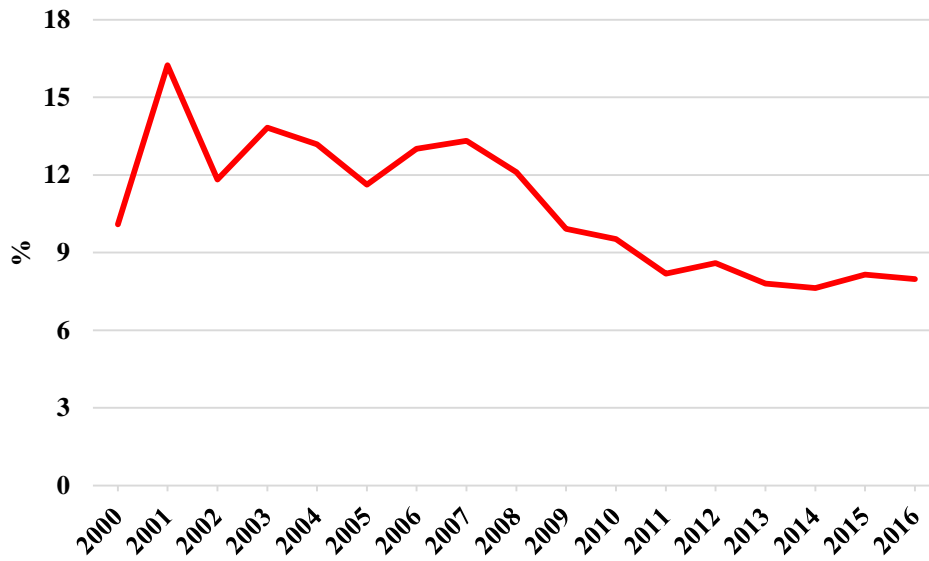
	Toplam	ABD	Diğer Ülkeler	Sapma İndeksi	100 İndeksli Hali (2000=100)
2000	26.297.952	2.409.237	23.888.715	10,09	100,00
2001	25.997.549	3.631.452	22.366.097	16,24	160,92
2002	23.064.420	2.439.154	20.625.266	11,83	117,21
2003	31.635.889	3.844.229	27.791.660	13,83	137,09
2004	40.263.523	4.689.548	35.573.975	13,18	130,65
2005	46.991.047	4.893.176	42.097.871	11,62	115,20
2006	52.601.760	6.058.239	46.543.520	13,02	129,00
2007	64.026.608	7.528.705	56.497.903	13,33	132,07
2008	73.965.546	7.987.446	65.978.100	12,11	119,98
2009	53.863.892	4.859.695	49.004.197	9,92	98,28
2010	82.625.557	7.182.700	75.442.856	9,52	94,36
2011	107.946.318	8.171.757	99.774.561	8,19	81,17
2012	98.872.228	7.822.047	91.050.180	8,59	85,14
2013	95.111.531	6.885.856	88.225.676	7,80	77,35
2014	90.612.104	6.420.026	84.192.079	7,63	75,57
2015	69.631.083	5.247.988	64.383.094	8,15	80,78
2016	74.110.817	5.473.768	68.637.049	7,97	79,04

Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁶⁰

Tablo 3-54'de de görüldüğü üzere Güney Afrika'nın ABD ve ABD hariç diğer bütün ülkelere toplam ihracatı sırasıyla 2000 yılında 2,4 ve 23,9 milyar dolardan, 2008'de 8 ve 66 milyar dolara yükseltip, 2009'da ise 4,9 ve 49 milyar dolara düşürmüştür. Güney Afrika 2014 yılında ABD'ye 6,4 milyar dolarlık ihracatını 2016'da 5,5 milyar dolara; 2014 yılında diğer ülkelere olan toplam ihracatını 84,2 milyar dolardan, 2016'da 68,6 milyar dolara düşürmüştür.

Grafik 3.54'de de gösterildiği gibi Güney Afrika'nın ABD ile olan ihracatının Sapma İndeksi 2000 yılında %10,09'dan, 2008'de %12,11'e yükselip, 2009'da yaklaşık %9,92'ye gerilemiştir. Güney Afrika'nın Sapma İndeksi 2014 yılında %7,63 ile dip yaparken 2016'da %7,97 olarak gerçekleşmiştir. Bu seyir, Güney Afrika'nın ihracatında genel olarak ABD'ye olan bağımlılığının azalmakta olduğunu göstermektedir.

⁶⁰ UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

Grafik 3-54. Güney Afrika'nın ABD ile Sapma İndeksi (%)

3.4.2.7 Amerika Birleşik Devletleri'nden Sapma Analizine İlişkin Genel Değerlendirme

BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ve Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile yapmış olduğu ve ABD hariç yapmış olduğu toplam ihracat miktarına oranı olan Sapma İndeks değerleri Tablo 3.55'de gösterilmiştir.

Tablo 3.55'den de görüldüğü üzere Rusya'nın ABD ile olan ihracatının Sapma İndeksi en düşük ülke olduğu ifade edilebilir. 17 yıl boyunca (2000-2016) %5'i geçmemiştir.

2000-2005 yılları arasında ABD ile ihracatı oransal anlamda en yüksek ülke Brezilya'dır. Sapma İndeksi, 2000'de %32,09'dan, 2002'de %34,67'ye çıkıp, 2005'de %23,83'e düşmüştür. 2005'ten itibaren Brezilya liderliği Çin'e kaptırmıştır. Çin'in ABD ile olan ihracatının Sapma İndeksi 2005'te %27,25'ten, 2013'te %20,06'ya düşerek dip yapmıştır. 2016'da ise %22,53'e yükselmiştir.

Grafik 3-55'de de görüldüğü üzere Türkiye'nin ABD ile olan ihracat hacminin küçüklüğü bakımından Rusya'nın ardından gelmektedir. ABD ile olan ihracat Sapma İndeksi 2000'de %12,59'dan, 2009'da %3,29'a gerileyip, 2016'da %4,87'e yükselmiştir.

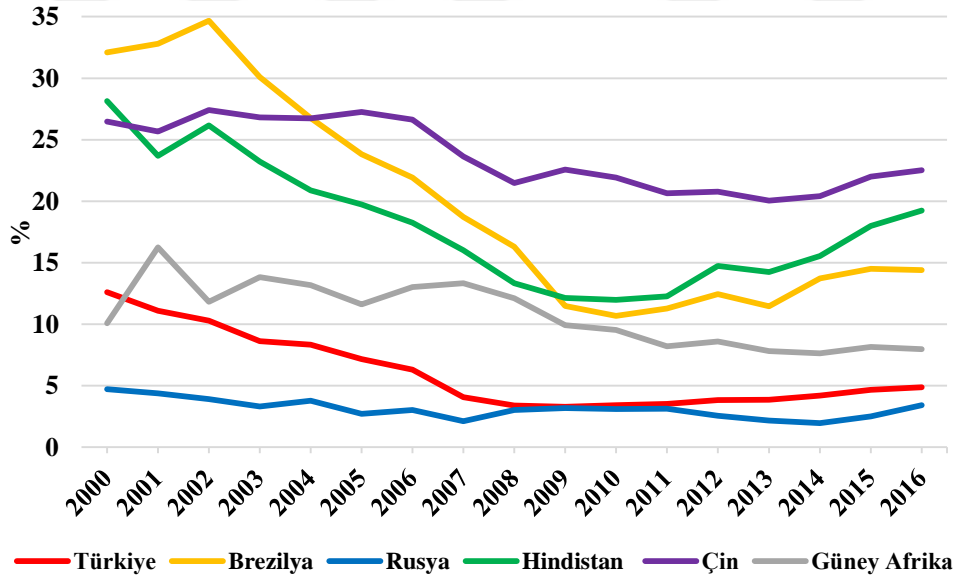
Güney Afrika'nın ABD ile olan ihracat hacmi dengeli bir durumu arz etmektedir. Grafik 3-55'de de görüldüğü gibi diğer BRICS ülkeleri ve Türkiye ile kıyaslandığında yatay bir seyir izlemektedir. Sapma İndeksi 2000'de %10,09, 2009'da %9,92 seviyesindeyken, 2016'da %7,97 olmuştur.

Tablo 3.55. Türkiye ve BRICS Ülkeleri'nin ABD ile Sapma İndeksi (%)

	Türkiye	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika
2000	12,59	32,09	4,72	28,15	26,47	10,09
2001	11,08	32,81	4,39	23,69	25,67	16,24
2002	10,29	34,67	3,92	26,16	27,41	11,83
2003	8,63	30,10	3,30	23,22	26,80	13,83
2004	8,32	26,75	3,79	20,87	26,73	13,18
2005	7,16	23,83	2,71	19,74	27,25	11,62
2006	6,29	21,92	3,02	18,25	26,64	13,02
2007	4,05	18,72	2,12	16,01	23,63	13,33
2008	3,38	16,29	3,03	13,34	21,47	12,11
2009	3,29	11,47	3,17	12,13	22,57	9,92
2010	3,42	10,67	3,10	11,98	21,93	9,52
2011	3,52	11,27	3,12	12,26	20,66	8,19
2012	3,82	12,45	2,54	14,73	20,78	8,59
2013	3,86	11,45	2,17	14,24	20,06	7,80
2014	4,19	13,71	1,96	15,53	20,41	7,63
2015	4,65	14,51	2,50	17,99	22,00	8,15
2016	4,87	14,39	3,41	19,23	22,53	7,97

Kaynak: (United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT), 2017)⁶¹

Grafik 3-55. Türkiye ve BRICS Ülkeleri'nin ABD ile Sapma İndeksi (%)

⁶¹ UNCTADSTAT sitesi veri tabanından alınan veriler kullanılarak Sapma İndeksi tarafımızca hesaplanmıştır.

3.4.3 Sapma Analizine İlişkin Genel Değerlendirme

Hem Türkiye hem de BRICS ülkelerinin ihracat kompozisyonuna bakıldığında AB ülkeleri ve ABD'den özellikle 2008 küresel krizinden sonra bir kopuş gözlemlenmektedir. Bunun esas sebebi krizin maliyetinin AB ülkeleri ve ABD tarafından yüklenilmiş olduğu ifade edilebilir.

AB ülkeleri ile ihracatına bakıldığında Türkiye ve BRICS ülkelerinden özellikle Rusya'nın 2008 küresel krizinden itibaren özellikle AB harici ülkelere ihracatın kaydığı ve AB-28 ülkeleri ile ihracatın Sapma İndeksinin ivmeli bir şekilde azaldığı görülmektedir.

ABD ile olan ihracatın oranına bakıldığında özellikle Brezilya ve Hindistan 2002 yılından başlayıp 2009'a kadar ihracatlarının ABD'den ciddi şekilde saptığı ifade edilebilir. BRICS ülkelerinde ABD ile olan ihracatı oransal anlamda en küçük ülke Rusya'dır. Rusya'nın bu 17 yıllık süreçte ABD'ye olan ihracatı istikrarlı bir çizgide seyretmektedir.

4 SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünya ülkeleri birçok kritere göre gelişmişlik bakımından sınıflandırılmaktadır. Bazı sınıflandırmalara göre temel ölçüt kimi zaman kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla toplam gayri safi yurtiçi hasıla; kimi zaman da insani gelişme indeksi olmaktadır. Haliyle, söz konusu ülkeler, söz edilen ölçütlere göre gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş, gelişmemiş şeklinde sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte, milli gelir, ihracat, karşılaştırmalı üstünlükler bakımından gelişmekte olan ülkeler arasında önemli küresel aktörler olarak yükselen ekonomiler kavramı sıklıkla kullanılmıştır (kullanılmaktadır).

Son yıllarda, yükselen ekonomiler şeklinde ifade edilen ülke grupları, özellikle 2008 yılıyla birlikte ortaya çıkan küresel ekonomik kriz sonucunda; ekonomik boyutları, küresel ekonomide ortaya çıkardıkları etki ve daha da önemlisi gelişmiş ülkeler üzerinde oluşturdukları ekonomik tehditler bakımından bazı alt gruplara ayrılmıştır. Bu gruplardan en önemlisi, en güçlüsü ve popülerleri Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın oluşturduğu BRICS ülkeleridir. 2008 yılında ortaya çıkan BRICS, günümüze değin ekonomik gücünü arttırmış, günümüzde ABD ve AB karşısında üçüncü bir kutup olarak karşımıza çıkmıştır. Dünya ekonomisine ilişkin yapılan projeksiyonlarda, BRICS ülkeleri ekonomilerinin dünya ekonomisindeki nüfuzunu ve küresel rekabet gücünü arttıracaklarını ortaya koymaktadır.

Yükselen ekonomiler içinde gerek milli gelir büyüklüğü ve potansiyeli gerekse dış ticaret hacmi ve büyüme oranlarıyla Türkiye de, küresel rekabette BRICS ülkeleri karşısında avantaj sağlama ve uluslararası ticaretindeki payını artırma çabasıdadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin daha güçlü bir küresel aktör olma yolundaki en önemli engeli, BRICS ülkelerinin gelişimidir. Bu perspektifte, bu çalışmanın amacı BRICS ülkeleri ile Türkiye'nin ihracat potansiyeli bakımından yıllar itibarıyla karşılaştırılmasıdır. Çalışmada söz konusu ülkelerin ihracat profilinin ve potansiyelinin karşılaştırılması amacıyla gerek pazar (ülke), gerekse ürün bazında yoğunlaştırma analizleri yapılmıştır. 2000-2016 yıllarını kapsayan analizlerde GHI'si, Ticaret Yoğunlaşma Oranı ve Sapma İndeksi kullanılmıştır.

Gerek nüfus gerekse ekonomik büyüklük (GSYH) açısından BRICS ülkeleri içinde Çin'in lokomotif ekonomi konumunda olduğu ifade edilebilir. Zira Çin tek başına dünya nüfusunun ve GSYH'sinin 1/7'sini oluşturmaktadır (2016 yılı verisi). Hindistan ve

Brezilya ekonomilerinin büyüklüğü de yadsınamaz bir gerçektir. BRICS ülkeleri ekonomileri arasında sadece Güney Afrika'nın ekonomisi (GSYH) Türkiye'den küçüktür. Bununla birlikte Çin ve Hindistan son yıllarda dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret hacimleri ve bunun milli gelir içindeki oranları kayda değer büyüklüktedir. Bununla birlikte, hem BRICS ülkeleri hem de Türkiye artan ihracat bileşiminde yüksek teknoloji içeren ürünlerin kayda değer artışını sağlayamamıştır. BRICS ülkeleri ekonomileri içinde Çin yüksek teknolojik içerikli ürün ihracatı bakımından öndedir (toplam ihracatın %25,5'i). BRICS ülkeleri ekonomileri içinde yüksek teknoloji içerikli ürün ihracatı bakımından son sıradaki ülke Güney Afrika'dır (toplam ihracatın %5,3'ü). Küresel piyasalarda BRICS ülkeleri karşısında rekabet gücünü arttırmayı amaçlayan Türkiye'nin, teknolojik ürün ihracatında yeterli seviyeye ulaşmadığı görülmektedir (toplam ihracatın %2,1'i). Ülkelerin patent sayıları ve ihracatlarındaki teknoloji yoğunluğu arasındaki korelasyon dikkat çekicidir. Keza patent sayıları bakımından da Çin başı çekmekte olup Türkiye son sırada yer almaktadır.

Birçok ülke yüksek tutarlarda ihracat gerçekleştirmiş olsa da, uluslararası rekabette avantaj yakalayamamaktadır. Bu sorun en önemli nedenleri, söz konusu ülkelerin ihracatını gerçekleştirdiği ülkelerin ve ihraç ettiği ürünlerin portföy çeşitlendirmesinin yapılmamış olmasıdır. Bu sorun, sözü edilen ülkelerin üretim ve ihracat sonucu yaratmış olduğu katma değerlerin düşük olmasına ve gelişmiş ülke sınıflandırmasında yer alamamasına sebep olmaktadır.

BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin ihracat yoğunlaşmaları pazar (ülke) bazında analiz edildiğinde, genel olarak ihracat yoğunlaşmalarının azaldığı, diğer bir ifade ile çeşitlendirmelerin arttığı görülmektedir. Gerek GHİ'si gerekse Ticaret Yoğunlaşma Oranı analiz sonuçları pazar yoğunlaşması en yüksek olan (yıllara göre azalan bir seyir izlemekle birlikte) ülkelerin Çin ve Brezilya olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Brezilya, Hindistan ve Çin kadar yüksek olmasa da, Rusya'nın pazar yoğunlaşmasındaki atalet dikkat çekicidir. Zira 2000 yılından günümüze Rusya'nın yoğunlaşma skorları hiç azalmamış hatta bir miktar artış göstermiştir.

BRICS ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye'nin pazar bazında GHİ'si ve Ticaret Yoğunlaşma Oranlarının daha düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuç, Türkiye'nin ihracatında ülke bazında portföy çeşitlendirmesini daha başarılı bir şekilde

gerçekleştirdiğini ve bu perspektifte küresel rekabet gücünü arttırdığını ortaya koymaktadır.

BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin ihracat yoğunlaşmaları ürün bazında analiz edildiğinde, Rusya'nın yoğunlaşma skorlarının (GHİ'si ve Ticaret Yoğunlaşma Oranı) çarpıcı yüksekliği dikkat çekicidir. Bununla beraber Rusya'nın ürün bazında yoğunlaşma düzeyi yıllar itibariyle azalmamakta hatta artmaktadır. Bu durum, Rusya'nın ihracatında doğal kaynaklara olan bağımlılığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca, küresel resesyonla birlikte emtia fiyatlarının (örneğin petrol ve doğal gaz) düşmesi sonucunda en fazla olumsuz etkilenen ülkelerin başında Rusya'nın olması bu durumu doğrulamaktadır. Rusya kadar yüksek olmasa da Brezilya'nın da ürün bazında ihracat yoğunlaşmalarının artan seyri, sözü edilen ülkenin ihracatında doğal kaynaklara olan bağımlılığını ortaya koymaktadır.

BRICS ülkelerinin pazar bazında yoğunlaşmalarına kıyasla, ürün bazındaki ihracat yoğunlaşmalarının (GHİ'si ve Ticaret Yoğunlaşma Oranı) yüksekliğe ve katılığı dikkat çekmektedir. Bu sonuç, BRICS ülkeleri ekonomilerinin ihracatında ülke bazında portföy çeşitlendirmesindeki nispi başarıyı ürün bazında sergileyemediğini göstermektedir. Bu durum BRICS ülkeleri ekonomilerinin gelişmiş ekonomiler ile olan gelişmişlik açığını kapatabileceğine dair yapılan projeksiyonların gerçekleşebilme şansını azaltacaktır.

BRICS ülkeleri ekonomileri ile kıyaslandığında, Türkiye'nin ürün bazında GHİ'si ve Ticaret Yoğunlaşma Oranlarının daha düşük olduğu ve yıllara göre azalan bir seyirde olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin, ihracatın pazar bazında çeşitlendirmesinde olduğu gibi, ürün bazında portföy çeşitlendirmesinde de BRICS ülkeleri karşısındaki rekabet üstünlüğünü göstermektedir.

BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin ihracat yoğunlaşmaları AB'den Sapma İndeksi ile analiz edildiğinde, Çin haricindeki ülkelerin AB'ye olan bağımlılıklarının yıllar itibariyle azaldığı görülmektedir. Söz konusu ülkelerin ihracat yoğunlaşmaları ABD'den Sapma İndeksi ile analiz edildiğinde, tamamının ABD'ye olan bağımlılıklarının yıllar itibariyle azaldığı görülmektedir. Özellikle de Türkiye'nin ihracatındaki AB ve ABD'den sapmalar, pazar yoğunlaşmasının azaldığını, daha önce nispi olarak daha az ihracat gerçekleştirdiği ülkelere son yıllarda daha fazla hitap ettiği görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin küresel krizlerden (ABD ve EURO Bölgesi bazlı) daha az etkilenebileceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin dünya katma değerinden daha fazla pay alabilmesi, uluslararası rekabet gücünü arttırabilmesi ve daha aktif bir küresel aktör olabilmesi için ihracatının arttırmakla birlikte; ihracatında ürün ve pazar kompozisyonunu çeşitlendirmesi elzemdir. Bununla birlikte söz konusu ülkelerin ürün çeşitlendirmesini teknolojik yoğunluğu, gelir esnekliği ve katma değeri yüksek ürünler lehine gerçekleştirmesi gerekmektedir. Buna ilaveten, pazar çeşitlendirmesinde dikkat edilmesi gereken en önemli husus, söz konusu ülkelerin ürettiği talebin gelir esnekliği⁶² yüksek ürünlerini satabileceği yeni pazarları tercih etmesi gerektiğidir.

Türkiye, nispi olarak (BRICS ülkeleri ile kıyaslandığında) ihracatındaki ürün ve pazar çeşitlendirmesi hususunda başarılı olsa da, mutlak anlamda ihracatındaki yoğunlaşma düzeyinin hala yüksek olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, Türkiye'nin ihracat çeşitlendirmesini, talebinin gelir esnekliği, teknolojik donanımı ve araştırma-geliştirme (AR-GE) düzeyi yüksek ürünler lehine gerçekleştirmesi gerekmektedir. Buna ilaveten, Türkiye'nin pazar çeşitlendirmesini; gelir esnekliği yüksek ürünleri talep edebilen, ekonomik ve siyasal anlamda daha istikrarlı ülkeler ve ülke toplulukları lehine gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin ihracatının geleneksel sektörlere olan bağımlılığını azaltılabilmesi ve ihracat portföyünün çeşitlendirilmesi maksadıyla katma değeri yüksek ürün ihracatının çoğaltılması gereği aşıkardır. Bu bağlamda Türkiye'nin gerek BRICS ülkeleri ekonomileri gerekse N-11 ekonomileri⁶³ (geri kalan yükselen ekonomiler) ve gelişmiş ekonomiler karşısındaki rekabet gücünü arttırabilmesi ve sürdürülebilir kılabilmesi için emek stokunun niteliğini ve verimliliğini arttırmaya yönelik bir eğitim politikası izlemesi gerekmektedir. Bununla birlikte gerek doğrudan gerekse dolaylı vergilere yönelik düzenlemelerin, sübvansiyon ve teşviklerin, ihracatındaki ürün ve ülke kompozisyonu zengin firmalar lehine gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Bu çalışma da, her çalışma gibi tamamlanmamış bir çalışmadır. Buradaki amaç ortak iyiye giden yolda yapılacak olan çalışmalara bir basamak sağlamaktır.

⁶² Tüketicilerin geliri arttıkça, diğer şartlar sabit kalmak kaydıyla herhangi bir naldan satın alınmak istenen miktar artar (Dinler, 2013, s. 91).

⁶³ N-11 ülkelerini veya ekonomilerini Türkiye, Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Güney Kore, Meksika, Nijerya, Pakistan, Filipinler ve Vietnam oluşturmaktadır (Narin & Kutluay, 2013, s. 32).

KAYNAKÇA

- Al-Marhubi, F. (2000). Export Diversification and Growth: An Empirical Investigation. *Applied Economics Letters*, 7(9), s. 559-562.
- Acemoglu, D., & Fabrizio, Z. (1997). Was Prometheus Unbound by Chance? Risk, Diversification, and Growth. *Journal of Political Economy*, 105(4), s. 709-751.
- Agosin , M. R. (2007). *Export Diversification and Growth in Emerging Economies*. Santiago, Chile: University of Chile.
- Akal, M. (2008). Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 271-296.
- Ali, R., Alwang, J., & Siegel, P. B. (1991). Is Export Diversification the Best Way to Achieve Export Growth and Stability? A Look at Three African Countries. 729.
- Arip, M. A., Yee, L. S., & Karim, B. A. (2010). Export Diversification and Economic. *Munich Personal RePEc Archive*.
- Atabay Baytar, R. (2012). Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(21), 403-424.
- Balaguer, J., & Cantavella-Jordá, M. (2004). Structural Change in Exports and Economic Growth: Cointegration and Causality Analysis for Spain (1961–2000). *Applied Economics*, 36(5), s. 473-477.
- Chambers, E. J., & Gordon, D. F. (1966). Primary Products and Economic Growth: An Empirical Measurement. *Journal of Political Economy*, 74(4), s. 315-332.
- Çeviker, A., & Taş, İ. (2011). Türkiye’de İhracat Çeşitlendirmesi ve Büyüme İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1-10.
- Dawe, D. (1996). A New Look at the Effects of Export Instability on Investment and Growth. *World Development*, 24(12), s. 1905-1914.
- de Piñeres, S. A., & Ferrantino, M. (1997). Export diversification and structural dynamics in the growth process: The case of Chile. *Journal of Development Economic*(52), s. 375-391.

- de Piñeres, S. A., & Ferrantino, M. (2000). The Commodity Composition of Export Portfolios. *Latin American Business Review*, 1(3), s. 1-15.
- Deutsche Welle*. (2017). 10 18, 2017 tarihinde <http://www.dw.com/tr/gundem/s-10201:>
<http://www.dw.com/tr/euro-b%C3%B6lgesi/t-18989113> adresinden alındı
- DİE. (2003). *Dış Ticarete Yoğunlaşma*.
- Dinler, Z. (2013). *İktisada Giriş* (19 b.). Bursa, Türkiye: Ekin Basım Yayım Dağıtım. 10 18, 2017 tarihinde alındı
- Doğan, S., & Soy Yiğit Kaya, S. (2011). Gümrük Birliği Sonrasında (1996-2009) Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Dış Ticaretinin Ülke Ve Fasıllı Bazlı Yoğunlaşma Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve Ekonometri Dergisi*(14), 1-18.
- Dollar, D. (1986). Technological Innovation, Capital Mobility, and the Product Cycle in North-South Trade. . *The American Economic Review*, 76(1), s. 177-190.
- Edwards, S. (1993). Openness, Trade Liberalization and Growth in Developing Countries. *Journal of Economic Literature*(31), 1358-1393.
- Erkan, B. (2012). BRIC Ülkeleri ve Türkiye'nin İhracat Uzmanlaşma ve Rekabet Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 101-131.
- Erkan, B. (2014). Product and Market Diversification in Turkey's Foreign Trade. *International Journal of Advances in Management and Economics*, 5.
- Erkan, B., & Sunay, Z. F. (2016). Türkiye'nin İhracatının Yoğunlaşma Perspektifinde Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 5(7), 1830.
- Falcıoğlu, P., & Akgüngör, S. (2008). Regional Specialization and Industrial Concentration Patterns in the Turkish Manufacturing Industry: An Assessment for the 1980 – 2000 Period. *European Planning Studies*, 16(2), 303-323.
- Feenstra, R., & Kee, H. L. (2004). *Export Variety and Country Productivity*.
- Friedman, M., & Friedman, R. (1979). *Free to Choose A Personal Statment*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

- Hammouda, H. B., Karingi, S. N., Njuguna, A. E., & Sadni-Jallab, M. (2006). *Diversification: towards a new paradigm for Africa's development*. Munich Personal RePEc Archive.
- Hausmann, R., & Rodrik, D. (2003). Economic Development As Self-Discovery. *Journal of Development Economics*, 72(2), s. 603-633.
- Hayami, Y. (1996). Conditions of Agricultural Diversification for Economic Development. E. S. De Dios, & R. V. Fabella içinde, *Choice, Growth & Development: Emerging & Enduring Issues: Essays in Honor of José Encarnación* (s. 151-170). University of the Philippines Press, School of Economics.
- Helpman, E., & Krugman, P. R. (1985). *Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition, and the International Economy*. MIT Press.
- Herzer, D., & Nowak-Lehmann D., F. (2006). What does export diversification do for growth? An econometric analysis. *Applied Economics*(38), s. 1825–1838.
- Hesse, H. (2009). Export diversification and economic growth. N. Richard, S. William, & W. Peter içinde, *Breaking into new markets: emerging lessons for export diversification* (s. 55-80).
- Hirschman, A. O. (1945). *National Power and The Structure of Foreign Trade*. Berkeley CA: University of California Press.
- Hirschman, A. O. (1964). The paternity of an index. *The American Economic Review*, 54(5), 761-762.
- <http://www.brics.utoronto.ca/>. (2016, 3 3). <http://www.brics.utoronto.ca/> adresinden alındı
- <http://www.heritage.org/index/business-freedom>. (2017). 9 4, 2017 tarihinde <http://www.heritage.org>: <http://www.heritage.org/index/business-freedom> adresinden alındı
- Imbs, J., & Wacziarg, R. (2003). Stages of Diversification. *The American Economic Review*, 93(1), s. 63-86.
- International Trade Center*. (2017). 9 12, 2017 tarihinde <http://www.trademap.org/>: <http://www.trademap.org/stGlossary.aspx?nvpm=1|||||||2|||> adresinden alındı
- Klinger, B., & Lederman, D. (2004). *Discovery and Development: An Empirical Exploration of "New" Products (Vol. 3450)*. World Bank Publications.

- Klinger, B., & Lederman, D. (2006). *Diversification, Innovation, and Imitation inside the Global Technological Frontier*. World Bank Policy Research Working Paper.
- Kovacs, Z. A. (2004). Is There Any Convergence in Trade Structures Following EU Accession? Some Trade Related Aspects of Enlargement. *The Meeting of European Conjunction Institutes (AIECE) Working Group on Longer-Term Prospects and Structural Change*, (s. 1-47).
- Kösekahyaoglu, L. (2007). Türkiye Dış Ticaretinde Ürün ve Ülke Bazında Yoğunlaşma: 1980–2005 Dönemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(37), 15-34.
- Krugman, P. (1979). A Model of Innovation, Technology Transfer, and the World Distribution Income. *Journal of Political Economy*, 87(2), s. 253-266.
- Kuşat, N. (2015). Gümrük Birliği Antlaşmasını Takip Eden Süreçte Türkiye-BRICS Dış Ticareti Yoğunlaşma Analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 22(1), 219-238.
- Küçükkiremitçi, O., Karaca, M. E., & Eşiyok, B. A. (2010). *Türkiye'nin İhracatında Öne Çıkan Sektörlerde Temel Pazar Ülkeler, Rakipler ve Rekabet Gücü*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
- Laaser, C., & Schrader, K. (2002). European Integration and Changing Trade Patterns: The Case of the Baltic States. *Kiel Institute of World Economics*(1088), 1-51.
- Macbean, A. I., & Nguyen, D. T. (1980). Commodity Concentration And Export Earnings Instability: A Mathematical Analysis. *The Economic Journal*, 90(358), s. 354-362.
- McCalla, A. F., & Valdes, A. (1997). Diversification and International Trade. *1997 Conference, August 10-16, 1997, Sacramento, California*. Sacramento, California: (IAAE), International Association of Agricultural Economists.
- McLaughlin, G. E. (1930). Industrial Diversification in American Cities. *45*, s. 131-149.
- Michaely, M. (1977). Exports and Growth: An Empirical Investigation. *Journal of Development Economics*, 4(1), s. 49-53.
- Miller, A. T., & Kim, A. B. (2017). Defining Economic Freedom. *Defining Economic Freedom*. The Heritage Foundation. 9 4, 2017 tarihinde <http://www.heritage.org/index/book/chapter-2> adresinden alındı

- Narin, M., & Kutluay, D. (2013). Değişen Küresel Ekonomik Düzen: BRIC, 3G ve N-11 Ülkeleri. *Dosya*(Ocak/Şubat 2013), s. 30-50. 10 18, 2017 tarihinde alındı
- Samen, S. (2010). *Export Development, Diversification and Competitiveness: How Some Developing Countries Got It Right*. World Bank Institute.
- Seymen, D. (2009). Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi mi? *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 199-220.
- Seymen, D., & Bilici, Ö. (2009). Has Customs Union Changed the Country Concentration of Trade Between Turkey and the European Union? *European Trade Study Group 10th Annual Conference*, (s. 1-14). Roma.
- Shahrokhi, M., Cheng, H., Dandapani, K., Figueiredo, A., Parhizgari, A. M., & Shachmurove, Y. (2017). The evolution and future of the BRICS: Unbundling politics. *Global Finance Journal*(32), 1-15.
- Stanley, D. L., & Bunnag, S. (2001). A New Look at the Benefits of Diversification: Lessons from Central America. *Applied Economics*, 33(11), s. 1369-1383.
- Tegegne, A. (1991). Commodity Concentration and Export Earnings Instability: Evidence from African Countries. *ERAF-Centre for Economic Research on Africa*, 3.
- (2017). *The Global Competitiveness Report 2013-2014*. World Economic Forum, Geneva. 9 9, 2017 tarihinde alındı
- (2017). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*. World Economic Forum. Geneva: World Economic Forum. 9 9, 2017 tarihinde http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf adresinden alındı
- The Heritage Foundation* . (2017). 9 4, 2017 tarihinde <http://www.heritage.org: http://www.heritage.org/index/labor-freedom> adresinden alındı
- The Heritage Foundation* . (2017). 9 4, 2017 tarihinde <http://www.heritage.org: http://www.heritage.org/index/monetary-freedom> adresinden alındı
- The Heritage Foundation*. (2017). 9 4, 2017 tarihinde <http://www.heritage.org: http://www.heritage.org/index/trade-freedom> adresinden alındı

- The Heritage Foundation.* (2017). 9 4, 2017 tarihinde <http://www.heritage.org:>
<http://www.heritage.org/index/investment-freedom> adresinden alındı
- The Heritage Foundation.* (2017). 9 4, 2017 tarihinde <http://www.heritage.org:>
<http://www.heritage.org/index/financial-freedom> adresinden alındı
- The Heritage Foundation.* (2017). 9 4, 2017 tarihinde <http://www.heritage.org:>
<http://www.heritage.org/index/fiscal-freedom> adresinden alındı
- The Heritage Foundation.* (2017). 9 4, 2017 tarihinde <http://www.heritage.org:>
<http://www.heritage.org/index/property-rights> adresinden alındı
- The Heritage Foundation.* (2017). 7 24, 2017 tarihinde <http://www.heritage.org:>
<http://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year> adresinden alındı
- The World Bank.* (2017). 8 1, 2017 tarihinde <http://databank.worldbank.org:>
<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators#> adresinden alındı
- The World Bank Data.* (2017). 7 31, 2017 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator:>
<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> adresinden alındı
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2006). *Economic Development* (9 b.). Harlow, England: Pearson Addison Wesley.
- Türkiye İstatistik Kurumu.* (2017). 9 13, 2017 tarihinde [http://www.tuik.gov.tr/:](http://www.tuik.gov.tr/)
http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2016_107_20161013.pdf adresinden alındı
- United Nations Comtrade Database.* (2017). 7 22, 2017 tarihinde <https://comtrade.un.org:>
<https://comtrade.un.org/data/> adresinden alındı
- United Nations Conference On Trade And Development (UNCTADSTAT).* (2017). 9 11, 2017 tarihinde <http://unctadstat.unctad.org:>
<http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=24738> adresinden alındı

United Nations Development Programme Human Development Reports. (2017). 9 6, 2017 tarihinde <http://hdr.undp.org>: <http://hdr.undp.org/en/indicators/137506> adresinden alındı

Ünsal, E. M. (2013). *Makro İktisat* (10 b.). Ankara: İmaj Yayınevi.

Ünsal, E. M. (2014). *Makro İktisada Giriş* (4. b.). Ankara: İmaj Yayınevi.

Yıldırım, K. (2014). *Makro İktisada Giriş* (10. b.). Ankara: Nisan Kitabevi.

Yıldız, R., & Delice, G. (2001). 1990 Sonrasında Türkiye İhracatındaki Yapısal Değişmeler Üzerine Gözlemler. *J. Faculty of Business*(2), 101-127.

Yokoyoma, K., & Mengistu, A. A. (2009). The Impacts of Vertical and Horizontal Export Diversification on Growth: An Empirical Study on Factors Explaining the Gap between Sub-Saharan Africa and East Asia's Performances. *Ritsumeikan International Affairs*(7).